

Издадени до сега №№ отъ
ВОЕННА БИБЛИОТЕКА.

1. Поуки за артилерията отъ войната 1915—1918. г., отъ *Слав-чевъ Ст.*, генерал-майоръ о. з. 1 л.
2. 1. Пехотна софийска дивизия на македонския фронтъ презъ втората половина на месецъ септемврий 1918. г., отъ *Хр. Недковъ*. 6 л.
3. Обучение на войника въ шурмовото дѣло, отъ *Филиповъ Б.* поручикъ 3 л.
4. Защо не победихме — 1915—1918. г., отъ *Ст. Нойкавъ*, полковникъ, бившъ началникъ на оперативния отдѣлъ въ щаба на действащата армия 65 л.
- *5. Трета армия въ Балканската война — 1912. год., отъ *Радко Димитриеъ*, генералъ отъ пехотата, бившъ командующъ на 3. отлѣлна армия 80 л.
6. Полска фортификация. Опитъ за изследване възъ основа даннитъ отъ Общо-европейската война и психологичнитъ за-кони на войната и боя, отъ *В. Чокоиевъ*, капитанъ отъ инж. войски 30 л.
7. Действията на 4. пех. Преславска дивизия въ Освободи-телната война 1912—1913. г., часть II, отъ първото примирие, презъ ноемврий, до Лондонския миръ, отъ полковникъ *А. Христовъ* 30 л.
- *8. Ръководство по възбуждане на углавни дѣла по Военното ведомство, производство на дознание и предварително дирене (съ образци и форми), отъ зап. полковникъ *К. Радноновъ*. 30 л.
9. Пехотно отдѣление, неговата подготовка съ примѣри осно-вани на бойния опитъ, отъ фонъ Лилиеншернъ, преводъ отъ подполковникъ *Поповъ Цв.* 15 л.
- *10. Правилникъ за обучение и действие на пехотата, часть II (проектъ) 40 л.
11. Временна инструкция за тактическата употреба на голѣми единици, преводъ отъ френски отъ подполк. *Цв. Поповъ* 24 л.
- *12. Мисли върху възпитанието въ казармата, отъ *К. Сола-ровъ*, полковникъ отъ ген. шабъ 12 л.
13. Организация и водене на нощния бой отъ *Георгиевъ Т.*, полковникъ отъ ген. шабъ 18 л.
14. Осма пех. Гунджанска дивизия въ войната срещу тур-цитъ 1912—1913. отъ *И. А. Русевъ* генералъ о. з. 100 л.
- *15. Прехраната въ войската. отъ *Ив. Боневъ* подполковникъ 30 л.
- *16. Балканската война 1912—13. — Действията на II армия—об-сада и атака на Одринската крепость, отъ *Н. Ивановъ* гене-ралъ о. з. 51 л.
- 17-а. Полска служба часть I (герм. уставъ Führung und Gefecht). Превелъ *Поповъ Цв.*, полков. отъ генералния шабъ 21 л.
- 17-б. Полска служба (германския уставъ Führung und Gefecht) часть II, превелъ *Цв. Поповъ*, полковникъ отъ г. шабъ 30 л.
- 17-в. Объяснителната записка на германския правилникъ за полската служба, превелъ *Цв. Поповъ*, полков. отъ г. ш. 12 л.
- 18-а. Бойна подготовка на пехотата въ упражнениия. ч. I. Отдѣленieto и взвода, отъ подполковн. *Щолбергъ* — пре-велъ *Р. Димитровъ* подполковникъ 24 л.
- 18-б. Бойна подготовка на пехотата въ упражнениия ч. II. рота отъ подполк. *Щолбергъ* превелъ *Р. Димитровъ* подполк. 21 л.

Забележка: Означенитъ № № съ звездичка сж изчерпани, а оста-налитъ се доставятъ отъ книгоиздателството, ул. Оборище. 2.

УН. БИБЛИОТЕКА
Фондъ 8666
1940

С. Г. Кашевъ

ВОЙНИТЪ
НА ЦАРЬ САМУИЛА
И НЕГОВИТЪ ПРИЕМНИЦИ

Царь отъ
генералъ В. ВАСИЛЕВЪ

С О Ф И Я
Печатница на Армейския военно-издателски фондъ
1933

Съдържание.

Предговоръ	Стр. 1
Глава I.	
1. Вътрешното и външно политическо положение на България въ края на царуването на царь Петра и неговитъ наследници; възстанието на комитопулитъ	3
2. Войската като сръдство въ борбитъ за независимостта на България. Самуилъ, като воененъ, политикъ и човѣкъ	6
3. Операционни театри и крепости. Характерътъ на воденитъ войни. Сръдства за водене на войнитъ, — физически и морални	9
4. Войнитъ на комитопулитъ за запазвае независимостта на България	15
Глава II.	
1. Войнитъ на комитопулитъ до поражението на византийската армия при Траяновитъ врата — Ихтиманско (986 г.). Действията срещу крепоститъ Сърещъ и Лариса	16
Глава III.	
1. Походътъ на Василий II къмъ Сръдецъ—(986 г.). Поражението на византийцитъ при Сръдецъ и Траяновитъ врата	24
2. Взаимнитъ нахлувания между българи и византийци презъ 991—995 г.	36
3. Походътъ на Самуила къмъ Коринтъ; боятъ при р. Сперхия	40
Глава IV.	
1. Войнитъ между Самуила и Василий II презъ 1001—1003 год. Действката въ Придунавска България и Южна Македония	44
1. Набѣгътъ на Самуиловата конница къмъ Пловдивъ и Одринъ	48
3. Войнитъ презъ 1005—1014 г.; боятъ при село Ключъ, подъ Бѣласица-планина	52
Глава V.	
1. Походитъ на Василий I следъ смъртта на Самуила. Поражението на византийската конница въ Битолското поле	59
2. Обсадата на крепостта Драчъ отъ Ивана Владислава; неговата смъртъ и последниятъ походъ на Василий II къмъ България	65
Глава VI.	
1. Възстанието на Петъръ Деляна; обсадата на Солунъ. Измѣната на Алусиана и пропадането на освободителната акция	73
Пѣтищата презъ епохата на комитопулитъ 963-1040)	83

Литература.

- Joanis Skylitzae — Historia. (Вж. Georgius Cedrenus. Corpus Bounensis vol. II. 1839).
- Leonis Diaconi — Historia. Corpus Bonnensis, Edit. C. B. Nasii 1828.
- Liudprandi, episcopi cremonensis, antapodosis et Relatio de legatione constantinopolitana. Haunoverae 1877.
- Simeon Logothetos, in contin Georg Harmatoli; edit. Muralti. Petropoli 1850.
- Cesaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus. Edit. W. Wassilewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896.
- Dukljanina popa Letopis po latinsku i toga nekoliko i jos nesto po hrvatsku, po prepisu popa Jerolima Kaletica. Razsudjeno dao na svѣtlo D r Ivan Crncic. U Kraljevi.i 1874.
- Lupus Protospatha. Breve Chronicon Muratorii Rerum italicarum Scriptores. Vol. V. Mediolanum. 1724. p. 37—49.
- Michaelis Attaleiatae. Historia Corpus Bonnensis. Edit. Bekkeri 1853.
- Constantini Porphyrogeneti, De thematibus et de administando.
- Яхтя, ибн-Саидъ, ибн-Яхъя, Антиохійскій, Извлечение изъ его лѣтописи. Вж. В. Р. Розентъ, Императоръ Василий Болгаробойца. С. П-гъ 1883 г.
- М. С. Дриновъ, Начало на Самуиловата държава. Сборн. съчин. София 1909 г.
- Симеонъ Логотетъ, Славянски преводъ Изд. на В. Слезевската. Петроградъ 1905 г.
- В. Н. Златарски, История на българската държава презъ сръднитъ вѣкове, т. I. ч. 2. 1927 г.
- В. Н. Златарски, Български архиепископи — патриарси презъ първото царство. Изв. на Истор. др-во въ София.
- Fr. Racki, Borba južnih slovena za državnu neodvisnost u XI. veka. Rad, Jugosl. Akad. kn. XXV. (1873 г.) Str. 93.
- В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Московской Синодальной библиотеки 1886 г.
- В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка. Журн. Мин. Нар. просвѣщенія (1881).
- Льва Діакона, прѣв. Поповъ. С. П. въ 1820 г.

А. Гильфердингъ, Исторія Сербовъ и Болгаръ. Соч. т. I. 1868 год.

Jirecek, Archäologische Fragmente aus Bulgarien. Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn. X.

C. Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe. Prag, 1877.

C. Jirecek, Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993. Archiv für slavische Philologie (1899). S. 543—551.

C. Schlumberger, L'épopée Byzantine à la fin du dixième siècle. 2. vol. Paris. 1900.

Des Stephanos von Taron armenische Geschichte. Übersetzung vom altarmenischen von H. Gelzer und A. Burckhardt. Leipzig. 1907.

Ф. Ив. Успѣнскій, Военное Устройство византийской имперіи. Изв. Руск. Арх. Инст. кн. VI. 1900 г. стр. 165.

Сборника въ честь на В. Н. Златарски. София 1925 г. К. Hoppf. Griechische Geschichte. Leipzig 1870.

Geoffroi de Villehardouin, Conquête de Constantinople avec continuation de Henri de Valenciennes, — par Natalis de Wailly 3-ème édit. Paris 1882.

Константиновъ Багрянородний, Сочиненія „О Фемахъ и о родахъ“. Москва 1899.

M. G. Fischer, Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos (Mittellungen der Inst. Oester Geschichtlichen Forschungen). Innsbruck 1885.

Предговоръ.

България отъ основаването си като независима държава на Старопланинския полуостровъ въ 679 до 1018 г. — нейното падане подъ византийско робство, е живѣла интензивенъ животъ не отбелязанъ въ исторіята на никой народъ, на когото обстоятелство, единствено трѣбва да отдаде тѣй бързото изхабяване на нейнитѣ духовни и физически сили и, следователно, тѣй скорошното ѣ заробване. Въ този периодъ отъ време тя си е създадала авторитета на политически здраво организирана държава, особено опасна за Византия, следъ като е създадала убеждението въ славянскитѣ племена на югъ въ полуострова да гледатъ на нея като на своя освободителка отъ робството на тази последната. Въ този краткъ периодъ отъ време на свободенъ политически животъ, тя е създадала нова славяно българска култура, като съ това е турпила началото на новъ духовенъ и политически миръ въ Източна Европа, който е трѣбвало да замѣни този на Византия.

Тѣзи сж именно причинитѣ, които дадоха толкова много жилзвостъ на борбата, водена отъ комитопулитѣ, главно Самуила, срещу Византия за отстояване независимостта на България. Западното българско царство е водило непрекъснато полувѣковна война срещу огромната Византийска империя, като е влагало съ готовностъ всичкитѣ свои духовни и материални ценности, безъ да губи до последния моментъ вѣрата въ крайния успѣхъ.

Тукъ, въ тѣзи войни, проблемна гениятъ на единъ воененъ отъ нашето минало — на царъ Самуила, чието име, като такъвъ, е записано въ анализѣ и на чуждитѣ народи. Тѣзи войни отъ вѣдиха голѣмитѣ патриоти и герои-военачалници: Ивана, Николица, Драгомужа, Кракра и много още други, чиято слава, ако е още да стои зарита подъ развалинитѣ на тѣхнитѣ крепости, бойнитѣ полета и планини на Македония, блести като царственъ диамантъ въ преданията и пѣснитѣ на народа, пропити съ много романтизмъ, и овѣнчаващи ги съ ореола на народни борци.

Глава I.

Вътрешното и външно политическо положение на България въ края на царуването на Царь Петра и неговитъ наследници; възстанието на комитопулитъ.

Злата участъ на велика Симеонова България е една последица отъ създаитъ се вътрешни и външни политически обстановки за страната отъ сродяването на българския и гръцкия дворове.

Внучката на Романа Лакапина, дъщеря на третия императоръ Христофора — Мария (Ирина*), съ влизането си въ българския дворъ като царица — съпруга на царь Петра, създала дворцова камарила, която турила въ разгромъ изпърво морала на народнитъ водачи, а въ последствие, тѣзи послѣднитъ довели народа до разтление и бунтове**). Византия ржководѣла посрѣдствомъ своитъ агенти политическитъ и социални сили на България въ пхтица изгодни години отъ царуването на царь Петра. До каква степенъ е била разклатена народната мощъ ни показватъ масовитъ възстания на българския народъ и чуждитъ нахлувания въ страната***). Възстанията сж били реаленъ изразъ на недоволство отъ ржководнитъ фактори, а чуждитъ нахлувания въ страната сж имали подкрепата на Византия, съ цель изпърво да се обезвреди, а въ последствие и зароби опасната — за сществуването на Византия—България. Възстанията въ страната сж имали за резултатъ отхвърлянето на централната властъ отъ страна

*) Когато тя станала българска царица, дали ѣ името Ирина, което значи миръ. Вж. Liudprandi, *episcopi. cremonensis, antapodosis et Relatio de legatione constantinopolitana*. Hapnoverae, 1877. Cap. 38.

**) М. С. Дриновъ. Начало на Самуиловата държава. Сборн. съчин. София, 1909. стр. 324.

***) Simeon Logothétos, in contin Georg Harmatoli; ed. Muralti. Petropoli p. 832—834.

Симеонъ Логотетъ, славянски преводъ. Изд. на В. Слезневскаго. Петроградъ 1905. стр. 142 — 144.

Skyllitzae — Cedrenus. Historia. 1839. voi 319, 4—6.

R. Lütlich, Ungarusage in Europa in 10 Jahr hundert. Berlin 1910. S. 145/.

на западните провинции на царството и създаване на нова власт.

Според М. Дриновъ това последното е било извършено 6 години преди смъртта на царь Петра (30 януарий 963 год.), т. е. презъ пролѣтъта на 963 год. *). Тогавъ единъ отъ кметоветъ**) на западните провинции на Петровото царство на име Никола (Шиманъ***) е отцепилъ тѣзи последните. Гра-ницата между източното и западното царства е била една линия отъ Дунава до Бѣло-море, която е вървѣла по течението на р. Искъръ и презъ Ихтиманскитъ възвишения се е спущала на югъ по долината на р. Места до Бѣло-море.****)

Къде е билъ центъра на възстанието, намъ и до днесъ не ни е известно, обаче отъ нѣкои известни вече факти можемъ да сѣдимъ, че той ще е билъ Сръдецъ, тъй като въ 972 год., следъ покорението на източната половина на българско царство отъ Ивана Цимиския, последниятъ български патриархъ Дамьянъ Дорстолски е избѣгалъ въ Сръдецъ.*****) За да намѣри патриарха тукъ приемъ, много естествено е, че тази частъ отъ България ще е била още свободна и независима. Въ полза на това предположение говори и съображението, което ни се налага отъ военна гледна точка, че крепостъ Сръдецъ е възела на пѣтищата, които свързватъ Македония съ Дунава и Моравскитъ земи съ Тракия. Тя, следователно, трѣбвало да бѣде владѣна, като се има предвидъ, че едно евентуално противопоставяне отъ страна на централната властъ е твърде въроятно.

Това възстание и отцепване на Зап. България е стрѣснало твърде много Византия, която побързала веднага следъ смъртта на царь Петра да изпрати отъ Цариградъ обратно за България заложникитъ царски синове Борисъ II и Романъ, които да поематъ управлението на страната, като законни наследници на престола. Тази византийска постѣпка, обаче, не допринесла нищо да се спре процеса на обособяването на за-

*) М. С. Дриновъ, *ibid.* стр. 328, 482.
G. Schlumberger. *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle Paris.* 1903. т. I. р. 593.

Споредъ В. Н. Златарски—История на българската държава презъ сръбнитъ вѣкове, т. I. ч. 2 1927. стр. 589 и 633, възстанието въ западните провинции на царството подъ водителството на комитопулитъ е станало съ смъртта на царь Петра въ началото на 969 г.

**) В. Н. Златарски *ibid.* стр. 633—636.

***) Въ най-ново време е откритъ паметникъ при с. Германъ на изт. брѣвъ на Преспанското езеро, — единъ надписъ отъ 993 г. поставенъ отъ Самуила на баша си Никола. майка си и брата си Давида, който изнася, че не Шиманъ се е казвалъ отцепника кметъ, а Никола. Вж. В. Н. Златарски, *ibid.* стр. 637, заб. 1.

****) М. С. Дриновъ *ibid.* стр. 476.

*****) В. Н. Златарски, български архиепископи — патриарси презъ първото царство. Изв. на Истоп. д-во въ София, стр. 70—76. Byzantinische Zeitschrift (1893) S. 44, 45.

падното българско царство. Когато Борисъ стѣпилъ на престола, той се е намиралъ вече предъ свършения фактъ, че въ Западна България има единъ здравъ съюзъ на областнитъ владѣтели подъ водителството на четирмата сина на кмета Никола: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ. Подъ управлението на Давида се е намирала юго-източна Македония, между долните течения на рѣкитъ Бистрица и Вардаръ съ центъръ Воденъ или Мьгленъ; Мойсей е държалъ струмишката област, чийто центъръ е билъ крепостъта Струмица; Аронъ е заемалъ областъта на крепостъта Сръдецъ; Самуилъ е ималъ подъ ржката си южна Македония съ центъръ Прѣспа или Костуръ*).

Следъ заробването на Изт. България отъ Ивана Цимиския и пленяването и отвеждането на царь Борисъ II и брата му Романа въ Цариградъ, въ 972 год., вниманието на Византия е било насочено въ Мала-Азия, въ борбата съ арабитъ. За зап. българско царство наставатъ дни на усиlena организаторска дейностъ и когато въ 976 год., 11 януарий, Иванъ Цимисхий умира, четиримата братя започнали да отвоюватъ завладѣното отъ Византия изт. българско царство. Това отвоюване е било по-скоро доброволно присъединяване на тѣзи провинции, които сж отхвърляли византийската властъ**). Къмъ тази епоха 976—977 г. е отбѣлзано и първото нападение отъ страна на владетелитъ на Зап. България, което се изразило въ минаването отъ страна на Мойсея презъ р. Струма, съ цель да превземе крепостъта Съръ. Тукъ въ този походъ, при обсадата на Съръ, обаче, той пада убитъ***)

Най-големия братъ отъ комитопулитъ, Давидъ, пада сжко наскоро убитъ отъ власи, между Костуръ и Прѣспа. Въ това убийство се подозира участието на Цариградъ, който ималъ свои хора въ Зап. България, които подбуждали водачи и народъ къмъ несъгласие и разединение****). Чрезъ своитъ агенти тѣ сж успѣли да разединятъ идейно двамата останали живи братя Арона и Самуила и да ги поставятъ въ враждебни отношения, които свършили съ потугването на Арона отъ страна на Самуила*****). Тѣ изпратили дори законнитъ наследници на българския престолъ Бориса и Романа подъ булото на бѣгълци отъ Византия въ България, като сж мислѣли да всѣятъ раздори

*) Вж. В. Н. Златарски, *ibid.* стр. 640, М. С. Дриновъ *ibid.* стр. 484. Schlumberger, *ibid.* т. I. р. 593.

**) В. Н. Златарски *ibid.* стр. 642, забел. 1.

***) F. Racki, *Borba, Juznih slovena za državnu neodvisnost u XI veka. Rad Jugosl. Akad. kn. XXV (1873) str. 93, М. С. Дриновъ ibid, стр. 485. В. Н. Златарски, *ibid.* стр. 644.*

****) C. Jirecek, *Die cyrilische Jnschrift vom Jahre 993. Archiv für slavische Philologie Bd. 21 S. 550.*

*****) В. Н. Златарски *ibid.* стр. 676—679. Skil — Cedr, *ibid.* II р. 435, 16—22.

въ страната*). Когато двамата братя дошли до българската граница, обаче, единъ отъ тѣхъ, Борисъ, билъ прострелянъ отъ пограничната стража. При Самуила билъ заведенъ останалия живъ царски синъ — скопѣца Романъ — (Радомиръ), когото той използвалъ да закрепи властта си надъ западна България, като го провъзгласилъ дори за владетелъ. Фактическиятъ такъвъ, обаче, е билъ Самуилъ, а Радомиръ, само по име.

2. Войската като сръдство въ борбитъ за независимостта на България. Самуилъ като воененъ, политикъ и човѣкъ.

Тъмнитъ страници на нашата история сж предметъ на историческа полемика. Единственитъ нейни източници — гръцкитъ лѣтописци, сж бедни отъ сведения, поради ревността имъ да не даватъ заслуженото на този варварски народъ, както го наричатъ тѣ. Тѣхната ненавистъ по отношение на българитъ е била твърде голяма, защото тѣзи последнитъ сж имали твърдостта да си извоюватъ мѣсто, въ предѣлитъ на византийската империя.

Намъ не ни остава друго, освенъ да направимъ нашитъ построения за нашето минало военно величие отъ краткитъ и откъслечни сведения на тѣзи лѣтописци.

Преди всичко, ние ще споменемъ за полемиката между историцитъ отъ недавнашното минало, по поводъ твърдението на нѣкои сръбски историци, подтиквани отъ националистически побуди, че на борбитъ на комитопулитъ трѣбва да се гледа като на възстанически, а не като на такива, водени отъ организирана държавна власт и редовна армия**).

Край на тази политика сж турили Дриновъ, Schlumberger и други византинисти, като въ издирванията си сж установили, че комитопулитъ сж основали династия надъ независимата западна половина на царъ Петровата империя и че тази династия, както говори и Кедринъ***), е водила борба за извоюване земитъ и на Източна България, за да ги обедини при нова насока на политиката.

И тѣй, Дриновъ****), поддържанъ отъ Schlumberger, въ своитъ изследвания доказва по най-свършенъ начинъ, че главния инструментъ въ тази гиганска борба за България не

*) В. Н. Златарски, ibd. стр. 651—657; 663.

**) М. С. Дриновъ, ibd. стр. 477. Schlumberger, ibd. t. I p. 594.

***) Skyl — Cedr., ibd. p. 434³⁰—435⁶. М. С. Дриновъ, ibd. стр. 328.

В. Н. Златарски, ibd. стр. 642, 645.

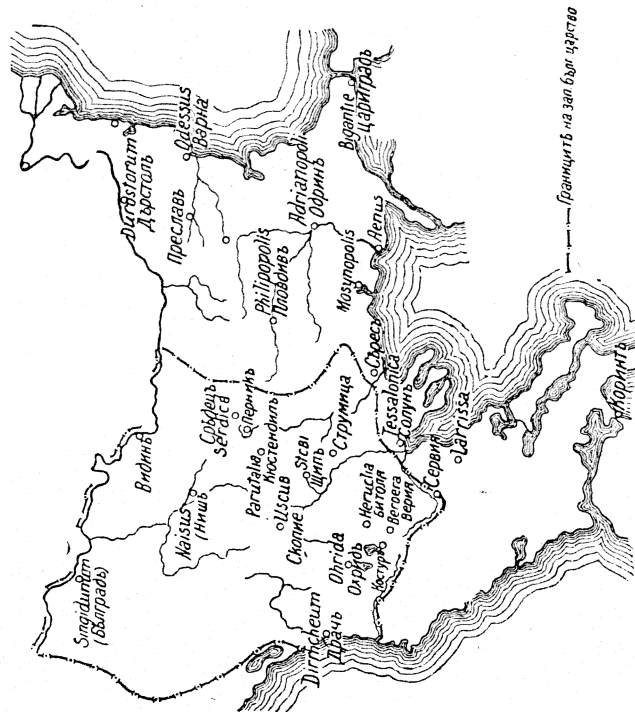
****) М. С. Дриновъ, ibd. стр. 477. Schlumberger, ibd. e.

е билъ възстанието на заробената частъ отъ народа, а енергичното и прѣко действие на свободната западна частъ, която е живѣла политически напълно независимо, ръководена отъ четирмата братя комитопули.

Наистина, възстанията въ източната половина на българското царство не сж били безъ влияние за добрия изходъ на воденитъ борби отъ Давида и Самуила, обаче, тѣ никога не сж имали решающе значение. Борбата, поддържана съ такава упоритостъ презъ течението на половинъ вѣкъ отъ комитопулитъ, е имала опората си въ една здрава организирана армия, въоръжена най-модерно за епохата си и водена отъ водачи съ желѣзна воля, вещи въ военното изкуство.

Границитъ на западното българско царство, въ момента когато то се е образувало, ни се очертаватъ отъ Дриновъ

Западна България
(граници и крепости)
Схема № 1.

както следва:*) на изтокъ отъ Али-Ботушъ границата върви въ сев. източна посока, обхваща Ахъ-Челебийско и, държейки гребена на Родопитъ надъ долината на р. Марица стига Мо-

*) М. С. Дриновъ, ibd. стр. 486; Schlumberger, ibd. t. I p. 656; Guillaume de Turg, Des Historiens occidentaux des Croisades, t. I, p. 77

мина Клисура, която остава въ западния си изходъ въ предѣлитъ на западното царство; отъ тамъ тя върви по Билото на веригата, която дѣли двата басейна на р. р. Искъръ и Марица, и като мине по Козница-планина, която съединява Иктиманскитъ възвишения съ Стара-планина, прехвърля този последния и държи сръдното и долното течение на р. Искъръ докато стигне Дунава. Оттагъкъ Дунава, въ предѣлитъ на зап. българското царство сж влизали земитъ на тѣй наречена Заддунавска България, които сж обхващали днешната ю. з. Ромъния и Банатъ съ Южна Унгария; следъ това дохожда западната граница, която държи р. Сава и на югъ отива устието на р. Дринъ. Цѣлото крайбрѣжие на Адриатика, отъ устието на тази рѣка до устието на р. Калама, е влизало въ владението на комитопулитъ. Южната граница е вървѣла по долината на р. Калама и, изключвайки Лариса, Солунъ и Сесресъ, дохождаме до брѣга на Тахино езеро; отъ тукъ, по р. Струма, до мѣстото гдето се е пресичала тази последната отъ границата между Съресъ и Демиръ-Хисаръ — Али-Ботушъ. Крайдунавскитъ крепости Бѣлградъ и Видинъ сж били дветѣ най-мощни опори на северъ и северо-западъ.

Заддунавскитъ области сж се управлявали отъ наследствени князе, които сж били подчинени на централната властъ. Тѣзи последнитъ сж били длъжни съ своитъ дружини да се явяватъ подъ знамената въ време на походи*).

Следъ тѣй на кратко изяснената външна и вътрешна политическа обстановка на България, намъ се налага поне съ общи линии да очертаваме характера на най-великия представителъ измежду царетъ отъ нашето минало отъ епохата на комитопулитъ — Самуилъ, тѣй като той е оставилъ въ нашата история спомена на великъ борецъ за свободата на българския народъ и голѣмъ чловѣколюбецъ.

Самуилъ е билъ съ необятна душа, неизчерпаема енергия и силенъ характеръ, гениаленъ творецъ и огненъ вдъхновителъ. Самуилъ е оставилъ дълбока диря не само въ историята на своя народъ, но и въ тѣзи на западнитъ народи, които сж чували стенанията на изнемогваща Византия въ борбата срещу него. *Lupus Protospatha*** в своитъ лѣтописи отбелязва неговата смъртъ като на знаменита личностъ.

Съ прозорливостта на голѣмъ политикъ, Самуилъ е чувствувалъ една въротнось България да дойде до злополученъ край; ето защо, той подирилъ нейното спасение не съ пасивно очакване развоя на събитията, а съ активната си намѣса, за да повлияе на събитията да се разрешатъ въ благоприятна смисълъ за родината му. Това го е накарало още

*) Racki. *ibid.* p. 97, 98, 108.

**) *Lupus Protospatha*, *Brevi Chronicon. Muratorū Rerum Italicarum scriptores t. V Mediolanum 1724* p. 37—49.

съ заставането му начело на движението въ 980 год. да се хвърли въ вихъра на упорити борби, които продължили до неговата смъртъ — 1014 год. Комитопулитъ предшественици на Самуила, а най-вече самъ Самуилъ, сж обладавали въ най-висша степенъ организаторски таланти*). Ние просто се очудваме на онази армия, която тѣ сж могли въ толкова кратко време да реорганизируютъ, обвържатъ съ непоколебима дисциплина и да създадатъ онѣзи желѣзни дружини — пехотни и конни, които четирисетъ и осемъ години, безъ отидъхъ, сж сновѣли отъ предѣлитъ на Коринтъ до Дунава и отъ Сава до Тракийскитъ полета. Наистина, комитопулитъ, а най-вече Самуилъ, не сж създали тази тѣй мощно организирана армия въ петъ години, както твърдятъ нѣкои историци, отъ нѣкакви възстанически чети, а имаха тази армия още съ отдѣлянето на Западна България отъ Източна, на тѣмъ се приписва тази заслуга като на велики военначалници, които сж реорганизирали армията и подигнали на онази висота, тя да бѣде годна да отстоява независимостта на държавата; тѣ сж виждали залога за успѣшнитъ бждни борби само въ пресъздаването на армията.

Реорганизираната армия на комитопулитъ виждаме за първи пѣтъ да се проявява предъ стѣнитъ на Съресъ. Въ нейнитъ редове ние намираме всички онѣзи сръдства за борба, съ които сж разполагали и византийцитъ. Лѣтописцитъ ни споменуватъ, че армията на българитъ въ тази упорита борба за овладѣването на Съресъ е употребѣвала множество машини. Тукъ въротно за първи пѣтъ е проблѣсналъ Самуилъ, като голѣмъ военначалникъ, което обстоятелство ще му е спечелило и довѣрието, както на най-стария му братъ Давида, тѣй и на цѣлата армия.

3. Операционни театри и крепости. Характерътъ на воденитъ войни. Сръдствата за водене на войнитъ — физически и морални.

Стратегическитъ инициативи сж бивали винаги плодъ на ясно очертани политически цели. Самуилъ е искалъ да разшири своята държава въ сев. източна посока, т. е. да отвоюва наново земитъ на скоро падналитъ подъ византийско робство провинции отъ Източна България.**)

За достигането на тази си цель, той се е опиралъ здраво освенъ на своитъ собствени сили отъ земитъ на Зап. България, но и на славянския елементъ въ Епиръ и Тесалия, който силно е негодувалъ срещу византийското владичество.

*) Schlumberger, *ibid.* t. I p. 595.

**) М. С. Дриновъ. *ibid.* стр. 359—364; 481.

Единъ бързъ погледъ върху операционнитѣ театри, въ които сж имали мѣстото си борбитѣ на комитопулитѣ съ Византия за отстояването на независимостта на България ще ни улесни много въ описанията на сраженията. Като база на всички Самуилови действия е служила онази област на Македония, въ която сж се кръстосвали главнитѣ пѣтища въ онѣзи времена, свързващи Адриатика съ Бѣло-море и Дунав*). Това сж били старитѣ римски пѣтища: 1. Драчъ—Солунъ (Via Egnatia). 2. Лариса—Бератъ, 3. Устието на р. Морава (Маргосъ) — Скопие, 4. Шкодра — Скопие, 5. Скопие—Прилепъ—Битоля и на югъ. Следователно, Битоля е била крепостта — центъра на Самуиловата дѣява, отъ която радиално сж излизали главнитѣ пѣтища, водящи къмъ операционнитѣ театри въ всички екцентрични посоки.

Земитѣ владѣни отъ комитопулитѣ сж били обхванати подъ правъ жгълъ отъ изтокъ и югъ отъ тѣзи на империята**); Съресъ и Солунъ сж били точкитѣ, гдето сж се опирали двѣтѣ граници или по право двата фронта. Това сж били крепоститѣ, които първи се изпрѣчвали предъ решенията на Самуила за осмѣствяването на неговия планъ. Ето защо, първитѣ удари отъ страна на комитопулитѣ, а най-вече отъ страна на Самуила, сж били насочени въ посока на Съресъ и Солунъ, съ цель да ги завладѣятъ и по този начинъ да опратъ здраво рамото си въ брѣга на Бѣло-море, което е първото условие за успѣшнитѣ борби въ посока на Тракия, за отвоюване на източното българско царство и за борба съ изолиранитѣ отъ империята по този начинъ провинции: Епиръ, Тесалия и по-наоугъ.

И тъй, първостепененъ операционенъ театръ за Самуиловитѣ борби се явили долинитѣ въ долнитѣ течения на р. Рструма, Вардаръ и Бистрица, въ които се намирали най-важнитѣ стратегически центрове — крепоститѣ, Съресъ, Солунъ и Лариса и презъ които се кръстосвали най-главнитѣ тогава пѣтища.

По отдѣлно, тѣзи крепости сж представлявали централни упори на групиранитѣ около тѣхъ по-малки укрепени пунктове; устроени по такъвъ начинъ на главнитѣ посоки на настѣпление, тѣ сж играли ролитѣ на днешнитѣ маневрени крепости.

Срещу тѣхъ Самуилъ и неговитѣ предшественици сж създали други системи крепости, които сж се изправляли сжщо на главнитѣ посоки на настѣпление отъ византийската страна. Тѣй напримѣръ, на посоката Съресъ—Прилепъ и пр. крепости по долината на р. Вардаръ се е изправила мощната крепост Струмица; по направление отъ Солунъ къмъ българскитѣ земи, пакъ край р. Вардаръ, стои недостѣпната крепостъ Простѣкъ.

*) Вж. по-горе картата стр. 7.

По направление отъ Солунъ за центъра на България (крепостта Битоля) и Адриатика (крепостта Драчъ). Комитопулитѣ издигатъ грамадната и силна крепостъ Воденъ, която е била известнo време сѣдѣлищенъ градъ на Давида, а сжщо и на патриарха. Сжщо тѣй по пѣтя на въроятнитѣ нападения отъ страна на Византия — отъ изтокъ, Самуилъ е ималъ и съответнитѣ системи крепости: Мелникъ и Сръдецъ.

Другъ единъ операционенъ театръ, който въ времето на Самуила, а най-вече въ това на Ивана Владислава, е добилъ значението на първостепененъ, е Драчката областъ съ крепостта Драчъ. Значението на тази крепостъ е било оценено още въ времето на походитѣ на Симеона.

Ако хвърлимъ погледъ върху картата, гдето сж се развивали кървавитѣ борби презъ течение близо на половинъ вѣкъ между български и византийски, ще дойдемъ до заключение, че въ тѣзи борби сж се допълвали всикитѣ начини за воденето на борбата. Настѣпателнитѣ и отбранителнитѣ войни, както въ полето, тѣй и въ планината, сж се допълвали за достигането на крайната цель — победата. Въ известни моменти воюващитѣ сж прибѣгвали и до крепостната война. Маневрената способностъ въ армията на Самуила се е налагало да бѣде въ висша степенъ развита, защото неговото централно положение срѣдъ врагове не било въ безопасностъ, ако тя липсваше. Въ случая Самуилъ е разполагалъ съ много числена конница, която и въ моменти даже когато е бивалъ най-отдалеченъ отъ базата си, пакъ е успѣвалъ да се яви на пунктъ, крайно противоположенъ отъ посоката на операциитѣ му*). Често даже, самъ водещъ главнитѣ операции въ известенъ пунктъ, той е успѣвалъ съ помощта на конницата, която е действувала въ друга посока, да създаде благоприятна обстановка за нанисане на главния ударъ.**)

Византийската армия при водене на операциитѣ срещу българитѣ е имала своята опора, главно, въ крепоститѣ Съресъ, Солунъ и Лариса. Тѣ сж били изправени на най-важнитѣ операционни посоки къмъ Цариградъ и Коринтъ. На най-северната Самуилова операционна посока: Сръдецъ, долината на р. Марица, тѣ сж имали въ рѣцетѣ си множество крепости по сръдното течение на тази последната рѣка, между които най-силната е била Пловдивъ. Като райони на концентрация, въ всикитѣ си походи срещу комитопулитѣ Византия е имала двата пункта Мосинополъ***) и Пловдивъ. Тѣзи крепости

*) Вж. по-долу операциитѣ къмъ Коринтъ и срещата на Василия II въ Софийско отъ Самуиловата конница.

**) Вж. по-долу операциитѣ срещу Съресъ и действията на конницата на югъ.

****) Вж. Schlumberger, *ibid*, t. I, p. 349 Авторътъ като се базира на Willahardouin, който дава сведения за войнитѣ на латинцитѣ съ Калояна, споменува за нѣкаква крепостъ Мосинополъ на брѣга на

сж отстоели на едно доста голѣмо разстояние отъ пограничнитѣ крепости, обстоятелство, което е осигурявало концентрацията и подготовката на походитѣ отъ изненади и разкриване на намѣренята имъ отъ страна на противника, — българитѣ. При това тѣзи две важни крепости сж били възли на всички пѣтища, водящи за Одринъ и Цариградъ. Пловдивъ е билъ пункта на концентрацията на византийскитѣ армии, имащи за обектъ крепоститѣ и земитѣ, или въ Дунавската равнина, или на тѣзи въ Софийското поле и по на сев. западъ: Нишъ, долината на р. Тимокъ и нагоре по течението на Дунава.

Разглеждайки половинъ столѣтнитѣ борби между Византия и България, не може да не спремъ вниманието си и на твърде важнитѣ фактори за водене на борбата, — физическитѣ и морални сръдства на дветѣ воюващи държави. Поради липса на достатъчно исторически данни, разглеждането на въпроситѣ въ подробности е невъзможно, но все пакъ тѣзи, които имаме на лице, ни даватъ достатъчно основание да сждимъ за най-сжщественото въ тѣхъ.

Попълването контингентитѣ на Самуиловата армия и тѣхната величина е единъ твърде важенъ въпросъ, изследването на който ще ни допълни известията за военното изкуство на нашитѣ дѣди, тѣй ревниво премѣлчавани отъ византийскитѣ лѣтописци.

Сравнявайки контингентитѣ на армиитѣ, съ които сж разполагали противникитѣ, може да се каже, че Византия е преизхождала Самуила въ висока степенъ. При предположение даже, че България е била твърде гжсто населена и че заддунавскитѣ области сж попълвали дружинитѣ на Самуила, все пакъ огромната византийска империя е била неизчерпаемъ изворъ на хора, които сж пълнѣли нейнитѣ легиони*). Следователно, Самуилъ е излизалъ на полесражението съ численостъ на армията си винаги по-малка отъ тази на Византия. При все това, обаче, ние го виждаме до 996 г. — боя при Сперхия, да извършва операциитѣ си изключително съ маниера на смѣлия офанзивенъ замахъ.

Бистонското езеро, взема описанието на въпросната крепостъ, като да се отнася до стариятъ Мосинополъ и опредѣля мѣстото му нжде-то е днешното Месинъ-Кале, между Гюмюрджина и Порто-Лягосъ. И действително, тѣзи развалини се намиратъ на пѣтя Солунъ-Писола, на който се е намиралъ, както Мосинополъ, описанъ отъ лѣтописцитѣ, тѣй и Максимянополъ, описанъ отъ Villehardouin, следозателно тукъ става дума за една и сжща крепостъ. Вж. Geoffroi de Villehardouin. Conquête de Constantinople avec continuation de Henri de Valenciennes, — par Natalis de Wailly 3-ème édit Paris 1882.

*) На заддунавскитѣ контингенти трѣба да гледаме по-скоро като на наемни, тѣй като политическитѣ и духовни връзки на тѣхнитѣ владетели съ Самуилъ сж били слаби, за да влѣктъ задължително сътрудничество въ борбитѣ. Вж. по-горе стр. 7 и тамъ цит. литература.

Известни историци обясняватъ нападателниятъ духъ на Самуила съ това, че империята е имала да се справя едновременно и съ възстаническитѣ и арабски движения въ Мала-Азия, които били не по малко важни за сждбинитѣ на империята и като тѣй, опериращитѣ войски срещу Самуила сж били малобройни. Но ние можемъ да посочимъ на моменти, като този, когато Василий II предприема решителни действия срещу Самуила въ 986 г., следъ операциитѣ си срещу възстаналия срещу империята военачалникъ на Мала-Азия, Варда Склира, въ които армията на императора свѣршва съ катострофа. Фактътъ, че Василий II десетъ години следъ поражението си при Траяновитѣ врата не е добилъ никакъвъ успѣхъ срещу Самуила, като даже този амбициозенъ императоръ не е посмѣлъ да повтори опита си, показва, че има известни начала при воденето на борбата, съ които Самуилъ, ако и по-малочисленъ, е билъ недостигаемъ.

По долу, когато ще се спремъ на операциитѣ между Самуила и Василия II при Сръдецъ и Траяновитѣ врата, ще се убедимъ, че Самуиловата армия и въ частностъ конницата е притежавала голѣма маневрена способностъ, която е била тайната на Самуиловитѣ победи. Това е, мислимъ ние, компенсацията за по-малобройната Самуилова армия, въ сравнение съ грамадната византийска такава.

Фактически данни за числеността на Самуиловата армия ние нѣмаме, обаче, като правимъ едно сравнение съ даннитѣ, които ни даватъ лѣтописцитѣ за тази на Византия, ще дойдемъ до заключения, които сж напълно правдоподобни.

Раски *), който се е спрѣлъ, макаръ и на бързо, на този въпросъ, при разглеждането на Самуиловата епоха, твърди, че Василий II, когато е заставалъ на чело на византийската армия срещу българитѣ, е предводителствувалъ винаги всичитѣ въоръжени сили на империята, съ които тя е разполагала за предстояща походъ. И действително, по онѣзи времена, когато империята е трѣбвало да се избави отъ нѣкои врагове, които сж заплашвали нейното сжществуване, предприемани сж били походи съ всичката армия, която империята е можела да изкара отъ мало-азийскитѣ и европейски теми.**)

Грамадитѣ земи на империята въ Мала-Азия, ако и чувствително намалени, сж обхващали 17 военни и въ сжщото време административни теми. При тѣхъ, като присавимъ темитѣ отъ европейскитѣ владения и островитѣ, броящи 12***), ще имаме при мобилизация отъ всѣка тема сръдно по 4—6 хиляди човѣка или всичко една армия отъ около 120,000 до 150,000 човѣка. Че пълната мобилизация на византийската армия не е

*) Раски — ibid. стр. 108.

**) Темн-военни области.

***) Constantini Porphyrogeneti — De thematibus et de administrando imperio. Moskva, 1899 стр. 46—63.

давала цифра по долу от 100,000 души се убеждаваме от арабските летописци — съвременници. Така Ибн-Хордад-бех^{*} по времето на Василий II твърди, че империята е разполагала с една армия от 120,000 души^{**}).

Армията, с която Самуил е разполагал в борбата си срещу империята, е била в зависимост от това, което подвластният му боляр сж можел да съберат и поведат под общия стъб на царя^{***}). Но при каквото напрежение тѣ и да сж туряли подведомствения си области, общо земитѣ на Самуиловата държава сж били далеч да се сравняват с неизчерпаемия извор на човѣшки материали, какъвто е представлявала обширната империя.

Все пакъ ние можемъ да посочимъ на цифра, която сж голѣма положителностъ ще ни даде представата за Самуиловата армия, като съставимъ всичко що изложиме по-горе сж това, което ни очертаватъ хода и резултатитѣ отъ войнитѣ, сж които ще се занимаемъ по-долу; тази цифра не е надминавала 80 хиляди. Като една единичка данна отъ всички сведения, достигнали до наше време за Самуиловата епоха, отъ която можемъ да дойдемъ до заключение още по-положително за количеството на Самуиловата армия, е описанието на боя вѣ Струмишкото дефиле — вѣ политѣ на сев. склонове на Бѣласица-планина вѣ 1014 година.

Скилица^{***}) твърди, че 15,000 българи сж били пленени вѣ дефилето следъ упоритъ бой, а другата частъ отъ армията се спасила, като отсѣжила къмъ крепостта Струмица и по на северъ. Вѣ сжщото време е оперирала около Солунъ друга една Самуилова колона подъ водителството на Николица, която е имала среща сж отряда до Солунския гарнизонъ.

Ако приемемъ, че загубитѣ вѣ пленени и излѣзли отъ строя при боя вѣ дефилето на Струмица, който по твърдението на гръцкитѣ летописци е билъ крайно упоритъ и причинилъ на Василий II грамадни жертви, сж около 25 хиляди човѣка и отсѣжилата армия вѣ западна и сев. зап. посока около 25 хиляди, ще дойдемъ до едно доста правдоподобно заключение, че главната колона, водителствувана отъ Самуила, е брояло около 50 хиляди човѣка.

Прибавимъ ли при това числеността на колоната на Николица, която е имала да играе самостоятелна и доста тежка роля, за да застави Солунския гарнизонъ да се скрие задъ стѣнитѣ на крепостта и следъ това да действа на фланга и тила на врага, численостъ, вѣроятно не по-малка отъ 1/3 отъ общото количество действащи войски, ще дойдемъ до приблизителната цифра, сж които Самуилъ е разполагалъ

*) Racki, ibd.

**) Вж. по-горе стр. 12.

***) Вж. по-долу описанието на операцията и тамъ цит. литер.

вѣ полскитѣ бойове, т. е. около 60—70 хиляди души. Обаче, множество крепости, особени ония, които сж били близко до театъра на действията, е трѣбвало да бждатъ готови за отбрана вѣ случай, че полскиятъ бой свърши сж неуспѣхъ. Ще посочимъ като типиченъ примѣръ опората, която е била оказана отъ Струмишката крепостъ следъ отстъпването на Самуила вѣ боя подъ Бѣласица-планина. Самуилъ следователно, е разполагалъ вѣ полскитѣ операции сж армия, която е достигала до 70,000 бойци, а общо, като се смѣтатъ и тѣзи войски, които е оставялъ вѣ разнитѣ крепости, като гарнизонъ — до 80,000 души.

И тѣй, неравната борба на комитопулитѣ презъ течението на почти половинъ столѣтие е трѣбвало да се изнесе на плещитѣ на една армия, много по-малка отъ тази на Византия; и ако ние виждаме успѣхи вѣ воденитѣ отъ тѣхъ войни, то ще трѣбва да ги отдадемъ, особено презъ времето на Самуила (980—1014), на военния гений на този водачъ, който е можалъ да сплоти духоветѣ, организира силитѣ и ги води вѣ борбата за независимостъ.

4. Войнитѣ на комитопулитѣ за запазване независимостта на България.

При изучаването войнитѣ на комитопулитѣ за отстояване независимостта на България, ние отличаваме ясно четири момента, на които политическитѣ и военни обстановки сж се сжществено промѣняли; тѣхъ ние вземаме като ориентировачни точки при разглеждането на събитията, като цѣлата епоха подѣляме на следнитѣ 4 периода:

- 1) войнитѣ на комитопулитѣ до поражението на византиската армия при Траяновитѣ врата, — Ихтиманско (986 г.);
- 2) войнитѣ на Самуила отъ тази голѣма победа за българитѣ до 996 г., — нещастieto на Самуиловата армия при р. Сперхия;
- 3) войнитѣ до 1014 год., — военната катастрофа на Самуила вѣ Кѣмполунгъ;
- 4) войнитѣ на наследницитѣ на Самуила срещу Византия до окончателното заробване на зап. българско царство вѣ 1018 година.

мия братъ между комитопулитѣ, — Давида. Едно обстоятелство, обаче, а именно взаимната връзка и изпълнението на всичките операции около Съресъ, Лариса и на югъ къмъ Коринтъ, говори силно, че душата на тѣзи операции е билъ Самуилъ. Но Самуила ние виждаме на престола едва следъ 996 г., а действията къмъ Съресъ, Лариса и Коринтъ обхващатъ епохата преди царуването му, следователно, трѣбва да приемемъ, че Самуилъ е билъ водачъ отъ начало на борбитѣ, нѣщо твърде правдоподобно, поради неговитѣ голѣми военни способности.*)

За народенъ водачъ въ борбитѣ съ Византия ние вземаме Самуила, за когото превземането на Съресъ и Лариса, първитѣ страшни удари противъ империята, сж първи успѣхи.

Въ зависимостъ отъ политическитѣ съображения, които изтъкнахме по-горе, необходимостта да се владѣе Солунъ, военнитѣ операции въ началото още на войнитѣ сж били насочени къмъ завоюването на мощната крепостъ Съресъ. Къмъ тази крепостъ ние виждаме да се отправя, вѣроятно въ 977 г., значителна българска армия, здраво организирана и снабдена съ най-новитѣ за онова време сръдства за борба, съ целъ да я събори**). Ударътъ, обаче, срещу Съресъ е трѣбвало да бѣде осигуренъ отъ евентуални нападения, предивсичко, отъ посока на Елада. Крепоститѣ Лариса и Верия сж стоели на фланга и тила на българското движение на изтокъ къмъ Съресъ. Тѣхнитѣ гарнизони сж можели, съ дружнитѣ действия на солунския гарнизонъ, да се явятъ въ помощъ на обсаденитѣ византийски войски въ Съресъ, или да навлѣзатъ въ вътрешността на България. Ясно е, че при една такава трудна стратегическа обстановка, успѣхътъ ще бѣде мечта, ако не се помисли за парирането на едно евентуално неприятелско нападение отъ юго-западъ.

Отъ краткитѣ известия, които ни даватъ лѣтописцитѣ за тѣзи борби, излизаме съ впечатлението, че борбата за завладяването на Съресъ се е водила едновременно съ тази въ посока на Елада, откъдето е можела да се яви опасностъ за действащата около Съресъ българска армия***). Действието на българитѣ на югъ по посока на Лариса и Верия, лѣтописцитѣ ни описватъ като страшни конни набѣзи, които унищожавали всичко, каквото срещнѣли по пътя на движението си; тѣ дори превземали крепости.

Фактитѣ, които ще изложимъ по-долу за действията на голѣми български конни маси на югъ, когато сж се развивали военнитѣ действия около Съресъ, ни рисуватъ начина, по който

*) В. Н. Златарски, ibd. стр. 700—702.

**) Skyl.—Cedr. ibd. p. 435; Schlumberger, ibd. t. I. p. 605.

***) Вж. карта № 2 стр. 18.

Глава II.

1. Войнитѣ на комитопулитѣ до поражението на византийската армия при Траяновитѣ врата — Ихтиманско (986 г.). Действията срещу крепоститѣ Съресъ и Лариса.

Сигнала за борбата за независимостта на България е билъ подаденъ отъ кмета Никола въ 963 год. съ отцепването на западна България*). Следъ смъртта на царъ Петра въ 969 г. борбата е продължила, като е била пренесена срещу византийтѣ.

Залогътъ за политическата устойчивостъ на западното българско царство комитопулитѣ сж виждали въ закрепването имъ на бѣломорския брѣгъ, чрезъ завладяването на Солунъ, ето защо, още първитѣ тѣхни операции сж били насочени къмъ тази крепостъ. Тѣ сж смѣтали, че за да се завладѣе силната морска крепостъ Солунъ е трѣбвало преди всичко да се владѣе крепостта Съресъ, която стои на пътя за Цариградъ отъ Солунъ и крепостта Лариса — възела на пѣтищата, които се събиратъ отъ Елада и Адриатическия брѣгъ къмъ Солунъ. Ето защо, ние виждаме комитопулитѣ още отъ първитѣ дни на стѣпане въ властта на водачи въ западното българско царство да повеждатъ борба за завладяването на крепоститѣ Съресъ и Лариса.

Само при такава една възможностъ сж били мислими действия по посока на Дунавска България и Горна Тракия, които все още не сж били напълно независими отъ византийтѣ, дори когато Западното българско царство при царуването на Самуила е било доста укрепнало.

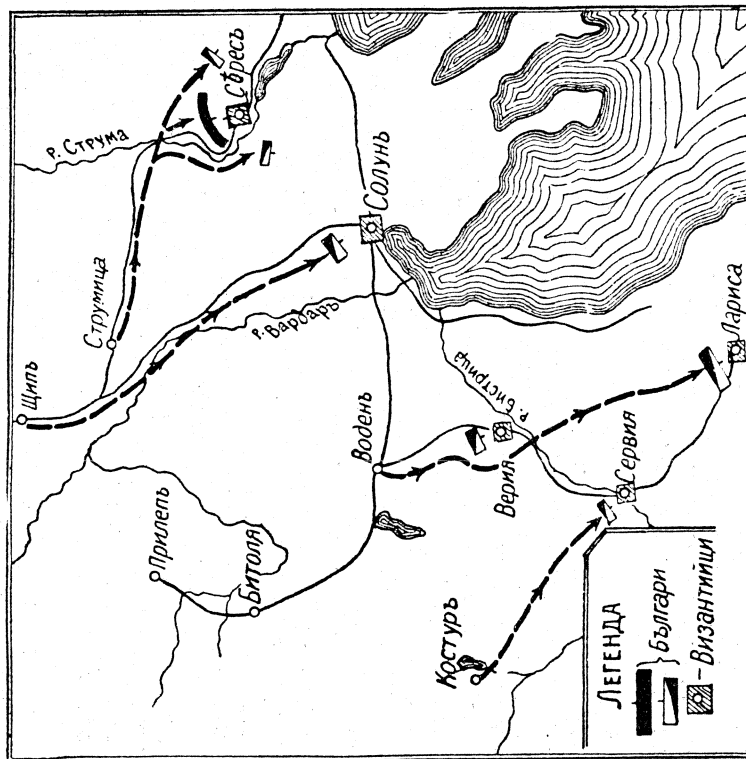
Борбата сеповежда въ онзи моментъ, когато новиятъ и още младъ 27 годишенъ императоръ, Василий II, е водилъ гражданска война съ революционера, претендентъ на византийския престолъ, Варда Склиръ, въ Мала-Азия**). Лѣтописцитѣ не ни даватъ точни сведения за годината на първитѣ войни между Византия и комитопулитѣ, обаче, отъ думитѣ на Скилица може да се заключи, че това ще е било наскоро следъ 977 г. Вѣроятно първата война е била водена отъ най-голѣ-

*) Вж. по-горе стр. 1. 2.

**) Leo Diaconos, Historia: ed. Bon. p. 171. 1—7 Schlumberger, id. b. t. I. p. 59;

е била употребявана конницата от нѣкогашнитѣ наши водачи въ своитѣ стратегически задачи; въ случая на нея е била дадена тежката задача да пази фланга и тѣла на движението и действията на армията около Сѣресь. Тази си стратегическа задача българската конница е изпълнила блѣскаво, съ една превзеждането на Сѣресь и действията къмъ Лариса.

Схема № 2.

удивителна активност и смѣлостъ въ действията. Давайки сведения за тѣзи последнитѣ, лѣтописцитѣ казватъ, че всѣка дейностъ отъ страна на византийскитѣ крепости на югъ е била парализирана отъ действията на българитѣ и тѣ не сж могли да направятъ нищо; страхътъ отъ българитѣ за владѣть дори населението на Елада.*)

Изпратената на югъ конница да действува въ Тесалия и Епиръ е имала за задача да бди и осуетява всѣкакъв опитъ отъ страна на византийскитѣ гарнизони да излѣзатъ

*) В. Г. Васильевский. Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Московской Синодальной Библиотеки. жур. Мин. Нар. просвѣщ. 1886, стр. 100—101 Schlumberger. ibd. t. I p. 638.

отъ крепоститѣ и, съединени, съ общи усилия, да действуватъ въ тѣла и фланга на българскитѣ войски, действащи по посока на Сѣресь. Въ изпълнение на тази си стратегическа задача, на тактическото поле, конницата не е допушала никакво сношение между крепоститѣ, а сжщо не позволявала на гарнизонитѣ да се снабдяватъ съ храни отъ вънъ, като сж опожарявали постѣитѣ на осмѣлитѣ се орачи да засѣятъ околнитѣ на крепоститѣ земи.*)

Срещу голѣмитѣ крепости сж били поставени значителни конни ядра, като заслони, които сж извършвали тѣхното наблюдение по сжщия начинъ, както и днесъ военното изкуство ни препорѣчва това.

Тази конна маса, хвърлена въ операционенъ театъръ, обсянъ отъ крепости, както казахме по-горе, е имала да извършва ролята на буфери, които да отгласкатъ всѣки опитъ на настѣпление отъ югъ къмъ северъ и североизтокъ. За една такава задача отъ тази конна маса се иска съвършена маневрена способностъ и талантиливо водене. Мисията си, както ще видимъ, конницата е извършила по най-блѣскавъ начинъ.

Голѣмата маневрена способностъ на българската конница е била до такава степенъ съвършена, че тя въ своитѣ действия е успѣвала съ ловкостъ и хитростъ да овладява дори крепости, какъвто е случая, който ни дава известния стратегъ Кекаменъ**), съвременникъ на тази епоха, съ крепостта Сериция***). Описанието, което ни дава Кекаменъ, се отнася за онази епоха на действия на българитѣ, когато още не сж били завладѣли крепоститѣ около южната българска граница, т. е. още при действията около Солунъ, Лариса, Верия и пр., следователно, преди 986 год. (около 983 год.). Кекаменъ не ни сочи точно времето, въ което е станало превзеждането на Сериция, обаче, това не може да бжде въ 986 г. по следната само причина: недопустимо е само въ една година Самуилъ да е съборилъ крепости като Лариса,****) Верия и Сериция, тъй

*) Ibid. с. t. I. p. 619.

**) В. Г. Васильевский „Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка. Въ жур. Мин. нар. просвѣщ.“ (н. юний, юлий, августъ 1881 г.) Тѣ ни рисува политическия и социаленъ животъ на Византия, а тѣй сжщо ни даватъ сведения за военното изкуство на византийцитѣ и въ частностъ на старитѣ българи.

***) Дн. Селфедже въ юж. Македония.

****) Скилица нарича крепостта Лариса „Велика тесалийска Лариса“, което ни навежда на мисълта, че тя ще е била най-силната отъ крепоститѣ, изправени до южнитѣ граници на България, когато Самуилъ водилъ борбитѣ около крепоститѣ. Държана въ респектъ отъ конницата до съвршването на операциитѣ около Сѣресь, тя е изпитала послѣдствие участъта на Верия, като е паднала подъ ударитѣ на Самуиловата обсадна армия. Прѣвъ началникъ на тази крепостъ Самуилъ назначилъ знаменития си военачалникъ Николитца, който е билъ обичанъ отъ Самуила за неговитѣ войншки добродѣтели. За Николитца вж Schlumberger, ibd. t. I p. 627, 634, 635, 936—98 М. С. Дриновъ, ibd. стр. 633—634. В. Н. Златарски, ibd. стр. 661—2.

като въ 986 г. той е тръгвало да се отпрати към новия си фронт — Сръдец, за когото авторът ни споменава. И тъй, както Сервия, тъй и Верия и Лариса сж паднали въ ржцетъ на Самуила въ десетилѣтието преди горната дата*). Веднажъ стъпилъ на здрава база, отъ тѣзи новозавладѣни крепости въ долината на р. Бистрица, той е можелъ да приеме въ 986 година похода къмъ Сръдецъ и впоследствие — къмъ Коринтъ.

Въ § 76 на своя стратегиконъ Кекавменъ ни дава описание на начина за превземането на Сервия по единъ много наивенъ начинъ, вѣроятно, съ цель, едно да прикрие поражението на гарнизона и, второ, да поучи стратега, какво трѣбва да прави, когато се намира начело на войски въ една крепость, обсадена отъ енергиченъ и хитъръ противникъ, каквато е била конницата на българитъ. Все пакъ, ще се постараемъ да изтъкнемъ смисъла на неговитъ думи, които ще ни увѣрятъ, че това събитие, действително, е станало въ време преди 986 година и че самото превземане е станало въ масщабъ сравнително много по-голямъ отъ този, който ни дава автора. Въ превземането на крепостта той споменава името на единъ отъ най-забележителнитъ Самуилови военачалници, името на когото въ други източници ние не срѣщаме. Този Самуиловъ военачалникъ допустимо е да е командувалъ конна часть и тази именно, която е имала задачата да държи подъ наблюдение крепостта Сервия. Но нека изложимъ самитъ думи на автора**).

„Единъ имперски стратегъ на име Магирионъ и двама по-малки началници, командувачи всѣки единъ по хиляда, отбранивахъ това мѣсто (крепостта Сервия). Моятъ дѣдо по майка, Димитъръ Полемархий, генералъ отъ армията на царъ Самуила, знаменитъ началникъ на този фронтъ, мина една цѣла година въ безсънни нощи въ дирене на начинъ, по който да превземе този истински непревзимаемъ градъ. Всичкитъ неговии опитвания не успѣваха предъ стенитъ му, — огромни скали и страшни пропасти. За щастие, въ подножието на тѣзи скали течеше рѣка, въ която стратега Магирионъ и тѣзи двама началници отиваха понѣкога да се къпятъ. Моятъ дѣдо (Самуиловъ генералъ) дошълъ презъ нощта съ своята войска въ гората, която бѣше срещу това мѣсто, заповѣда на всѣки единъ отъ своитъ хора да отсѣкатъ по единъ голѣмъ клонъ, когото да държатъ въ рѣка така, че да го закрива напълно заедно съ коня. Двамата наблюдатели, поставени на височината, като видѣли тримата офицери да слизатъ къмъ мѣстото за къпане, даватъ опредѣления сигналъ на конницитъ, скрити

*) Обикновено 983 г. се взема като такава, въ която е паднала Лариса.

**) В. Г. Васильевскій ibid. стр. 242.

задъ клонетъ, и изведнажъ тѣзи последнитъ припорватъ конетъ си и заобикалятъ къпятитъ се“. Тѣй била взета крепостта, заключава авторътъ.

Отъ самитъ коментари на автора, следващипо-нататъкъ по случката, личи ясно, че събитието е натъкмено повечето съ инстинктивна тенденция. Фактъ е, обаче, че крепостта се презема отъ конницата на този Самуиловъ воевода. Дали е станало точно тѣй вземането на крепостта, ние много се съмняваме, защото пленяването на гръцкитъ военачалници не ще рече, че гарнизонътъ трѣбва да отвори на българитъ вратата на крепостта. На падането на крепостта ние трѣбва да гледаме по-скоро като на единъ голѣмъ успѣхъ на българската конница, който произлиза отъ умелото организиране на наблюдателната и разузнавателна служби. Въ течение на цѣла една година конницата на Самуила е държала здраво затворенъ гарнизона на крепостта, като съ това му е причинявала голѣмъ мораленъ и физически гнетъ.

И да приемемъ думитъ на Кекавменъ, че крепостта Сервия е паднала въ ржцетъ на българската конница „безкръвно“, както се изразява той, все пакъ това събитие ни разкрива много отъ тъмнитъ страни на нашата конна тактика, а именно, че търпението, ловкостта и хитростта у конника — българинъ въ разузнаването сж били качества, които и въ тази отдалечена епоха отъ днитъ на неговия скитнишки животъ не сж го напуснали.

Постоянната енергия на българския конникъ презъ единъ такъвъ голѣмъ периодъ на наблюдение надъ неприятеля ни навежда на мисълта за здравата дисциплина, добрата организация, тактика и подготовка на Самуиловата армия.

Отъ изследването на операциитъ около крепостта Сервия идваме до убѣдението, че известни принципи, които днеска сж основа на дейността на съвременната конница, сж били такива и въ миналото на нашитъ дѣди; при това, въ тѣхъ е имало неотразимия духъ на смѣлото и активно действие и умениято да маневриратъ, както на тактическото, тъй и на стратегическото поле. Въ нашитъ изследвания дейността на конницата въ първитъ години отъ войнитъ на комитопулитъ срещу Византия установяваме, ако и накратко, че водачитъ на въоръжения български народъ тогава, а най-вече Самуиловъ, сж възлагали на конницата задачи, които ги рисуватъ като голѣми познавачи на военното изкуство. Установяваме сжщо, че самитъ водачи на коннитъ маси сж били напълно подготвени да разбиратъ идеитъ на върховната команда и съ голѣма активностъ и умение сж използвали маневреността на конницата.

Намъ ни липсватъ по-подробни известия за всички онѣзи десетъ годишни борби (976—986), които сж коствували на Византия загубването на крепоститъ на югъ въ Епиръ и Теса-

лия, затварящи пътя към древна Гърция; ние знаем само, че тѣ сж се развивали стихийно и че сж дали желанитѣ резултати въ стратегическо и политическо отношение, като сж убили всѣка инициатива за действие у противника отъ тази посока. Следъ тѣзи войни, Самуилъ е добилъ свобода на действие въ Тракия и по посока на старата столица на България, Преславъ, завладяването на която е било крайната целъ на Самуила.

Една крепостъ, която спъвала силно военнитѣ и политически комбинации на Самуила и която е останала да стѣри срѣдъ развалинитѣ на западнитѣ владения на империята, е била Солунъ. Самуилъ трѣбваше да владѣе този градъ, за да може съ по-голѣма сигурностъ да следва пътя на осъществяването на великата си идея „обединението на българския народъ“.

Отъ 986 година за Самуила начева вториятъ периодъ на дейността на важното събитие, което е отблъскването ударитѣ на византийската армия, предвождана отъ самия императоръ. Прочее, Самуилъ, ако и да е водѣлъ успешно една десетъ годишна война до срещата си съ Василия II въ 986 г., при Траяновитѣ врати, е оставилъ два въпроса неразрешени — превземането на Солунъ и пълното покорение на древна Гърция съ Пелопонесъ; при това, като се вземе предвидъ, че той е трѣбвало да води борба съ самия императоръ, който се слага начело на цѣлата византийска армия за борба съ Самуила, то ще се убедимъ, че вториятъ периодъ на тази последната се развива въ неблагоприятна за Самуила обстановка отъ стратегическа гледна точка.

Каргината на тѣзи бурни години ни допълнятъ думитѣ на съвременника на разглежданитѣ събития — поета, риторика и богослова Ивана Геометра*). Тѣ сж най-ясното ехо за тежкитѣ години за империята, причинени отъ царя скитъ — Самуилъ. Онова, що лѣтописцитѣ ревностно сж потулвали да не бѣде за срамъ на поколѣнната, не е могло да бѣде сполтаено отъ този византийски лирикъ. Въ едно отъ произведенията си, специално посветено на тѣзи тежки дни**), той вика убития отъ Ивана Цимисхия императоръ Никифоръ, когото величае съ думитѣ великъ и непобедимъ бранителъ на империята, да дойде съ своитѣ легиони и спаси империята отъ българитѣ. Той чувствава страшна мъжа за опустошениитѣ западни и южни провинции отъ „комитопулитѣ“ и намира, че това е следствие на падналия моралъ на общественитѣ во-

*) Проф. В. Н. Златарски, *ibid.* стр. 675. Schlumberger, *ibid.* с. р. 39, 317, 641, 645.

**) Съчинението му е подъ надсловъ „Комитопулитѣ“ — название, което сж дали гръцкитѣ лѣтописци на синоветѣ на кмета Никола.

дачи, който ги е подтикналъ да убиятъ най-великия императоръ Никифора. Съ свойствения на ориенталеца фатализъмъ, той взема събитията, последвали смъртта на Цимисхия (976), като прокобени и че появилата се комета не е нищо друго освенъ Божие негодумание, което намира своя реаленъ изразъ въ наказанието, въздействувано посредствомъ Самуила*).

Безсилието срещу страшния царъ е било народенъ неджгъ, който Иванъ Геометъръ иска да изцѣри съ появяването отъ гроба на великия народенъ вдѣхновителъ Никифоръ Фока, съ неговитѣ легиони.

Византийската империя, раздрусана отъ Самуила изъ основи, е трѣбвало да се замисли за своето бъдеще. На нея е трѣбвало единъ силенъ водачъ, който да я спаси отъ нейнитѣ противници; такъвъ изпъкна въ лицето на Василия II, нареченъ въ историята „българоубиецъ“.

*) По небесния сводъ кометата обгърна ефира. По земята комитопулъ (Самуилъ) опустошава западнитѣ провинции. Тази звезда бѣ като символъ, прокобвашъ този превратъ. Съ игрѣването на слънцето тя чезнеше. а тази друга комета — „Самуилъ“, блѣсна съ загиването на Никифора.

Този ужасенъ тифонъ, синъ на злодеецъ прави намекъ за баща му Никола изгара всичко.

— Кѣде е непобедимата сила на твоитѣ зове за борба, о, царю по рождение и Никифоръ (победителъ) въ дѣлата си? Излѣзъ за мигъ отъ своя гробъ! Реви, о, лъве! Научи тѣзи лесици (българитѣ), че трѣбва да живѣятъ изпокрити въ пещеритѣ на своитѣ планини...

Глава III.

Походът на Василий II към Сръдец — 986 г. Поражението на византийците при Сръдец и Траяновите врати.

Във втората половина на 986 година, вероятно м. юлий, според Левъ Дякон^{*)}, императоръ Василий II предприел решителен походъ да сломи съ единъ ударъ смълия и обладанъ съ безумна агресивностъ спрямо всичко византийско скитския царь.

Скилица^{**)} като описва причините за този решителен походъ на Василия II, не скрива, че гнѣвътъ на императора противъ българите е билъ силенъ и че желанието му за мъсть е било неудържимо.

И двамата лѣтописци, Левъ Дяконъ и Скилица не даватъ едно ясно обяснение за причините на похода на Василий II, а твърдятъ само, че въ гърдите на императора се събрало много жажда за мъсть срещу враговете на империята — българите. Това, което, обаче, гръцките лѣтописци скриватъ да изнесатъ на яве, намираме го изнесено отъ другите лѣтописци, съвременници на събитията, а и самите факти по развиващите се събития сж достатъчно ясни да ни очертаятъ намѣренията на Василий II.

Успехите на Самуила срещу Сърестъ, Лариса и другите по-малки крепости въ Тесалия и Епиръ, ясно очертаха неговите намѣрения да завладѣе Солунъ, а следъ това и Драчката крепостъ, като, опрѣнъ на бръговете на тѣзи две морета, тури здрава основа на западното българско царство. Не малко е способствувало за осъществяването на идеите на Самуила славянското население отъ областите на тѣзи две крепости. Всичките тѣзи обстоятелства сж накарали Василий II да се намѣси лично въ борбата, като се опита да премѣсти театъра на бойните действия далечъ отъ тѣзи два обекта на Самуиловата политика и съ това да се постави при по-изгодни условия въ борбата. За целта той избралъ Сръдешката областъ, тъй като тя му давала политически и военни изгоди. Политическите изгоди сж били тѣзи, че той смѣталъ лесно да се справи съ владетеля на тази областъ — Самуиловия братъ Аронъ, който вече далъ признаци, че може да се подаде на

^{*)} Leo Diaconos ibd. p. 171 Левъ Дяконъ (преводъ Попова) С. П. 6-тъ 1920, стр. 106 107.

^{**)} Skyl. — Cedr., ibd. II p. 436 12—17.

византийските примки^{*)}. Воените изгоди Василий е виждалъ въ обстоятелството, че владението на Сръдешката областъ съ крепостта Сръдецъ дава стратегически преимущества по отношение владения на земите по течението на р. Р. Струма, Вардаръ, Марица, Морава и Дунавъ.

При такива едни сериозни мотиви и тъй много обещаваща успѣхъ политическа обстановка, Василий II, следъ като се справилъ въ Мала-Азия съ бунтовника-военачалникъ Варда Скира, събралъ ромейските войски и решилъ да отиде на скитския царь^{**)}. Той самъ лично повелъ армията, като не съобщилъ за предстоящите си действия на своя най-знаменитъ военачалникъ Варда Фока. Василий II смѣталъ победата сигурна и не счелъ за нужно да се посъветва съ този последния, който по това време се намиралъ въ Мала-Азия, като началникъ на източните войски. Съ смазването на Самуила, Василий II е мислилъ да се издигне като голѣмъ воененъ авторитетъ и съ това да се освободи отъ честолюбивите си полководци, подъ чиято опека той все още се намиралъ^{***)}. Василий II е съзнавалъ тежестта на своята операция, което личи отъ самиятъ му планъ за действие. Той е виждалъ много ясно, че, ако Самуилъ не успѣе да осуети намѣрението му, то това може да бѣде сторено отъ придружавщите провинции на България, частъ отъ които, ако и да сж подъ византийска властъ, могатъ да се яватъ съ доста силни отряди отъ северъ, презъ проходите на Стара-планина, на дѣсния му флангъ и въ тила и да действуватъ на пътя на съобщенията му — долината на р. Марица.

Ние ще разгледаме похода на Василий II, тъй както ни го описватъ Скилица и Левъ Дяконъ, последниятъ отъ които е взелъ самъ лично участие въ похода. Началникъ на войските отъ европейските теми по времето на похода е билъ стратегътъ Контостефанъ^{****)}, обаче, Василий II го пренебрегналъ като водачъ на армията и самъ се поставя на чело на похода. Въ Пловдивъ, изходната точка на действията, е станало съсредо-

^{*)} Сведенията, които ни даватъ двамата арменски историци Асохигъ и Матей Елески, първиятъ съвременникъ на Василий II, а вториятъ отъ сръдата на XII вѣкъ, хвърлятъ силна свѣтлина върху политическите съображения, които Василий II е ималъ при решението си да предприеме похода си срещу Сръдецъ. Тѣ подчертаватъ, че Аронъ е ималъ тѣсни връзки съ Византия, сродството съ двора на която той държалъ, за да извоюва владетелски права надъ Зап. България, като вземе надмощие надъ брата си Самуила. Тази си целъ той искалъ да постигне дори на цената да стане васалъ на Василий II (вж. В. Н. Златарски ibd. стр. 666, 667).

^{**)} А. Гилъфердингъ, История Сербовъ и Болгаръ, Сочинения т. (1868) стр. 209 бел.

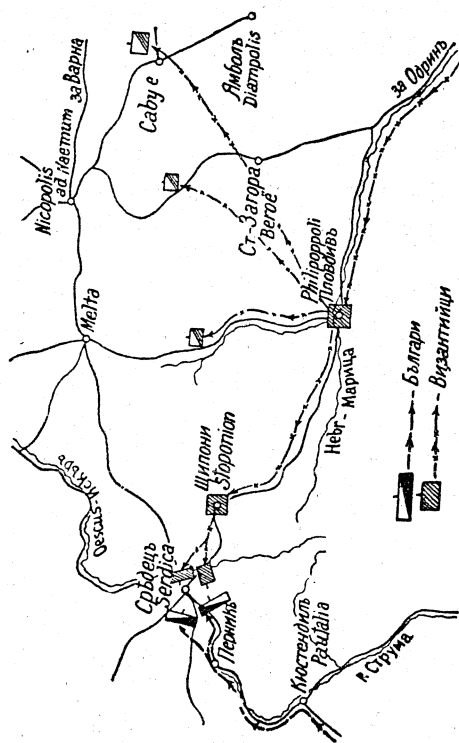
^{***)} Левъ Дяконъ, ibd. стр. 106—107.

Leo Diaconos, ibd. p. 171 i—7.

^{****)} Skyl. — Cedr., ibd. II p. 436, 437 Zonaras, ibd. IV. p. 111—7 В. Н. Златарски, ibd. стр. 671 заб. 1.

точаването на византийската армия и окончателната подготовка за похода*)

Походът на Василий II към Сръдец (986 г.).
Схема № 3

Главната посока на действие на съсърдоточената византийска армия въ Пловдив, под водителството на императора, е била долината на р. Марица и проходите на Ихтиманският планин, обаче, от факта, който лѣтописците ни излагат, че Василий II е оставил част от армията си въ Пловдив съ задача да противодействува въ посоките на проходите на Стара-планина, ни навежда на мисълта, че се е очаквало от византийското главно командване евентуално въздействие на главните операции от страна на българите въ Мизия, обширна част от която още съ падането на Изг. българско царство се е намирала подъ властта на императора. Тѣзи мѣрки от страна на Василий II идат да потвърдят, че идеята на българите за обединението на двѣтѣ Бългрии е играла важна роля въ военните съображения на византийските водачи.

Отрядът, който билъ оставенъ въ Пловдив съ задача да държи въ сигурност базата и комуникацията на действащата къмъ Сръдец армия, билъ силенъ, подъ водителството на двама стратегии, Левъ Мелисинъ и нѣкой си арменецъ.**)

*) Schlumberger, ibd. t. I p. 664.

**) Schlumberger, ibd. t. I p. 662.

щата отъ северъ за Одринъ*). Отъ тѣзи последни пояснения ние можемъ да видимъ заключение за начина на изгълнение задачата на този византийски отрядъ, а така сжщо и за силата му и състава, като вземемъ предвидъ, че посоките, въ които е била прехвърлена тогава Стара-планина отъ селовината Козница до Желѣзните врата,**) сж сжщитѣ и днесъ.

И тѣй, отъ Пловдивъ, по долината на р. Марица, императорътъ съ отлично стѣкмена армия и съ съставъ, пригоденъ да развие дейностъ, както срещу силни крепости, каквато е била крепостта Сръдецъ, обекта на действията, тѣй и въ полето, минава прохода Момина-Клисура и когато стига въ Ихтиманското поле, въ околностите на малката крепостъ Шипони,***) спира на бивакъ****).

Тука въротно Василий II е решилъ своята задача по отношение действията си въ Сръдешкото поле и атаката на крепостта Сръдецъ.

До този моментъ византийската армия не е била тревожена отъ никаква българска частъ, както отъ страна на мѣстната войска, която е имала за задача отбраната на укрепените мѣста, тѣй и отъ идящите отъ Тесалия войски, предвождани отъ Самуилъ. Василий II, следъ почивката при малката крепостъ Шипони, е прехвърлилъ и последната ихтиманска верига при Вакарелъ и се отправилъ за Сръдецъ, като съ пристигането си я обсажда.

Колкото и да е интересенъ момента на влизането въ Сръдешкото поле отъ страна на византийската армия, главно отъ гледна точка на ролята, която е била възложена на многочислената конница, за каквато еднотушно твърдятъ всички лѣтописци, ние не знаемъ нищо и остава да сждимъ само по фактите на развитието се събития.

Мѣстото, гдето може да се развитъ боеветъ между византийците и гарнизона на Сръдецъ, ако той се опита да срещне тѣзи последните въ полето, или съ войски, дошли отъ югъ, е околността на самата крепостъ. Две посоки водятъ на югъ отъ този пунктъ, които, ако не бждатъ осигурени отъ византийците, операцията срещу Сръдецъ се заплава да свърши съ катастрофа. Дали това е било взето подъ

*) Ibid. c.

**) Въ тази частъ отъ Стара-планина прехвърлятъ най-прѣкитѣ пѣтища отъ Дунавъ за Пловдивъ и Одринъ.

***) Jrecek, Archäologische Fragmente aus Bulgarien. Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich - Ungar X, S. 89.

Иречекъ. Княжество България, II стр. 111,

Schlumberger, ibd. t. I p. 663.

B. H. Златарски, ibd. t. I ч. II, стр. 670.

Развалините на тази крепостъ личатъ и днесъ сев. изг. отъ гр. Ихтиманъ и се казва отъ населението Шипони, а една махала отъ Ихтиманъ—Шипочани.

****) Schlumberger, ibd. c.

B. H. Златарски, ibd. c.

внимание отъ Василий II и дали съобразно съ това е била дадена на конницата задача да се спусне дълбоко наюгъ съ своитѣ разузнавателни органи, та по този начинъ да осигури армията отъ изненади, или той ще е билъ крайно небреженъ, за да изключи едно евентуално появяване отъ югъ, макаръ на леки отряди, въ момента на обсадата, ние можемъ да заключимъ отъ това, че той бива поставенъ въ тежкото положение на изненаданъ.

Василий II се отнесълъ съ неуважение къмъ противника си и мислѣлъ, въроятно, че, докато последниятъ предвѣща армията си отъ Тесалия, крепостъта Сръдецъ ще бжде вече въ ржцетъ му. Само тъй ние можемъ да си обяснимъ изоставянето отъ наблюдение на тѣзи важни посоки на югъ, долините на р. Р. Струма и Горни-Искъръ, и насочването на всичкото негово внимание къмъ атаката на крепостъта, оставяйки конницата да бездействува.

Левъ Дяконъ*), който самъ преживѣлъ тѣзи дни, дава ясно описание на положението, като се възмущава отъ тази бездейностъ на военачалниците:

„Следъ като Василий II прехвърли дефилетата на планинитѣ и стигна до крепостъта Сердика, която носи името по скитски Триядица, устрои лагеръ лице срещу лице съ крепостъта и я обсажда 20 дни, когато пъкъ въ това време Самуилъ и неговитѣ войски сж били заели околнитѣ височини. Уви, нищо не отива по желание, защото армията, по небртжностъ, пасивностъ или по измѣна на водачитѣ, не изпълни своя дългъ, бездействувахе.“

Отъ думитѣ на очевидеца—лѣтописецъ, гдето казва, че Самуилъ билъ взелъ околнитѣ височини, изпква още едно обстоятелство, което иде да потвърди, че тази многочислена конница, съ която Василий II е разполагалъ, не е използвана за действия, отъ които биха се добили блѣскави резултати. Какво е станало, следователно, около разположението на византийцитѣ въ Сръдешкото поле, Василий II не е бивалъ освѣтляванъ отъ конницата, за да вземе нуждитѣ мѣрки. Самуилъ свободно се надвесилъ надъ Сръдешкото поле и отъ близо е следѣлъ всѣко движение до момента, когато напълно се е ориентиралъ върху положението и му е падналъ стодния моментъ за действие.

„Когато, казва Левъ Дяконъ, нашитѣ хора се бѣха разпрѣснали по фуражировка да косятъ сѣно**), бѣха атакувани отъ българитѣ, които стоѣха въ засада. Произведоха (бълга-

*) Левъ Дякона, ibd, стр. 105—107. Schlumberger, ibd. p. 667.

**) Тукъ лѣтописеца говори за фуражировката на византийската конница. Тази последната, вмѣсто да допринесе за общия успѣхъ, е бездействувала въ фуражировки и оставила пехотата беззащитна срещу българската конница.

ритѣ) страшно клане съ своитѣ атаки и овладѣха голѣмо количество коне и добитѣкъ*).

Тука ние имаме едно вихрено подаване на българската конница въ маса право къмъ лагера на гърцитѣ, като е имала за обектъ бездействующата византийска конница. Ясно е защо Самуилъ е ударилъ на конницата, която въ това време е бивакирала. Парализирането по-нататъшнитѣ действия на конницата чрезъ този ударъ ще направи неприятелската пехота, изостанала сама на себе си, малко годна да продължи борбата.

Но отъ думитѣ на очевидеца—лѣтописецъ ние видимъ и друго едно заключение, а именно, че Самуилъ съ решението си за атаката и самото нейно изпълнение не е целилъ само изгонването на гърцитѣ, а пълното имъ унищожаване. Левъ Дяконъ казва, че много коне и добитѣкъ сж били овладѣни отъ Самуила. Конетѣ, които сж паднали въ ржцетъ на българитѣ, сж били византийскитѣ ескадрони въ самитѣ биваци; колкото за добитѣка, ние трѣбва да вземемъ, че той е билъ този, който е служелъ на византийската армия за превоза на обсаднитѣ машини, бойнитѣ материали и другитѣ provisions, необходими на армията.

И, действително, Левъ Дяконъ твърди, че машинитѣ не били вдигнати отъ византийцитѣ, а останали въ ржцетъ на българитѣ**). Сжщиятъ говори, че тѣ били изгорени отъ Самуила, обаче, не може да бжде допуснато отъ здравия разумъ единъ обсаденъ паркъ, при това грамаденъ, да бжде изгоренъ, падналъ веднажъ въ неговитѣ ржце. Въроятното е, че една частъ отъ тѣхъ още при самата обсада ще сж изгорени отъ отбраняющитѣ се въ крепостъта, които сж хвърляли запалителни материали върху тѣхъ.

Удивителниятъ походъ на Самуила отъ Тесалия до Сръдецъ съ една голѣма конна маса е билъ извършенъ по най-прѣкия и удобенъ пъкъ Лариса, Битоля, Прилепъ, Щипъ, Кюстендилъ, Перникъ, Владая. Тукъ, въ този последния пунктъ, ще е станало съсрѣдоточаването на конницата на Самуила, като предъ изхода на прохода (Боянската крепостъ) сж били изпратени наблюдателнитѣ органи. Съ пристигането си той се е ориентиралъ върху положението***), и като се е увѣрилъ въ бездейността на неприятелската конница, въ него е проблѣснала идеята за нападението на разположената на лагеръ византийска конница.

*) Левъ Дякона, ibd. с.; Schlumberger, ibd. p. 667.

**) Левъ Дяконъ, ibd, с.; Schlumberger, ibd. с.

***) Крепостъта Бояна, (днешното село Бояна) е играла презъ сръднитѣ вѣкове ролята на спомагателна крепостъ, по отношение на системата крепости по долината на Струма и Софийското поле; тя е затваряла владайското дефиле. Овладѣването ѝ е била важна задача на всѣки стратегъ, който е опериралъ въ долината на р. Струма.

Този царь, съ замаха на гениален конен водач, извършва една цѣла епопея, изключително върху плещитѣ на конницата. Какви сж били тогавашнитѣ схващания за стратегическата и тактическата роля на конницата, ние нѣма да се впускаме на това мѣсто*). Предъ насъ сж колкото краткитѣ, толкова и ясни бележки на лѣтописцитѣ, които, давайки сведения за тази епоха на Самуиловитѣ войни, сж достатъчни да потвърдятъ, че Самуилъ е билъ голѣмъ познавачъ на конната мощъ, вдѣхновенъ водачъ и съ твърдъ характеръ, за да удѣлнотвори смѣлия си планъ. Неговото стремление, частъ по-скоро да долети съ конницата си презъ такова грамадно пространство, го характеризира като стратегъ. Решението му да използува грѣшкитѣ на противника, ако и да влиза въ борбата само съ своята конница, и самата идея за разпредѣленіе на силитѣ въ най-важнитѣ обекти — парализирането дейността на конницата и отнемане възможността на византийцитѣ да измъкнатъ бойнитѣ си материали, ни даватъ Самуила, великия майсторъ на тактическото поле.

Raski**), като се базира на думитѣ на Скилица, който е писалъ своитѣ лѣтописи сто години по-късно, дава малко друго описание на тази епопея. Той казва, че Василий доволно се отказалъ отъ обсадата. Лѣжливитѣ доноси на стражега Контостефана, че Левъ Мелисинъ, който, както видѣхме, е командувалъ отряда срещу проходитѣ на Стара-планина въ тѣзи действия, е възбунтувалъ столицата и понеже короната на императора била въ опасностъ, Василий II се принудилъ да се върне въ Цариградъ. Презъ време на похода, българитѣ, които били въ засада по околнитѣ височини, ги атакували бѣсно и разпрѣснали, като цѣлата почти конница на Василий II загинала.

Въ това описание и това на Лева Дякона има една разлика, която се явява отъ желанието на Скилица, вѣроятно да намали отговорноститѣ на водача на византийската армия и да понижи дѣлата на варваритѣ българи.***)

Но една съществена разлика, която се явява между двамата лѣтописци по хода на самитѣ действия, е и тази, че Левъ Дяконъ ни представя въ описанието си, че Василий II на два пѣти претърпѣва неуспѣхи, отъ които при втория е последвала катастрофата, когато Скилица, като взема вдигането на обсадата на Сръдецъ като операция, наложена отъ противника, дава описанието на поражението само при Ихтиманъ

*) Вж. С. Г. Кашевъ, капитанъ о. з. Походитѣ на царь Симеона изд. Военна библиотека, София — 1928 год.

**) Skyl. — Cedr., ibd. с.; Raski ibd. p. 111; Schlumberger, ibd. p. 668.

В. Ж. Златарски, ibd. стр. 662—673.

***) А. Гилфердингъ, Исторія сербовъ и болгаръ, сочинения т. I. стр. 209.

И тѣй, като се ослабнаме на думитѣ на самия очевидецъ Лева Дякона, който следъ описване действията около Сръдецъ продължава разказа си, давайки сведения за похода до Ихтиманъ и второто поражение, което донесло пълната катастрофа на византийската армия, дохождаме до заключението, че първиятъ ударъ около самата крепостъ е заставилъ императора да вдигне обсадата и да се откаже отъ по-нататъшни действия, а втория ненадѣленъ ударъ е ималъ за целъ унищожението на противника.

Ние ще продължимъ описанието на хода на операцияитѣ споредъ думитѣ на Лева Дякона, като се постареемъ да изтъкнемъ новата обстановка следъ поражението при Сръдецъ, въ която се поставятъ двамата противници.

„Императорътъ, казва лѣтописеца, се видѣ принуденъ да заповѣда отстъпление и да вземе посоката обратно къмъ Цариградъ съ всичкия си обозъ. Първиятъ день на отстъплението мина безъ случки. Ние бивакирахме сръдъ лесоветѣ. Въ сжщата тази нощъ една огромна звезда, забележително свѣтла, процепи тъмното небе отъ западъ, освѣтили бивака и падна разбита на хиляди искри на изтокъ, въ рова, изкопанъ около войскиитѣ. Това показваше скоршното наше разорение. На другия день войската вървѣше въ една гориста и изпълнена съ водни канави равнина**). Въ единъ моментъ таилитѣ се въ гората българи се нахвърляха бѣсно на византийскиитѣ войски (колони) съ ужасяващъ викъ и безпощадна сѣчь.***) И азъ бихъ станалъ жертва на скитския мечъ, ако Богъ не ме изтрѣгна изъ опасноститѣ съ внушението да язда по пресѣчената съ ровове равнина на пѣленъ кариеръ, съ целъ да се добера до билото на прохода, докато още не е заето отъ противника****).

И тѣй, малкото останала византийска войска едва е могла да се спаси отъ преследването на българитѣ изъ непроходимитѣ планини.

За тази страшна катастрофа и арменския писателъ Асохигъ, съвременникъ на събитията, твърди, като казва, че всичката византийска конница била загинала отъ бѣснитѣ конни атаки на българитѣ. Императорътъ едва билъ спасенъ отъ пехотинцитѣ арменци, които го обградили, като съ стена съ гърдитѣ си****).

Бойната обстановка следъ византийското поражение около Сръдецъ е била крайно благоприятна за Самуила и той се решилъ на втората акция въ ихтиманското поле. Обстоятелството, че Василий II е загубилъ голѣма частъ отъ войскиитѣ

*) Левъ Дяконъ, ibd.; Schlumberger, ibd. p. 667.

**) Schlumberger, т. p. 668; Raski, ibd. p. 111

***) Левъ Дяконъ, ibd.; Schlumberger, ibd.

****) Schlumberger ibd. p. 671.

си и средствата за борба, — оржие и снаряжение въ поражението си предъ Сръдецъ е усилило още повече надеждата на българитъ за успѣхъ. Самуилъ е трѣбвало да развие този си успѣхъ съ нови още по-енергични действия, които да иматъ за крайна цель пълното унищожаване на противника.

Единъ е билъ пѣтя на отстъплението на имперскитъ войски, — този, по който сж дошли; следователно, на Самуила е предстояла задачата, или по петитъ на отстъпващитъ съ редъ атаки въ тилъ, да ги заставява да се развържатъ и да дагъ арьергардни боеве, докато армията отъ тѣзи постоянни борби се изтощи и обърне въ бѣгство, или съ нѣкой фланговъ маневръ да се нанесе ненадѣнъ ударъ и по този начинъ съ единъ замахъ да се смаже византийската армия.

Както въ първия планъ за действия, тъй и въ втория главната роля е била дадена на конницата, тъй като и въ двата случая на успѣхъ може да се разчита само при една евентуална бързина и голѣма маневрена способностъ. Постояннитъ тилни атаки сж съпроводени съ много време и загуби, а при това може да не се дойде до крайната цель — пълния разгромъ, тъй като разстоянието, въ което тѣзи действия сж били възможни за Самуиловата конница е било малко (отъ Сръдецъ до Ихтиманскитъ планини).

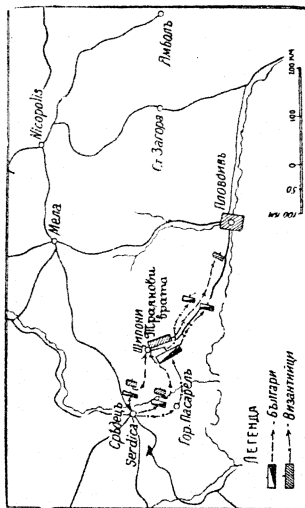
Самуилъ се решава на втория планъ на действия. Във втория конницата на Самуила ще е преследвала дор. Искъръ, и следъ това, като е оставила една часть, която да безпокои тила на противника при марша му, съ другата, по-голѣмата, той е миналъ презъ днешнитъ села Долни и Горни-Пасарелъ, Чамурлии, Караларъ и заелъ лесоветъ около с. Стамболово, където, спотаенъ, е очаквалъ момента, когато отстъпващата колонна ще дойде въ най-удобното мѣсто за конни действия. Най-удобното мѣсто и кждето въроятно се е произвела и самата атака е тази именно мѣстностъ, — югоизточно отъ гр. Ихтиманъ по следнитъ причини: 1) Отъ думитъ на Левъ Дякона се разбира, че атаката е произведена на другия день следъ онази паметна нощъ, въ която метеортъ е падналъ*). Отъ бивака, който сж заемали византийскитъ войски и който е сжация, пригответъ при настѣпателния маршъ, т. е. около крепостта Ципони**) има само 7—8 км. до мѣстото на срещата — днешната станция Стамболово. Действието на Самуиловата конница биха дали своя ефектъ, ако тѣ сж насочени срещу армията на византийцитъ, когато тя ще бже въ най-сгодно положение, а това е момента, когато тя се намира въ колонна. 2) Крайниятъ пунктъ на обходното движение е именно въ юго-източния край на полето, около днешната станция Стамболово. Въ този пунктъ горитъ сж осигурявали скришното доближаване до тогавашния пѣтъ, по който се е движела византийската армия.

*) Стр. 31.

**) Стр. 27

Като разглеждаме военнитъ действия около Сръдецъ, твърде логично би било, ако си зададемъ въпроса: — дали Самуилъ, когато е стигналъ около Кюстендилъ, не е насочилъ презъ Самоковъ нѣкакъвъ отрядъ, който да съдействува на Поражението на византийцитъ при Траяновитъ врата 17 августъ 986 г.

Схема № 4

операциитъ около Сръдецъ, и дали операциитъ, развили се въ Ихтиманското поле, не сж дѣло на този отрядъ?

Едно такова предположение, ако и данн се вижда въроятно е несъвмѣстимо съ историческитъ данни и стратегическата обстановка. Самуилъ не би билъ изпусналъ главната посока на действия, — долината на р. Струма, за да иде въ долината на р. Искъръ, съ цель, както за решителни, тъй и за спомогателни действия, отъ чисто стратегическа гледна точка за първото и отъ тактическа — за второто. При това, отдѣлянето на каквито и да било части отъ главния отрядъ, който и безъ туй не превъзхожда силитъ на Василия II, е немислимо, а и момента е билъ такъвъ, че Самуилъ е трѣбвало да събира всичко въ ржцетъ си за момента на решителния ударъ.

И тъй, главната операционна посока на Самуила е била долината на р. Струма — Владайското дефиле.

Историческитъ факти, които изнесохме по-горе, по второто поражение на гърцитъ въ Ихтиманското поле, ни рисуватъ пълна катастрофа, отъ която Василий II, съ една малка часть отъ оцѣлѣлитъ си войски, сломени духомъ, едва сж успѣли да стигнатъ Пловдивската крепостъ, задъ стениитъ на която, споредъ Лева Дякона, сж се опомнили.*)

Дали следъ тѣзи страшни атаки на Самуиловата конница е имало преследване, смѣтно може да се долови по думитъ на Лева Дякона, който казва, че едва задъ стениитъ на крепостта Пловдивъ е можала да се уталожатъ уплахата, сле-

*) Левъ Дяконъ, ibd. Schlumberger, ibd. p. 671.

дователно, до това място все нѣкаква опасностъ ги е заплашвала, може би мнима, а може би и действителна, която ще се е изразявала въ нѣкой малки конни отряди, които ще сѣ прехвърляли въ долината на р. Марица, по петитѣ на бѣгашитѣ оцѣлѣли грѣцки отдѣления.

Тѣй завършила епичната борба между двамата властелини на близкия изтокъ на 17 августъ 986 год., която покривала духътъ на грѣцитѣ и озлоблението имъ противъ Самуила и българитѣ се претърпило въ неизказана горестъ*) и смирено молитвуване предъ св. Димитрия Солунски да брани гр. Солунъ и околноститѣ отъ страшния Самуила.**)

Следъ това поражение на грѣцитѣ, до 991 година, както трърдятъ и лѣтописитѣ, Василий II лично не е водилъ никакви борби срещу Самуила. Васильевскій***), като се базира на единъ неизвестенъ авторъ-лѣтописецъ, казва за този периодъ време, че Василий II, убеденъ въ невъзможността да устоява повече на българитѣ, подирилъ другаде помощъ, въ усърдни молитви предъ светеца на Солунъ—св. Димитрий.

Преди да минемъ къмъ разглеждане и понататъшнитѣ събития, нека се спремъ на личността на императора Василий II, водачътъ на византийската армия въ този знаменитъ походъ, съ което ще подчертаемъ още по-силно, какво е представлявалъ Самуилъ, като военачалникъ.

*) Отпечатъкъ на голѣмата скръбъ на византийцитѣ за поражението, нанесено отъ българитѣ, намираме въ едно отъ лиричнитѣ сборки на съвременника на катастрофата, поета Иванъ Геометъръ, която носи заглавието „Поражението на ромеитѣ въ българската клисура.“ Не безинтересно е да процитираме тукъ чувствата на една наболѣла душа за народната катастрофа: „О, никога не би се повървало, че слънцето би осветило единъ такъвъ день на злочестина, копията на българитѣ да бждатъ победители на грѣцкитѣ стрели.“

Следъ това, съ сжщиятъ патосъ се обръща къмъ слънцето, като къмъ посрѣдникъ съ Никифора Фока и зове този последния да полети съ оржие на помощъ, защото Дунавъ е вече завладѣлъ Римъ (свѣта Византия наследница на Римъ), защото, уви, българскитѣ копия сѣ победители надъ грѣцкитѣ стрели.

Този сжщиятъ поетъ, вдъхновяванъ отъ победитѣ на Никифора въ походитѣ му въ Източна България, които въ резултатъ сѣ довели покориението на севернитѣ, най-опасни за империята сѣседи, — българитѣ, вижда въ лицето на Самуила една силна личностъ, на която Византия не можела да противопостави нищо силно и достойно. Въ лицето на Никифора Фока той вижда истинския защитникъ на империята, като призовава неговиятъ духъ на помощъ.

**) Racki, ibd. p. 117 Schlumberger, ibd. p. 51; Racki, ibd. p. 112, 114 — 115.

***) В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Моск. Син. Библиотеки, 1886 год., стр. 100—101.

Psellus*) ни описва Василий II като воененъ и като човекъ по следуюция начинъ: „една отъ особеноститѣ на Василий II е да не държи смѣтка за традиционитѣ обичаи отъ минали времена, да ограничава своитѣ бойни действия въ известни само сезони, удобни за такива. Той надменно е отхвърлялъ правилото на неговитѣ предшественици императори — да почва войнитѣ си само въ срѣдата на пролѣтѣта, като преди края на лѣтото се настани на зимни квартири. Напротивъ, той подчинявалъ сезонитѣ на целитѣ, които сѣ оказвали за достигането на крайната целъ въ походитѣ му. Той е понасялъ еднакво, както студа, тѣй и горешинитѣ, безъ да се оплаква; наистина, той е билъ човѣкъ отъ желѣзо. Никога, даже умиращъ отъ жажда, не сѣ го виждали да се спусне къмъ извора за вода; той можелъ винаги самъ да се побеждава.

Василий е притежавалъ основни военни познания, като отлично познавалъ дори функциитѣ на подофицера. По единъ достоенъ за очудване начинъ, той е можалъ да постави всѣкого на мѣстото му, като е поддържалъ способнитѣ. Тѣзи негови отлични познания на военното изкуство сѣ били плодъ на голѣмо образование и вродени дарби, които сѣ го правили никога да не отслабва. Той се стараелъ да започва боя при едно правилно разположение на войскитѣ, като е избѣгвалъ да изоставя бойното поле на случайността, а се е заемалъ да осигури щастлива сѣдба, като не е пренебрѣгвалъ услугитѣ на лукавствата, засадитѣ и всички хитрости на войната. Неговиятъ любимъ тактически принципъ е билъ да не допуска никога да бжде нарушенъ бойния редъ. Това е било за него секретъ на победата, най-сигурното сръдство да направи своитѣ войници неподатливи на поражението. Веднажъ щомъ войникътъ, отдѣленieto или дружината сѣ получили своята заповѣдъ за бой, Василий не е позволявалъ на когото и да било да се отдѣли, освенъ да се навървя върху противника въ случай на крайна нужда. Той е наказвалъ, вмѣсто да награждава, всѣки храбрецъ, който, нетърпеливъ, пренебрѣгва дадената заповѣдъ и се хвърля по свой собственъ починъ срещу противника, ако дори и да успѣе да го обвърне въ бѣгство. Когато тази строга дисциплина е карала войницитѣ да роптаятъ, той е ималъ обичая, усмихвайки се, припълно спокойствие, да имъ казва: — „азъ не виждамъ друго сръдство за васъ и за мене да дойдемъ до положението да не бждемъ повече принуждавани да водимъ война“. Василий е

*) Psellus (Michel), *Βασιλουργετρίς η βασιλική ιστορία* (9,6—1077) ed-Sathas (t. IV de la *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*). Schlumberger G, Jbd: I vol. p. 653. M. G. Fischer Beiträge zur historischen Kritik „des Leon Diacanos und Michael Psellos Mittheilungen des Inst. für Oester. Geschichtlichen Forschungen. Innsbruck, 1886.

затвора в Цариград^{*)}. Яхъ бележи сжшо, че Василий II следъ като прогонилъ българитъ отъ византийска територия, влѣзълъ въ тѣхната страна, и като превзелъ много български крепости, съборилъ онѣзи отъ тѣхъ, които не е можелъ да владѣе съ силата на оржжикето. Василий II е водилъ борбата цѣли 4 години, безъ, обаче, да е можалъ да се добере до реални резултати. Въ началото на 995 година той е трѣбовало да изостава борбата срещу българитъ и да прехвърли голѣми части отъ войскитъ си въ Мала Азия въ борба срещу арабитъ, които обсаждали крепостта Халебъ, днешниятъ Алепъ.

Този походъ на Василий II, когато лѣтописцитъ смѣтатъ като такъвъ, който е предприетъ съ целъ да си отмъсти на българитъ за нанесеното му поражение при Желъзнитъ врата, не ни дава ясна представа за своитъ близки и крайни цели. Действията на Василий II сж биле разхвърляни и безъ взаимна връзка. Ние виждаме борбата да се води ту около Сръдецъ, ту на югъ къмъ — Верия^{**)}.

Твърде интересно е, че Скилица не отбелязва нищо по този походъ на Василий II, а намѣсва личността на Романа въ една епоха много по-късна, т. е. около събитията отъ 1002 г., което нѣма абсолютно нищо общо съ действителността.^{***)}

Следъ победата при Сръдецъ и Траяновитъ врата, Самуилъ се заловилъ съ още по-голѣма енергия да довърши своитъ завоевания на югъ, и по този начинъ, като осигури окончателно тази посока, да замисли вече решителната и грандиозна борба съ самия Цариградъ, т. е. да пренесе борбата въ източна Тракия, единствено въ полетата на която може да отидѣне като победителъ, и да бжде въ състояние да предотврати всяка нова буря, която би врѣхлѣтѣла върху България.

Първитъ нападения на Самуила били насочени къмъ Солунъ, подъ стѣнитъ на която крепостъ той често пѣти се озовавалъ съ едновременно действия съ леки конни отряди по посока на Елада, Атика и Беотия.

Действията на Самуила около Солунъ сж имали полски характеръ; той е допусналъ, че ще може да разчита на една голѣма победа предъ самитъ стѣни въ открито поле, която ще му донесе падането на Солунъ, безъ да предприема об-

^{*)} Тукъ се говори за Романа, който е билъ провъзгласенъ отъ Самуила за царъ, когато е дошелъ въ България следъ бѣгството си отъ пленъ въ Цариградъ. Вж. Розенъ В. Р. Императоръ Василий Болгаробойца. Извлѣчение изъ лѣтописи Яхъ Антиохийскаго. СПб. 1883 г. стр. 27—34;

^{**) В. Р. Розенъ, ibd. с. В. Н. Златарски, ibd. 686—689.}

^{***)} В. Н. Златарски, ibd. стр. 692

ималъ двойствена натура, която е можала да се обърне изведнажъ отъ служене на войната, въ служене на мира. По-добре казано, на война той е билъ много изобретателенъ, а въ мирно време—голѣмъ държавникъ. Когато нѣкой отъ неговитъ подчинени е направлялъ нѣкоя груба грѣшка на бойното поле, той е можелъ ловко да потуши тоя гнѣвъ, като го е криелъ въ сърцето си, като подъ пепелъ, за да може единъ денъ, когато се върнатъ въ двореца, да го накаже най-строго. Макаръ че е билъ по природа твърдъ и недостъпенъ за милостта, той е знаелъ въ случай на нужда да се прави благъ и да прощава грѣшитъ, като е ималъ предвидъ обстоятелствата, при които сж извършени. Веднажъ взелъ решение, следъ едно строго обмисляне, нищо не е било въ състояние да измѣни неговото намѣрение. Той никога не промѣнялъ своето поведение по отношение онѣзи, на които е желаялъ добро, освенъ ако това не стане по тѣхна вина. Въ решенията си е билъ самостоятеленъ, като че ли воденъ отъ нѣкоя висша сила.

Императорътъ Василий е билъ мразенъ отъ масата на неговитъ поданици. Той е желаелъ да бжде по-скоро остро критикуванъ, отколкото да бжде обичанъ. Постепенно съ докритикуванъ на опитностъ презъ течение на много години, той е чувствувалъ нуждата да се заобиколи съ изпитани съветници, тъй като той самъ лично е ръководѣлъ разискванията по държавнитъ въпроси и самъ и организирвалъ и командувалъ своитъ войски. Василий не е управлявалъ своята държава по установенитъ вече закони, но е създавалъ такива, както му е диктувалъ буйниятъ и силенъ духъ.

Императорътъ Василий е живѣлъ като монахъ, далечъ отъ женитъ, обичащъ само своята армия и флота.

2. Взаимнитъ нахлувания между българи и византийци презъ 991—995 г.

Тѣмни сж страницитъ на лѣтописцитъ за периода време отъ 991—995 г. У византийскитъ лѣтописци не се споменува друго освенъ, че Василий II, следъ гражданската война, въ която сполучилъ да вземе превесъ, е трѣгналъ срещу Самуила, който причинилъ голѣми злини на императора^{*)}. Къде се е водила тази борба и съ какви резултати, ние нищо не знаемъ. Арабскитъ писателъ Яхъ сжшо говори за походъ на Василий II срещу Самуила; той дори определя 991 г., като начало на похода. Той казва въ своята лѣтопись, че Василий II се отправилъ въ началото на 991 година за българска Димотика. Тамъ той срещналъ българитъ и ги обърналъ въ бѣгство, като пленилъ и самия царъ, който билъ избѣгалъ отъ

^{*)} Skyl — Cedr., ibd. p. 448; Schlumberger, ibd. p. 52.

сайдната война, към която е прибягнал при превземането на Съресъ.

Един от тези походи към Солунъ, който е описан отъ Скилица*), ни кара да върваме, че действително Самуилъ е разчиталъ, чрезъ умѣло водени полски действия, да превземе втората столица на империята. Ние ще вземемъ изцѣло думитъ на лѣтописеца, тъй като тѣ напълно и изчерпателно даватъ сведения за действията.

„Когато Василий II се намираще въ Мала-Азия, бележи Скилица, въ 995 година, военнитѣ действия продължаваха съ същата яростъ между Самуила и византийцитѣ“. Самуилъ, този воинственъ човѣкъ, който не знае що е почивка, си тури за целъ съ постоянни нападения да отвоюва завоеванитѣ му въ преднитѣ борби отъ византийцитѣ земи.

Най-голѣмитѣ действия, обаче, на Самуила изглежда да сж биле тези срещу гарнизона на Солунъ, презъ 996 год. За командантъ на солунската крепостъ императора билъ назначилъ стратега Григорий Таронитъ**), още когато е пребивавалъ въ Солунъ, преди да замине за Цариградъ.

Самуилъ, съ целъ да подведе на открито стратега Григорий Таронитъ предъ Солунъ 996 г. пратилъ единъ малък конен отрядъ да направи демонстрация чакъ подъ стѣнитѣ на крепостта. Самъ той съ ядрото, съ което щѣлъ да действа, се разположилъ въ засада.

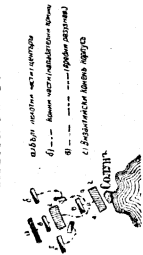

Схема № 5.

Стратега Григорий, който билъ назначенъ отъ императора да управлява войскитѣ на крепостта още въ 990 год., е ималъ за свой помощникъ, освенъ своя синъ Ашотъ, и Хантския принцъ Сагкъ, който по произходъ е билъ сжщо тъй арменецъ, както и Григорий. Саакъ, който много пжти е влизалъ въ сражения съ българитѣ, се оставилъ да бжде въвлѣченъ въ примката, която му приготвилъ царя. Григорий билъ изпратилъ своя синъ Ашотъ напредъ съ единъ отрядъ за да наблюдава противника (българитѣ). Самъ той следвалъ съ остатъка отъ войскитѣ си отпоздире.

Ашотъ, младъ и дързкъ, изпратенъ въ разузнаване, при срещата си лесно облъсва Самуиловия отрядъ и се спуща да го преследва. Невнимателниятъ попадналъ въ засадата на Самуила. Ашотъ и неговитѣ подчинени се защищавали като лъвовѣ. Неговиятъ баща, който го обичалъ много, когато билъ предизвестенъ за опасността, полетѣлъ на помощъ. Но стариетъ магистъръ — стратегъ билъ обхванатъ отъ многоброенъ противникъ и загиналъ следъ героична отбрана съ по-голъ-

*) Skyl. — Cedr., ibd. p. 440⁶—16. Вж. по долу.

**) Skyl. Cedr., ibd. p. 447, 11—16.

мата частъ отъ войската си. Ашотъ и Хантския принцъ били пленени и откарани въ България.

Ние не знаемъ даже нито приблизително мѣстото, гдето е станало това катастрофално поражение на солунския стратегъ, за да имаме предпоставката на едно по-обосновано предположение за целитѣ преди и следъ сражението, каквито би си поставилъ Самуилъ.

Ние знаемъ само това, което и лѣтописеца твърди, че съ този походъ къмъ Солунъ Самуилъ е ималъ за целъ да го завладѣе и то посрѣдствомъ полски боеве. Коя е била причината следъ успѣха му въ полския бой Самуилъ да не опита щастieto си къмъ Солунъ по стѣпкитѣ на отстъпващитѣ малцина останали отъ войскитѣ на Григорий, ние не можемъ да отгатнемъ. Но да погледнемъ на този бой само като на маневръ отъ страна на Самуила да обезвреди гарнизона на Солунъ, за да си осигури свобода на действия на югъ, непосредствено следъ това, едва ли би ни задоволило.

Прочее, ние ще разгледаме този бой до толкова, доколкото той има цената, главно, на конна проява отъ страна на нашитѣ дѣди.

Отъ начинитѣ на действие и отъ двѣтѣ страни личи ясно, че главната роля отъ двамата противници е възлагана на конницата. Действията на далечния коненъ отрядъ, който е билъ изпратенъ отъ Самуила напредъ съ демонстративна задача, показватъ, че този неговъ началникъ е билъ проникнатъ отъ особеността на възложеното му поручение. Съ своитѣ маневриания и влизане въ схватки съ гръцкия коненъ преденъ отрядъ, предвожданъ отъ Ашота, той успѣва да прикрие до последния моментъ намѣренията на Самуила и да въвлѣче противника въ изгодна посока, — въ примката, както се изразява лѣтописеца.

И тъй, предварителнитѣ действия на Самуила били извършени съ голѣмо умение отъ страна на изпратената напредъ конница. Отъ описанието, което дава Скилица за боя, се вижда, че главнитѣ сили, които Самуилъ е държалъ на удобно мѣсто за действие (засада), се състояли, главно, отъ конница. Налетѣлиятъ на засадата Ашотъ води отчаяна конна борба. Дошлиятъ на помощъ стратегъ Григорий бива обхванатъ изведнажъ отъ всички страни тъй здраво, че всичкитѣ му усилия да се освободи били напразни. Начинътъ по който се завързва и води боя дава представа на скоротечни конни действия, при които победената страна свършва съ пълна катастрофа; това ние виждаме тукъ въ случая отъ резултатитѣ на боя, гдето почти цѣлиятъ отрядъ, заедно съ водачитѣ, става жертва на боя.

Въ „Стратегикона на Кекамена“) по въпросното сражение намираме ценни сведения. Тамъ се говори за погрома на

*) В. Г. Васильевскій, Советы и рассказы и пр. ibd. стр. 242.

Григория, като се излагат и причините за него. Ако, казва авторът, далечните разезди (контарати) и самостоятелни (синодики) сж били употребени, щѣло било да се предотврати катастрофата.

И тъй, Самуилъ, на предварително избрана мѣстность*) е разставил войскитѣ на своя отрядъ въ следния боевъ редъ: пехотата съ малки конни части—по фронта, а по фланговетѣ—силни конни ядра, добре прикрити, очакващи съ спокойствие противника да бѣде ввлѣченъ отъ предния коненъ отрядъ въ сферата на най-благоприятни действия. Въ удобния моментъ, когато и главнитѣ сили на Григория врѣхлетѣватъ на засадата, Самуилъ се нахвърля съ конницата си отъ фланговетѣ и унищожилъ грѣцкия отрядъ, който изпадна въ положението на обсаденъ.

Това поражение на византийцитѣ предизвикало ново паника въ столицата на империята и Василий II побързалъ да изпрати, съ цель да преотврати вѣроятни нови поражения, на мѣстото на загиналия Григорий Таронита замѣстникъ, който да поеме въ рѣцетѣ си върховната команда на Солунската крепостъ. За такъвъ той изпратилъ местника на западнитѣ (европейски) войски—Никифора Урана**).

Съ идването си въ Солунъ въ 996 година, сжщиятъ взема въ ржце всичкитѣ войски, останали следъ катастрофата съ отряда на Григорий Таронита, и си поставилъ за задача да запази втората столица на империята. Целта си той мислѣлъ да постигне като прибѣгне къмъ отбрана.

3. Походътъ на Самуила къмъ Коринтъ; боятъ при р. Сперхия.

Самуилъ, като ималъ предвидъ тежкото положение на войскитѣ отъ Солунската крепостъ, а сжщо и неговата пасивность, решилъ да предприеме решителенъ походъ къмъ Коринтъ и Спарта, като съ него тури край на всѣка опасность, идяща отъ югъ при бждещитѣ му действия въ главнитѣ посоки, — изтокъ и североизтокъ.***)

Въ своитѣ лѣтописи Скилица отбелязва набѣзи отъ страна на българитѣ, които сж стигали чакъ до Беотия, Атика и Коринтския провлакъ, и които набѣзи сж имали своего време веднага следъ поражението на Григория Таронита. Голѣ-

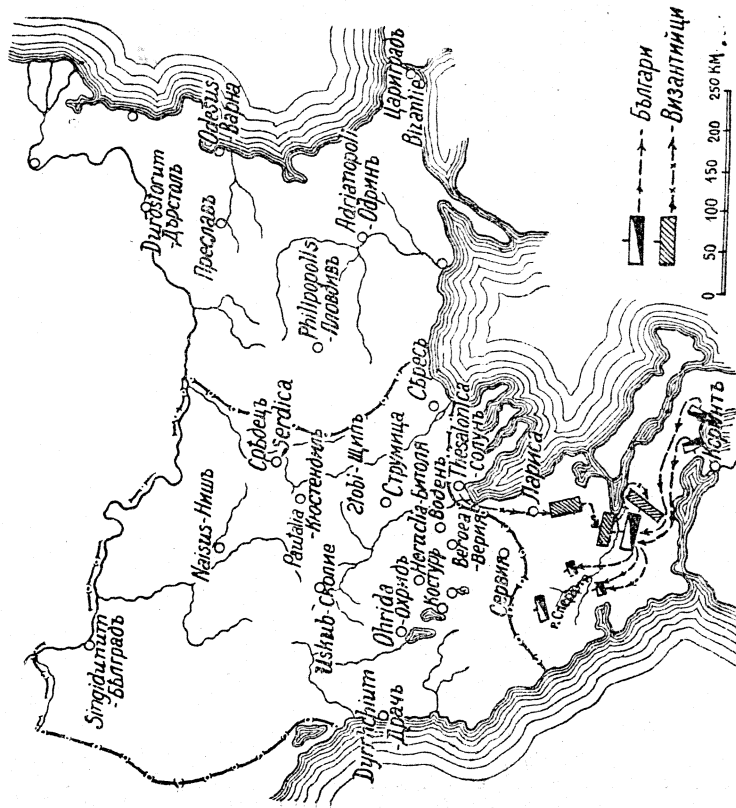
*) Вж. С. Г. Кашевъ. Походитѣ на Симеона. Военна библиотека София, 1928, стр. 71.

**) Raski, ibd. стр. 117; Schlumberger, ibd. р. 134. Никифоръ, Урана е билъ най-знаменития стратегъ на империята по това време. Той е ржководителя на борбата срещу Самуила. Вж. неговата тактика: Incerti scriptoris Byzantini saeculi X. Liber de re militari. Ed. Rudolfs, Vari Lipsiae 1501.

***) Вж. по-горе стр. 8—9.

миятъ походъ къмъ Коринтъ, следователно, който се описва отъ Скилица, е билъ предприетъ отъ Самуила въ 996 г., обаче е имало предварителни действия, конни нахлѣтвания, които

Походътъ на Самуила къмъ Коринтъ (996)
и Боя при р. Сперхия
Схема № 6

сж имали за обектъ земитѣ на противника не само въ съединеніе съ пѣтищата, по които Самуилъ въ последствие е щѣлъ да се движи, но и дълбоко въ страни.

Каква е била идеята на Самуила съ предварителното изпращане на тѣзи конни ядра въ провинциитѣ, които ще бждатъ театръ на скорошни военни действия, се обяснява отъ следнитѣ обстоятелства: тѣзи провинции, които сж били постоянно подъ гнета на страшния царъ, сж чувствували следъ поражението на солунския стратегъ, че ударитѣ, които ще послѣдватъ непосредствено следъ това, ще бждатъ насочени срещу тѣхъ. Самуилъ е искалъ недовършенитѣ презъ 986 год. действия да увѣнчае сега съ успѣхъ. За да не даде на темитѣ отъ южна Гърция възможность да се приготвятъ за бор-

ба до момента, когато ще почне похода, той изпраща конни части, които съпътстват войските си навън да прѣчатъ и тормо-зятъ всѣкакво приготвление.

Презъ 996 година, вѣроятно късно презъ пролѣтѣта, Самуилъ предприема своя походъ, който ималъ за обектъ покоряването на Тесалия, Атика и Пелопонесъ. Скилица бележи, че този походъ на Самуила билъ разорителенъ за византийскитѣ провинции въ Древна Елада.*)

Споредъ житието на спартанския епископъ свети Никонъ**) въпроснитѣ провинции сж били обхванати отъ ужасъ предъ вида на настѣпващитѣ Самуилови войски. Тамъ се разказва за срещата на светията съ пелопонеския стратегъ Василия Апокавъ, който, отъ постояннитѣ разгроми, които му нанасяли Самуиловитѣ отряди, изгубилъ вече всѣкакво спокойствие и вѣра въ успѣха, като не знаелъ вече какви строеве и похвати да употреби срещу тѣхъ, за да ги задържи. Епископътъ му занесълъ радостната новина, че най-главния отъ Самуиловитѣ отряди се върналъ на северъ.

За да бже облекчена тѣхната страшна участъ, Василий II заповѣдалъ на Никифора Урана да трѣгне следъ армията на Самуила и съ безпокоенето въ тѣла, да я застави да се върне обратно***). Никифоръ Уранъ събралъ каквото можалъ отъ Солунския гарнизонъ и следъ като оставилъ въ Лариса всичко онова, което обременявало движението му, миналъ съ отряда си презъ Тесалия и Аиданъ и слѣзалъ въ долината на р. Сперхия (сегашната р. Аламана). Тука той открилъ, че Самуилъ, току що завърналъ се съ армията си отъ Пелопонесъ и Атика, бивакира на другия (южня) брѣгъ на рѣката. Времето е било дъждовито и поройната рѣка изпълнила коритото си. Дветѣ армии се немирали лице срещу лице на двата брѣга, раздѣлени отъ водната стихия****). Съвършенното спокойствие, което запазилъ Самуилъ, преминало границата на своето влияние у началници и подчинени и цѣлиятъ станъ се отдалъ на пълна почивка съ мисълта, че утре, когато слънцето ще изгрѣе и рѣката прибере своитѣ води, войскитѣ на Никифора Урана въ тѣхния гърбъ ще бждатъ сразени.

Уви, жестока е сждбата къмъ нехаещитѣ предъ врага. Когато българскитѣ станъ, приспиванъ отъ бучението на рѣката, се чувствувалъ достатъчно защитенъ отъ воднитѣ стихии и охраната слабо бдѣла къмъ другия брѣгъ, неси-гурнитѣ въ утрешната победа Никифоръ, когато утрѣтѣмало да

*) Skyl. — Cedr., ibd. p. 449¹⁰—450.

**) Вж. житието на св. Никола Метопите В. Н. Златарски, ibd. стр. 845.

***f) Schlumberger, ibd. p. 135.

****) Schlumberger, ibd. p. 136.

бжде по-вече подъ закрилата на водитѣ на р. Сперхия, не спѣлъ, а мислилъ да открие спасителния пѣтъ. Презъ тази сжщата нощъ, подпомогнатъ отъ мѣстното население, той открилъ бродъ не далечъ отъ устието ѝ, като я миналъ безпрепятствено.

„Още въ тъмни зори, когато войскитѣ на Самуила спѣли дълбоко, следъ толкова тежки походи, гърцитѣ се нахвърлили на тѣхъ и се започнала страшна сѣчъ, казва лѣтописеца Скилица, надъ изненаданитѣ българи*“). Суматохата била голѣма и положението на Самуиловия отрядъ—безнадежно. Ржчната борба, водена отъ дветѣ страни, била борба на животъ и смъртъ. Малко сж били тѣзи отъ каленитѣ Самуилови войници, които успѣли да си пробиятъ пѣтъ и да избѣгатъ отъ гибелта. Самуилъ съ сина си Гаврила Романа, ранени, едва успѣватъ да се спасятъ съ малцинството оцѣли войници и да се добератъ до предѣлитѣ на отечеството си презъ Пиндъ-планина.

Страшната катастрофа за Самуила край брѣга на р. Сперхия, ако и да не е направила бждещитѣ му планове проблематични, нанася чувствителенъ ударъ на тѣхното изпълнение. Успѣлъ въ близо 20 годишни войни да вземе инициативата за водена на борбата въ ржцетѣ си, следъ този капризъ на сждбата той изгубва тази последната и почва да води не настѣпателни войни, а войни на активна отбрана, която, благодарение на обстоятелството, че голѣма частъ отъ опитнитѣ му войници загинали и най-важното, че веднага следъ това поражение Василий II се нахвърлялъ на българскитѣ предѣли за да не даде на Самуила време да се подтегне, борбата се е водѣла съ доста промѣнливи успѣхи.

Нещастieto, което сполетѣло Самуила на брѣга на р. Сперхия, ободрило отчаенитѣ духове на империята, като ново възкресило у тѣхъ надеждата за успѣшна борба срещу Самуила. Империята довежда отношенията си въ Мала-Азия до миръ и подкача съ всички сили борбата си съ българитѣ.

*) Skyl. Cedr. ibd. II. p. 450 2—25. Racki, ibd. p. 118. Schlumberger ibd. p. 138.

Глава IV.

1. Войнитѣ между Самуила и Василий II презъ 1001—1003 година. Действията въ Придунавска България и Южна Македония.

Никифоръ Уранъ, който е началствувалъ всички действия срещу Самуила, още съ връщането си отъ боя при р. Сперхия, предприема редъ походи срещу българитѣ, съ които е целилъ да не даде на Самуила време да се опомни и подтѣгне за нова борба. По-късно, въ 1001 год.*), византийската армия предприела, начело съ императора, походы, който е ималъ за целъ да се отнемагъ онѣзи крепости и покрайнини отъ Самуиловата държава, които сж представлявали стратегическа важностъ по отношение на придунавскитѣ и македонски области; такива сж били крепоститѣ Сръдецъ, Видинъ и др. Въ този си походъ Василий II не е вършилъ нищо друго, освенъ едно повторение на похода въ 986 год. къмъ Сръдецъ и околнитѣ му крепости, само, че сега той, освенъ че действувалъ съ голѣма предпазливостъ, но е билъ при много по-изгодна политическа и военна обстановка. Самуилъ билъ значително обезсиленъ отъ поражението, нанесено му при р. Сперхия; при това, действията му срещу императора въ северна посока, къмъ Сръдецъ, сж били заплашвани отъ опасния врагъ на фланга — Никифора Урана, готовъ всѣки моментъ да действува отъ Солунъ. Походътъ на Василий II къмъ Сръдецъ е ималъ пакъ сжщата операциона посока: — долината на р. Марица, Траяновитѣ врата, Сръдецъ, съ изходенъ пунктъ — крепостта Пловдивъ.

Резултатитѣ отъ тѣзи действия, изглежда, не сж били задоволителни, тъй като Василий II не успѣлъ да постигне крайната си целъ, да превземе Сръдецъ**).

*) Skyl. Cedr. ibd. p. 452-7¹⁰, у Racki и Schlumberger се явява едно различие при опредѣленото година на този походъ; отъ авторитѣ отъ по-нови времена се отхвърля 999 г., посочена отъ първаия, както и опредѣленето на годинитѣ отъ последующитѣ събития. Ние вземаме тѣзи, дадени отъ Schlumberger. Вж. Schlumberger, ibd. t. II. p. 214, заб. 3.

**) Skyl. — Cedr., ibd. p. 452-7¹⁰, Racki, ibd. p. 120, Schlumberger, ibd. p. 214.

сериозни борби, Василий II се завръща въ Мосинополъ*). Неоснователно е да се твърди, че той е ималъ за задача, следъ като превземе Сръдецъ, и по този начинъ раздѣли дветѣ провинции на Самуиловото царство — дунавската и македонската, да продължи своето настъпление по долината на Струма, като събори крепоститѣ, които срещне по своя пътъ**). Тѣзи първи опити на Василий II въ подновената борба срещу Самуила сж имали за идея, както казахме, постепенното отнемане на покрайнинитѣ отъ Самуиловата държава, които той не е билъ вече въ състояние да брани активно. Въ сжщата 1001 год., Василий II изпратилъ полководцитѣ си Никифора Ксифия и Теодоркана съ силни отряди да минатъ Стара-планина и да завладѣятъ предбалканскитѣ укрепени мѣста: Ветлики-Преславъ, Мали-Преславъ и Плисковъ***).

На следующата 1002 год. Василий II предприелъ новъ походъ, имашъ за обектъ превземането на крепостта Верия, която се изпращала на пътя отъ Солунъ за Южна Гърция. Съ завладяването на тази крепостъ се откривала главната операционна посока къмъ центъра на България — Воденъ. Битоля, Охридъ.

Споредъ Скилица, крепостта паднала скоро въ ръцетѣ на императора, тъй като челника й Драгомиръ извършилъ

*) Вж. по-горе стр. 11.

**) Schlumberger, базирайки се на Скилица (II, 453) допуша, Василий II да е ималъ идеята въ този походъ да направи единъ кръгъ Цариградъ, Пловдивъ, Сръдецъ, долината на р. Струма, Сересъ, Мосинополъ. Вж. ibd. p. 214—215. Единъ такъвъ обширенъ планъ да изпълни съ единъ походъ, както казахме, е немислимо, защото Василий II е ималъ предвидъ поуката отъ 986 год., когато единственъ само Сръдецъ не само, че го спяна, но и стана причина за страшната катастрофа въ Ихтиманското поле. По протяжението на този пътъ обаче, се изпращатъ множество крепости, като Сръдецъ, които въ послѣствие и следъ множество походи сж били непобедими.

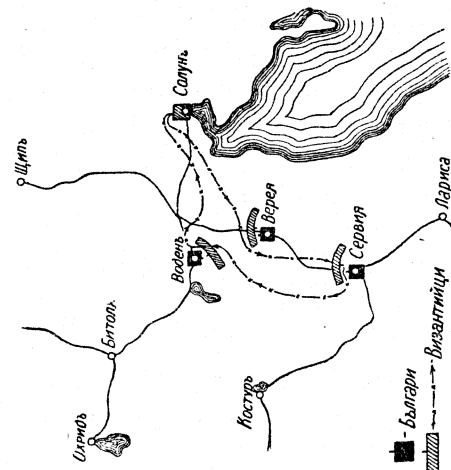
***) Skyl. — Cedr., ibd. p. 452 11—16 Schlumberger, ibd., т. II, p. 215 Racki ibd. стр. 120. Въ двадесетъ годишнитѣ борби на комитополитѣ, особено въ тѣзи на Самуила, до катастрофата при р. Сперхия, провинцитѣ отъ източното българско царство, които бѣха завладѣни още отъ Ивана Цимисхия, съ постоянни възстания и борби успѣли да разгонятъ византийскитѣ гарнизони и наново да се освободятъ и присъединятъ къмъ Самуила. Василий II схващайки, че Самуилъ не е въ състояние да предприеме, съ малкото си и наново създадена армия, следъ поражението си при р. Сперхия, походи, съ целъ да защити източнитѣ си придунавски провинции, предприема този походъ, разчитайки на сигурни успѣхи срещу тѣзи крепости, изоставени сами на себе си. Въ българския преводъ на Манасиевата лѣтопись ние намираме на кратко отбелязани резултатитѣ на експедицията съ следнитѣ думи: „сѣнь Васлие... прѣтъ... Плискъ и великы Прѣславъ и малыи и прочъжъ градовы многы. Тѣи освободилитѣ се придунавски провинции, въ онѣзи дни, когато империята кипѣше отъ революционнитѣ борби на Варда Фока, биватъ наново заробени, но вече за близо две столѣтия.

предателство спрѣмо Самуила. Василий II го награди съ титлата патриций*).

Съ завземането на Верия, Василий II се обърна към другата, съседна до нея крепост—Сервия, днешното (Селфидже), която също имала грамадно значение за действията му въ запад—на и сев. зап. посока, обаче тука императора не намира въ ли-

Походът на Василий II въ 1002 г.

Схема № 7.

цето на защитника и герой — челика Николица**), предателството на Драгомира. Юначната отбрана на Сервия коствувала на гърците грамадни загуби и Василий II, след като успѣлъ най-после да я превземе, изморенъ, прекратява по-нататъшните операции и се завръща въ Цариградъ, като отвлѣча съ себе си пленения Николица. Още въ първите дни

*) Skil. — Cedr., ibd. p. 452¹⁷; Schlumberger, ibd. p. 219; Racki, ibd. p. 121.

**) Този легендаренъ Самуиловъ началникъ е билъ по произходъ полугъркъ и ако и да е билъ стратегъ на Лариса, не забравилъ, че въ него тече повече българска кръвъ, за което, при обсадата на Лариса, още въ първия периодъ на Самуиловите действия, се присъединява къмъ него, като предава крепостта. Императорътъ Василий II при пленяването му въ Сервия го помилвалъ за предателството му къмъ империята, като даже го възвизисилъ въ патриций, та по този начинъ да го спечели на своя страна. Обаче никакви почести не сж могли да заслѣпятъ заговорилата кръвъ въ сърдцето на този юначенъ Самуиловъ воевода и ние го виждаме до последните дни на загасващата българска независимостъ да отстава нейната свобода, като става легендаренъ герой.

За рода на този патрицийъ вж. Васильевскіи „Совѣты и разказы и пр.“ стр. 124, гл. CLXXXIII; Schlumberger, ibd. t. p. 626, 635—38; t. II. 220—222; Racki, ibd. p. 121.

на своето идване въ Цариградъ Николица, когото честта на „патриций“ не могла да заслѣпи, избѣгва и се връща въ България. Веднага съ пристигането си въ България той и Самуиловъ уреждатъ новъ походъ къмъ отнетата крепостъ Сервия, като я превзематъ наново. Това обстоятелство заставило Василия II самъ той лично да поведе наново походъ за завладяването на крепостта; такъвъ той организиралъ въ Цариградъ. Следъ дълга обсада, крепостта Сервия била превзета наново отъ византийците*). Следъ падането на Сервия, Василий II прави вече решителни стѣпки за овладѣването на крепоститъ около нея, които, като били въ ржцетъ на българитъ, държали сж винаги въ заплахъ придобивкитъ на толкова сжпи борби**).

Следъ превземането на Сервия, походътъ на Василия II ималъ за обектъ крепостта Воденъ, която е била центъръ на системата крепости въ Мѣленско. Защитникъ на крепостта билъ челика Драгашъ, който, споредъ думитъ на Скилица, се държалъ непоколебимо до последния моментъ, когато, следъ събарянето стѣнитъ на крепостта, пада съ оржие въ ржце. Този герой поразилъ съ упоритостта си и самия императоръ; неговата фанатична обичъ къмъ България и вѣрностъ къмъ Самуила не е могла да бжде задушена отъ никакви съблазни, каквито Василий II му е предлагалъ, както на всички Самуилови водачи.***)

Следъ този успѣхъ, Василий II се връща на почивка въ Солунъ.****)

Великата борческа душа на Самуила не се разколебала и следъ загубването на юго-източните крепости, които загварали пѣтищата за Централна България и сев.-източна придунавска България. Той все намиралъ енергия за нови борби, въ които често взималъ превесъ.

*) Schlumberger, t. II. p. 222—3; Racki, ibd. c. p. 121. По въпроса има споръ, нѣкои автори поддѣржатъ, че крепостта е била само обсадена, но не и превзета. Вж. Schlumberger, ibd. c.

**) Ibid. c.

****) Skyl.—Cedr., lb. p. 453 12—454. Скилица, като описва падането на Воденъ, дава сведения и за коравия челикъ Драгашъ, защитника на крепостта. Императорътъ, за да призлѣче Драгаша изпиталъ сѣдството на съблазнитъ и по отношение на него. Въ Солунъ той оженилъ Драгаша за знатна гъркиня, като предполагалъ, че той, чувствувайки се между дворяния блѣсъкъ, богатства и семейството, ще забрави родината си. Тѣзи предположения на императора, обаче, не се сбъднали. Драгаша на три пѣти е отивалъ да умре, когато страдалъ неговииятъ народъ. Той на три пѣти е избѣгвалъ отъ Солунъ и се отзовавалъ въ редоветъ на Самуиловитъ борби. Когато на третия пѣтъ билъ хванатъ въ едно сражение срещу императора съ оржие въ ржца, този последия запонѣдалъ да бжде наказанъ мжченически като го набиятъ на колъ. Вж. Racki, ibd. p. 121 122; Schlumberger, ibd. p. 224—225.

*****) Schlumberger, ibd. c.; Racki, ibd. c.

Съ оттеглянето си на почивка във Солунъ, Василий II почувствувал несигурността на операцията си към сърдцето на България и решил да следва първоначалния си планъ на действие, който се изразявалъ въ постепенното стѣгане на обрѣжа, като се отнематъ покрайнинитѣ на Самуиловата имперія. Тѣй, той решилъ голѣмия походъ, който ималъ за целъ отнемането на Видинската крепостъ и останалитѣ крайдунавски крепости въ Северо-Западна България.*)

Походътъ къмъ Видинъ и обсадата му, които Василий II предприелъ презъ 1003 г., сж били една по-сложна операция, тѣй като той е трѣбвало да извърши една операция доста отдалечена отъ базата си—Пловдивъ. За да осигури нейния успѣшенъ изходъ, императорътъ оставилъ въ Солунъ единъ силенъ отрядъ, който, като действува отъ тази посока, да безпокои постоянно Самуила и да притегля голѣма частъ отъ войската му за защита на юго-източната граница.

Сърѣдоточението на византийската армія станало въ двата пункта—Пловдивъ и Солунъ. За началникъ на войскитѣ, които сж щѣли да действуватъ по посока на видинската крепостъ и сж били сърѣдоточени въ Пловдивъ, императорътъ назначилъ изпитания и енергиченъ стратегъ Никифоръ Ксифія, а за началникъ на тѣзи, които сж щѣли да играятъ спомагателна роль и сж били сърѣдоточени въ Солунъ — стратега Давида Арианита; при войскитѣ въ Солунъ се намиралъ и самия императоръ.

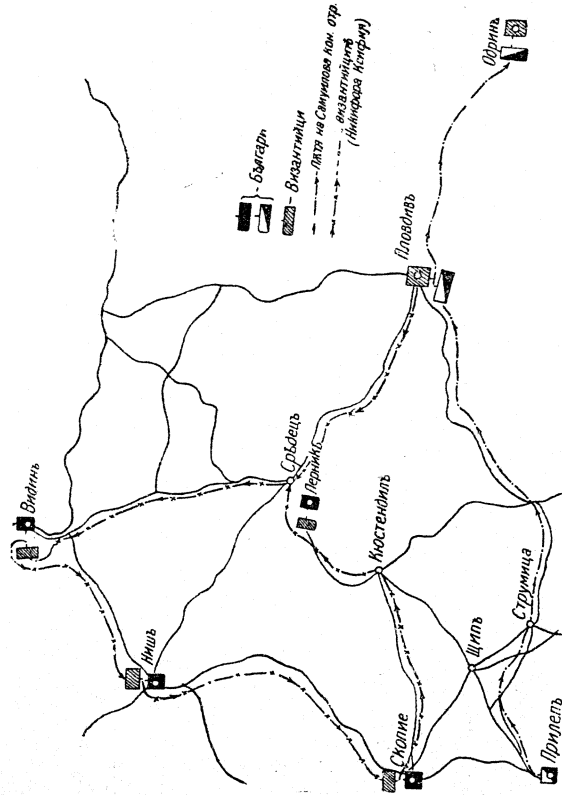
2. Набѣгътъ на Самуиловата конница къмъ Пловдивъ и Одринъ.

Осеммесечната борба на византийцитѣ на двата фронта не дали никакви резултати. Защитницитѣ на Видинската крепостъ отбивали атакитѣ на Никифора съ голѣми загуби за последния. Не по-щастливи сж били операциитѣ на стратега Давида Арианита, които сж се развивали подъ окоото на императора. Самуилъ въ последния моментъ на борбата предприелъ единъ решителенъ манювъръ, съ единъ грамаденъ коненъ отрядъ, който, ако не билъ малко закъснѣлъ, е щѣлъ въроятно да повлияе на операциитѣ въ такава степенъ, че сложния планъ на императора да докара, ако не катастрофа на арміитѣ му, то решителенъ неуспѣхъ.

*) Една отъ главнитѣ причини Василий II да насочва своето внимание къмъ тѣзи крайнини на Самуиловата държава е тази, че отсамъ и отататъкъ дунавскитѣ провинции на тази последната (Сирмия, Банатъ и Бѣлградско), сж били богатъ изворъ на контингенти, които сж полѣзвали редоветѣ на Самуиловитѣ ескадрони и дружини. За отататъкъ дунавскитѣ провинции ние поменахме, че тѣ сж били по-скоро изворъ на помощни войски.

Тѣкмо когато крепостъта Видинъ е агонизирала, изъ сърдцето на Македония, като страшенъ ураганъ се задига една грамадна конна маса, която полетѣла на изтокъ презъ планини и долини, съ задача да се яви въ далечния типъ на Походъ на византийцитѣ къмъ Видинъ (1003—1004) и конниятъ набѣгъ на българитѣ къмъ Пловдивъ и Одринъ.

Схема № 8.

действуващитѣ грѣцки войски къмъ Солунъ и Видинъ. Възелътъ на тѣзи две операционни посоки билъ Одринъ, обаче, преди стигането на този пунктъ, предъ конния отрядъ се е изправила крепостъта Пловдивъ, която е била и първия ѝ обектъ*).

Кой е билъ пѣтя на тази многочислена лека конница и отъ кѣде точно е трѣгнала, ние не знаемъ, но можемъ, обаче, да вземемъ съ голѣма сигурностъ, че гнѣздото, отъдето е изхвъркналъ този страшенъ орлякъ е било Прилепското поле, като е взелъ посоката къмъ Струмишката крепостъ, долината на р. Струмица, Мелникъ, Якоруда и долината на р. Марица.

Действиата на тази голѣма конна маса по концепция е твърде сложна и трудно изпѣлнима. Бързината, която е трѣбвало да развие, въ свръзка съ пространството и терена, показватъ, че действията сж били повѣрени въ рѣцетѣ на

*) Schlumberger, ibd. t. II. p. 227.

единъ коненъ началникъ съ силна воля; иначе той не би завършилъ тъй блъскаво своята задача. Появили се съ силата на стихията, тѣзи „неочаквани демони“ казва Schlumberger произвели страшна съчъ и паника. Подъ ударитѣ на тѣхнитѣ сабли сж загинали хиляди ромеи и рѣки кръвъ е потекла изъ улицитѣ на крепоститѣ Пловдивъ и Одринъ*).

Следъ завладяването на Видинъ, презъ пролѣтѣта на 1004 г., императорскитѣ войски се насочили къмъ крепостѣта Нишъ и околнитѣ укрепени мѣста по долината на р. Морава. Лѣтописцитѣ говорятъ, че византийцитѣ имали успѣхи въ този походъ. Следвайки своя маршъ по долината на р. Морава, тѣ се прехвърлили къмъ Скопие и се спуснали по долината на р. Вардаръ.

Скилица, като дава описанието на този походъ на византийцитѣ, туря въ разказа си една среща между българската армия и византийската на брѣга на р. Вардаръ, около Скопие, въ която армията на Самуила била изненадана по сжция начинъ, както е била изненадана отъ Никифора Урана при р. Сперхия**). Къмъ това известие ние не можемъ да се отнесемъ съ довъріе, защото маниертъ, по който е вмъкнато описанието на това поражение, е крайно наивенъ. При това, ние имаме на лице прояви отъ страна на византийската армия, които не подхождатъ на резултатитѣ следъ една подобна нова катастрофа за българитѣ. Съ пристигането си около Скопие, византийската армия скоро напуца долината на р. Вардаръ и се отправя къмъ крепостѣта Перникъ.

Челникъ на крепостѣта билъ желѣзниятъ Самуиловъ воинъ Кракра. Всички усилия на византийцитѣ при обсадата на крепостѣта да я превзематъ сж били напразни; тѣ дали въ резултатъ по-скоро, както твърди Скилица, само грамадни жертви. Нищо не било въ състояние да отклони този гордъ защитникъ отъ пътя на героизма. Когато императорскитѣ атаки не помогнали, пустнати били съблазнитѣ по отнoшение на водачитѣ, въ случай, че се предаде крепостѣта. Но и това като не помогнало, византийцитѣ отправили тежки закани къмъ гарнизона. Следъ опитването на всевъзможни срѣдства да взематъ тази важна крепостъ, византийцитѣ съ позоръ си отишли. Тѣй отряда на Никифора Ксифия се завърналъ въ изходния си пунктъ — крепостѣта Пловдивъ***). Съ това завършва и осемгодишната война на Василий II. Следъ поражението на Самуила на брѣга на р. Сперхия.

Разглеждайки усилията, проявени отъ двѣтѣ страни, при воденето на борбата, идваме до заключението, че тази последната се е водила съ упорство и голѣмо напращение. Ва-

*) Schlumberger, ibd. t. II. p. 227 — 228.

**) Skyl — Cedr., ibd. t. II. p. 455²⁸.

***) Schlumberger, ibd. p. 230—232; Racki, ibd. p. 123.

силитѣ II е ималъ превъзходство въ силитѣ, ималъ е сжщо инициативата въ ржцетѣ си отъ стратегическа гледна точка; на тактическото поле, обаче, при самия развой на боя, инициативата е принадлежала на Самуила. Самуилъ е водилъ отбраната въ близкитѣ операционни театри активно, а въ далечнитѣ е прибѣгвалъ къмъ услугата на крепоститѣ, като съ разни диверсии, подъ формата на набѣги, се стараелъ да отвлече вниманието на противника, като по този начинъ е облекчавалъ трудното положение на тѣзи последнитѣ. Самуилъ си служилъ много ловко съ конницата. Единствената тя е могла да изпълни ролята на маневрентѣ войски, които е трѣбвало да оказватъ решително влияние на развитиѣ се действия, дори въ отдалечени операционни театри. Въ близкия операционенъ театъръ Верия—Воденъ—Сервия, гдето най-много е приковано вниманието на Самуила, поради обстоятелството, че действията въ него сж имали сждноносенъ характеръ за българитѣ, той е водилъ, както поменавме по-горе, активна отбрана. Самуилъ ту е отстъпвалъ известни укрепления, ту наново пакъ ги е обсаждалъ и превземалъ. Общитѣ действия не сж имали настѣпателенъ характеръ и за това конницата е била малко заангажирана въ тѣхъ. Ето защо, тя е стояла винаги масирана и готова да изиграе ролята на маневрентѣ войски.

При изследването на тѣзи операции намъ се хвърля силно въ очи обстоятелството, което изтъкватъ и самитѣ лѣтописци, че дори и следъ тѣзи осемгодишни борби, времето отъ 1005 до 1014 год. е изпълнено съ нови сериозни войни отъ страна на Самуила далече въ Трансилвания, срещу маджаритѣ*). Може да се допусне, че не слабостта, или по право неспособността на Самуиловата армия къмъ настѣпателна война, следъ нецѣстието при р. Сперхия, сж го довели до активна отбрана срещу империята, но стратегическитѣ съображения, въ свръзка съ другия противникъ отъ северъ, маджаритѣ, срещу които е била водена настѣпателна война.

И тѣй, следъ изтъкването и освѣтляването на историческитѣ факти, ние можемъ да заключимъ, че характера на борбата — „активна отбрана“ срещу византийцитѣ, Самуилъ е възприелъ съ огледъ да има винаги една мощна армия, годна съ успѣхъ да действува срещу противникъ, какъвто сж били маджаритѣ, въ операционенъ театъръ като Трансилвания, чийто характеръ е равниненъ и настѣпателнитѣ действия иматъ своето мѣсто.

Опитванията на българитѣ да се домогнатъ до имперскитѣ владения, като крепостѣта Солунъ и на изтокъ—Тракия, следъ като империята се е облекчила въ Мала-Азия, чрезъ прекратяване войнитѣ съ арабитѣ, сж били схванати отъ Са-

*) Racki, ibd. p. 123; Schlumberger, ibd. t. II. p. 232.

муила, като напразни усилия, за което той не е трошил сили повече в настъпателни войни. Разчитането на смътките си с империята, въпреки, той ще е отложил за по-благоприятни обстоятелства.

За да завършим с този период на действия, ние ще трябва да кажем нещо и за сдбата на онези провинции и крепости по долината на р. Морава, Тимок и по Дунава, до р. Савва, които в последния поход, водителствуван от Никифора Ксифия, с паднали в византийски ръце.

Ние нямаме исторически данни, които да говорят за тяхната сдба след похода. Ние не знаем дали те са станали част от империята, или настанените гарнизони в крепостите в последствие са били разгонени. Имаме обаче, достатъчно основание да твърдим последното, тъй като фактът е, че след падането*) дори на българската столица — Охрид — 1018 година, Сремската област е водила борбата срещу Византия още една година*). Долината на р. Морава и тази последната област са били яки опори в борбата на българите срещу Византия през и след Самуиловото време, следователно, тъй трайна византийска власт не се е настанявала.

3. Войните през 1005—1014 г.; боят при с. Ключ под Бѣласица—планина.

От 1005 до 1014 година, Василий II е правил настъпателни нападения на пограничните български области, които не са имали сериозен характер. Тези локални борби са били водени с промънчиво щастие за двете страни. Самуил е водил ту настъпателни, ту отбранителни войни, като успява да завладее наново много укрепени пунктове, които му били отнети от византийците в периода на борбата 1001—1004 година. Такива крепости легионистите наброяват много, между които и важната крепост Воден.

Сръдец, Перник, Струмица, Липляк, Просек, Острово и други крепости, които поради важното си стратегическо положение през предшните борби са били обект на императорската армия, са били укрепени силно и подготвени за нови още по-упорити борби.

През този период от време ние виждаме Самуила да слиза чак до рѣката Бистрица, но крепостите по долината на тази рѣка той не се опитвал да завладее наново. Важната крепост Драч, на брѣга на Адриатическото море, както от стратегическа, така и от економическа гледна точка, е

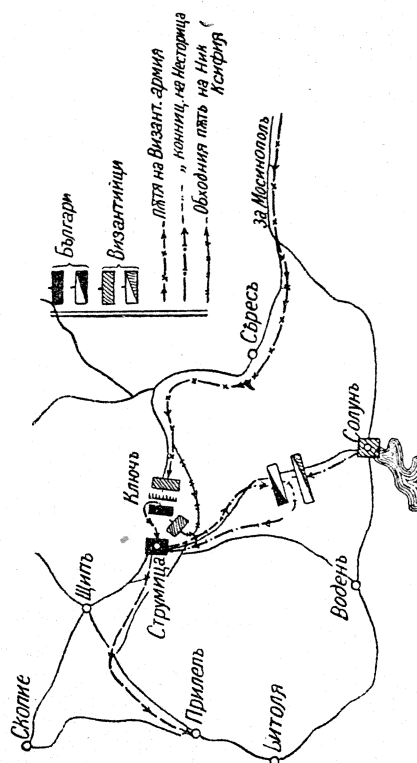
*) Skil — Cedr, ibd. p. 476, Schlumberger, ibd. t. II. p. 416, В. Н. Златарски ibd. стр. 786—788.

бѣла прицелна точка на византийската флота; всичките опити на тази последната, обаче, да я превземе са били безрезультатни*).

Тъй, въ постоянни борби, идва 1014 година, в която бѣде нанесен, ако не смъртен удар на политическа България, но страшен, който разклати военната и политическа устойчивост. Великият въдновител и народен водач умира сръд бурята на борбата с покъртителен трагизъм.

През юли 1014 год. Василий II, начело на силна армия, е искал да тури въ изпълнение плана си, — връзката между долината на рѣката Вардар с тази на р. Струма и крепостта Щип, която да служи за база на понататъшните му действия по горното течение на р. Вардар, като стане съвременен господар на важния бѣгалнишки басейн. Главната операционна посока, с база крепостта Мосинопол, е била: Сръдец, Струмица и Щип. Солун, при този план на императора е трябвало да служи за база на второстепенни,

Боят при с. Ключ под Бѣласица—планина, Юлий 1014
Схема № 9.

— спомогателни операции; той е бил здрава флангова опора за казаното главно операционно направление.

При известието за този византийски поход, Самуил решил да действува въ сѣщитъ тези посоки, като срещу главно операционно направление на Василий II да държи активна отбрана, а срещу фланговото — да води настъпателни действия, като избѣгва действията срещу крепостите. Тъй,

*) Наскоро след катастрофата при р. Сперхия, Драчката крепост пада въ ръцете на византийците. Причината за това се дължи въ голѣма степен на Самуиловата дъщеря, женена за племенния принц Ашота, който като началник на Драчката крепост, е извършил предателство спрямо Самуила. Вж. Skyl. — Cedr. ibd. 451 6—17; Schlumberger, ibd. t. II. p. 416.

той е мислил да може съ бързи успѣшни полски действия, следъ като се парализира влиянието на Солунъ, да се яви въ фланга и тила на византийската главна посока. Самуилъ застава на чело на войскитѣ, които ще действуватъ срещу императорскитѣ войски, идящи по главното операционно направление, като силно укрепява линията на селата Ключъ, Яворница и на северъ—до стрѣмнитѣ склонове на Огражденъ-планина, надъ р. Струмица, а на Несторица далъ да водителствува отряда, който ще действува по направление на Солунъ и тила на византийцитѣ*).

Ще разгледаме първо операциитѣ на отряда къмъ Солунъ, ако и да се явяватъ като спомагателни, тъй като тѣхнитѣ изходъ се е отразилъ върху хода на действията отъ страна на гърцитѣ въ главната операционна посока.

Самуиловата конница, въ по-големата си частъ, като нѣмала поле за действие въ Струмишкото дефиле, което е било приведено въ отбрана чрезъ набързо построени дървени укрепления, е имала за задача да действува срещу солунскитѣ войски, които сж били командувани отъ стратега Теофилакта Вотианата и сина му Михаила**). Самиятъ ходъ на действията, както ни го представя Аталиата***), дава ясно да се разбере, че тукъ боеветъ сж легнали изключително върху конницитѣ на двѣтъ страни. Срецитѣ и ударитѣ сж били скоротечни и страшно кървави. Макарь лѣтописецътъ и да се е увлѣкълъ прекалено много въ хероизирането на византийскитѣ водачи и войска, все пакъ дава да се разбере всичката онази упоритостъ на несравнено по-малочисления отрядъ на Несторица, който, както казахме, се е силилъ да обезвреди влиянието на солунскитѣ войски върху хода на главнитѣ действия въ Струмишкото дефиле.

Несторица е разчиталъ на успѣхъ само чрезъ активнитѣ настѣпателни действия, ако и да е билъ по-малоброенъ отъ гърцитѣ. И действително, въ началнитѣ си действия той е ималъ пълнѣтъ успѣхъ, тъй като споредъ Аталиата, той успѣва да се добере до стѣнитѣ на Солунъ.

Теофилактъ, виждайки че императора даже съ цената на много жертви не ще може да сломи упоритостта на Самуила въ Струмишката тѣснина, се решилъ на отчаяни действия срещу обсаждащиятъ го въ Солунъ здраво Несторица. Следъ

*) Йорд. Ивановъ, Бѣласичката битка, 29 юлий 1014 г. Изв. ист. д-во. кн. III. (1911) стр. 5-6. Raski, ibd. . 127; Schlumberger, ibd. t. II p. 346.

**) Теофилактъ Вотианата е замѣстникъ на наскоро премѣстения Солунски стратегъ Давидъ Арианига. Внукътъ на стратега Теофилакта Вотианата, Никифоръ, става по-късно (1077—1081 г.) императоръ на Византия подъ името Никифоръ III, Вж. Raski, ibd. стр. 127. В. Н. Златарски, ibd. стр. 732.

***)) Attaleiates, Historia C. B. edit. Bekkeri 1853, p. 231, — 232, Schlumberger, ibd. t. p. 346.

разбиването на този последния, Теофилактъ е мислѣлъ да мине въ активна намѣса, въ полза на главнитѣ операции въ Струмишката тѣснина.

Аталиатъ почва разказа си направо отъ момента на първия ударъ, като дава описание на Михайловитѣ геройства, обаче малко преди това той поменува за преследване на българската конница отъ страна на византийцитѣ, което довела конницата на тѣзи последнитѣ подъ стрелитѣ и копията на българитѣ, които сж били пращани издалеко.

Тукъ историкътъ ни навежда още единъ примѣръ, отъ който се виждатъ схващанията на нашитѣ дѣди за ролята и употребата на конницата. На конницата въ случая е възложена задачата: съ ловки маневрирания да доведе противника до такова морално и физическо състояние, че той, подведенъ подъ стрелитѣ на отъ по-рано заелитѣ удобни мѣста за нападение конни и пехотни части, да не може да издържи удара на изненадата.

Вѣроятно, византийската конница е била водена отъ младия Михаилъ, а баша му е ималъ въ ржцетѣ си общото ржководство на операциитѣ. Ние ще дадемъ думата на историка въ този моментъ, когато конницата на Михаила, увлѣчена въ следене на българската такава, се натъква на копията и стрелитѣ на българитѣ, пращани издалече отъ засада: „той (Михаилъ) събира отряда си и отново се хвърля въ атака, съ което принуди българитѣ да отстъпятъ“. Самиятъ първи ударъ той описва така: „той (Михаилъ) удари право въ центъра на отряда българитѣ. Полето се покри съ трупове и никой не можа да преодолѣе ударитѣ на неговата ржка. Отъ всички страни неприятелскитѣ редове се нахвърляха върху него съ копия, обаче, никой не можа да го събори отъ коня му. Съ меча си той отбиваше остритѣ имъ копия. Той почти бѣше обиколень отъ българитѣ, обаче се хвърляше като разярень лвъвъ срещу всѣкой, който се приближаваше къмъ него“.

Следъ една такава неравна борба на отряда на Несторица въ полето, въпрѣки героизмътъ на този последния, не се е дошло до решителенъ успѣхъ и по-нататъшното стоеене на отряда далечъ къмъ Солунъ става безполезно и дори рисковано да бжде разбитъ, като по този начинъ Самуилъ бжде лишень въ решителния моментъ на боя отъ неговата помощ. Ето защо, следъ като Николица дава едно тежко сражение за противника и за своя отрядъ, въ което, споредъ Аталиата, полето се покрило съ трупове и вража кръвъ текла като рѣка, оттегля се близко къмъ базата на главнитѣ действия, съ задача—да отблъсква всѣко действие отъ страна на византийцитѣ по фланга и тила на Самуиловото разположение. Най-заstraшеното мѣсто въ тила на фланга на Самуила, по отношение на неприятель, идващъ отъ Солунъ, е било дефилето, което свързва долината на р. Вардаръ съ тази на р.

Струмица, въ западната част на Бѣласица-планина. Тукъ, следователно, трѣбва да видимъ Несторица съ отряда му да заема дефилето, което води отъ Мачуково, Дедели, Раброво, презъ Костурно за Струмишката крепостъ*).

Не следъ дълго, когато Теофилактъ се съвзвелъ отъ тежките боеве и се организиралъ наново, опиталъ се да използува успѣхътъ си — отблъскването на Несторица, като се намѣси въ борбата, която се води съ плененъ успѣхъ за Самуила. Най-късиятъ пъкъ за мѣстото на операциитѣ, който води къмъ най-чувствителното мѣсто на Самуиловата позиция при с. Ключъ, е било именно дефилето, което вѣроятно е заемелъ Несторица за отбрана. Юнашката отбрана на Самуила въ долината на р. Струмица предизвикала у Василий II максимумъ усилия. Хилядитѣ жертви предъ дървенитѣ укрепления на Самуила не допринесли нищо за победата на византийцитѣ. Отчаянието въ редоветѣ на тѣзи последнитѣ е било голѣмо и цѣлия походъ клонѣлъ къмъ пълно провалъ, когато на Василий II хрумва на ума идеята за единъ обходенъ маневъръ, който, въпрѣки неговата трудност на изпълнение, е трѣбовало да бѣде предприетъ, като последно сръдство да се срази упоритостта на мрачния български царъ**).

*) Крепостта Мачуково се среща често да се поменува отъ старитѣ писатели, които я представляватъ като вжзелъ на пѣтица на брѣга на р. Вардаръ. Тя е играла важна роль, като стратегически пунктъ.

**) За идеята да се обходи демата (укреплението) на Самуила лѣтописцитѣ ни даватъ различни сведения. Кедринъ говори, че това е дѣло на замисълъ и изпълнение на пловдивския стратегъ Ксифия (Cedr. ibd. p. 457¹⁹—458²), а Зонаръ трѣрди, че действията на този последния сж изпълнение заповѣдта на Висилий II, т. е., че идеята за обходнитѣ действия на Ксифия изхожда отъ императора (Zonaras ibd. p. 121¹⁴—21). Твърдението на Зонара намира подкрепата и на „Стратегикона“ на Кекавменъ, (Cassamēni strategicon, § 49, p. 17¹⁷—18¹¹ (вж. В. Васильевскій, Сочѣтѣ и разказы и пр. стр. 256). Тамъ се казва: „ако врагътъ се намира вътрѣ въ укрепленіето и не излиза, а пъкъ ти не му знаешъ силата, то узнай отъ мене: той е незначителенъ и нѣма сила. Обаче, ти недей го презира поради това, а като притежавашъ сила, не му позволявай да стои спокойно, но изпрати следвачи да намѣрятъ пъкъ, па да навлѣже войската противъ него. Не кавай и не вѣрай на ония, които ти казватъ, че нѣма пъкъ, защото какъ той (неприятелътъ) може да отбранява голѣмо разстояние; въ всѣки случай неговото укрепление има край (флангъ). И когато намѣришъ пъкъ, ти самъ недей се измъжва и остана тамъ срещу него като изпратишъ войска да навлѣже по пъкъ, който си намѣрилъ. Нека твоитѣ хора да иматъ за водачъ способенъ мжжъ; и ако навлѣзатъ, ако е нощемъ, да накладатъ огньове, ако ли пъкъ е денемъ — да задимятъ. И внимавай шомъ като видишъ, че неприятелитѣ се объркатъ и смугатъ, тогава и ти се навъртай върху тѣхъ. По този начинъ Багрянородния императоръ Василий II бѣ заловилъ 14,000 българци въ демата на Загоріето, когато ги началствуваше опитниятъ въ военното дѣло Самуилъ.“

Безплоднитѣ фронтални нападения, които били съпроводени съ грамадни загуби, довели императора на мисълта, че успѣха би билъ сигуренъ, ако действията се пренесатъ по фланга и то ненадейно за противника. Тази идея на императора е била изпълнена отъ Никифора Ксифия.

Не би било съвмѣстимо съ характера на мѣстността да допушаме, че тукъ ще е действувала една голѣма обходна колона. Тукъ въпроса се касае за малка пехотна частъ, която, водена отъ умѣлъ и решителенъ началникъ, е могла да използва ефекта отъ появяването си въ тила на противника, който, като не се грижи за охраната на фланговетѣ и тила си, тъй, като сж били защитени отъ сериозни естествени препятствия, се е отдалъ на посрѣщане на фронталнитѣ удари.

Обходната колона на византийцитѣ се явява по-скоро съ ефекта на своята морална сила — изненадата, защото, немислимо е Самуилъ да спаси по-голѣмата частъ отъ армията си, както е станало, ако византийцитѣ се явѣха съ една силна обходна колона. Защитнитѣ сж запазили самообладание; съ смѣли удари тѣ разжсали и разпрѣснали явилитѣ се въ тила имъ византийци и отстъпили въ порядъкъ, — това се вижда отъ факта, че отзадстоящата крепостъ Струмица не трепнала отъ този неуспѣхъ, а мжжествено сръща Василий II и го принуждава да се откаже отъ по-нататѣшни действия. На въпроса кой е вѣроятниятъ пѣкъ на обходната византийска колона, ние допушаме да е билото на Бѣласица-планина, отгдето малко западно отъ върхъ Тумба е станало спускането й*).

Ефектътъ отъ обходното движение на стратега Никифора Ксифия е пълненъ. Самуилъ, увлѣченъ въ борбата по фронта, пренебрѣгналъ наблюдението отъ югъ. Но изправената гиганска планина, въпрѣки своята дивостъ и непроходимостъ, криела коварство.

Една сутринъ, когато боя се водилъ съ ожесточение по фронта, гръцки войски се навърлили въ тила на жепѣзнитѣ защитници на гордия царъ. Следъ голѣмо кръвопролитие, една голѣма частъ отъ защитнитѣ на демата, подъ прикритието на притеклитѣ се на помощъ войски отъ Струмишката крепостъ, водителствувани вѣроятно отъ Самуила, при когото е билъ и синъ му Гаврилъ Радомиръ, успѣла да се прибере и затвори въ крепостта Струмица. Лѣтописцитѣ съобщаватъ, че Самуилъ е изгубилъ само въ пленени 14 хиляди души, на които Василий II извадилъ очитѣ**).

Кървавитѣ борби при севернитѣ поли на Бѣласица-планина, ако и да сж били въ края успѣшни за Василий II, словъ;

*) Вж. В. Н. Златарски, ibd, t. II ч. 2. стр. 756, бел. 2; Йор. Ивановъ; ibd. стр. 5.

**) Sckyl. — Gedr., ibd. p. 458¹³—18¹. Йор. Ивановъ, ibd, стр. 12, бел. 1.

мили сж до толкова духът на армията му, че вратата въ-
нея за борба до край е била разклатена още при първия не-
успех срещу Струмишката крепост и погрома надъ коло-
ната на солунския стратегъ Теофилакта*). Следствие на това,
той изоставил крайната цел на похода си, — да завладее
важните крепости Струмица и Щип, вжзли на главни опе-
рационни посоки към сърцето на България, и се върнал
въ базата си, — крепостта Мосинополт**). На връщане, оба-
че, Василий II завладял съ хитрост крепостта Мелник,
като излъгал защитниците чрез своя пратеникъ Сергея, че,
българитъ сж победени и че е безцелно тяхното упорство***).

Нещастно завършеното сражение при с. Ключъ не сму-
тило духът на Самуила. Обаче, когато великият цар, кой-
то кръстосалъ полетата на полуострова и дори тѣзи на Ма-
жарско, съ толкова слава и толкова гордостъ, видѣ своитѣ
храбри сподвижници безъ очи, благородната му и човѣколо-
бива душа не можа да изгърпи страшната картина на гръц-
кото варварство и грохна, като великъ човѣколюбецъ.

Вестта за смъртта на страшния цар се понесла отъ
уста въ уста; императорътъ съ право е можалъ вече да си
отдъхне, защото великия Самуилъ е нѣмало кой да замѣсти.

*) Следъ изненадата и боя при демата, на Теофилакта Вота-
ниата е била дадена специална задача отъ Василий II — да мине съ
отряда си презъ планинскитѣ проходи, по който е минавалъ пътя
отъ Солунъ за Струмица, и да изгори всички български планински
укрепления (деми). Съ това Василий II е целилъ да си осигури най-
късия пътъ за Солунъ при единъ евентуаленъ успехъ срещу крепостъ-
та Струмица. Този походъ на отряда на Теофилакта, обаче, претърпѣлъ
въ прохода пълно поражение, като нито единъ човѣкъ не можалъ да
се спаси. Самъ дори Теофилактъ падналъ проболенъ отъ копие
на Гаврилъ—Радомира. Вж. М. Rataleatae, ibd. p. 239¹⁰—230¹⁰.

**) Skyl. — Cedr., ibd. p. 460, 5—19; Racki, ibd. p. 128—129

***) Skyl. — Cedr., ibd.

Глава V.

1. Походътъ на Василий II следъ смъртта на Самуила. Поражението на византийската конница въ битолското поле.

Веднага съ вестта за смъртта на Самуила, късно презъ
есенъ на 1014 год., Василий II дигналъ новъ походъ, съ целъ
да използвава трудното положение въ България. На престола
вече се качилъ Гаврилъ—Радомиръ (Романъ), Самуиловиятъ
синъ, който е участвувалъ винаги въ походитѣ на баща си*).

Походътъ на Василий II отъ Мосинополт презъ Солунъ
ималъ за обектъ превземането на Воденската, Битолската и
Прилепската крепости, като съ това императорътъ е мислѣлъ
да стане господаръ на Пелагонийското поле. Обаче, въ този
походъ, споредъ Скилица, Василий II не можалъ да добие ни-
какъвъ резултатъ. Нему не му се отдало да превземе нито
Воденъ, нито пъкъ Битоля; тази последната крепостъ, като
центъръ на държавата, била здраво укрепена и отбранявана**).

Византийскитѣ войски извършили походъ до Битоля и
отъ тукъ се раздѣлили на два отряда, единиятъ отъ които се
отправилъ за Прилепъ, а другиятъ за Щип***). И къмъ тѣзи
посоки византийскитѣ войски не излѣзли по-шалливи Въ на-
чалото на 1015 година императорътъ минава обратно р. Черна
(Еригонъ) при Прилепъ, кждето, вследствие на наводнение по
това време, се издавили много императорски войски. Василий
II се върналъ презъ Воденъ и на 9 януарий пристигналъ въ
Солунъ****).

На този походъ ние трѣбва да гледаме по-скоро като на
опитъ отъ страна на Василий II да провѣри, дали съ смъртта
на Самуила не е настѣпила известна политическа и военна
промяна, която той да може веднага да използва. Тѣй само
можемъ да си обяснимъ незабавното му трѣване на походъ
срещу Битоля въ късна есенъ. Защитниците, обаче, на Во-
денъ, Битоля, Прилѣпъ, Щипъ и много още други крепости

*) Racki, ibd. стр. 130.

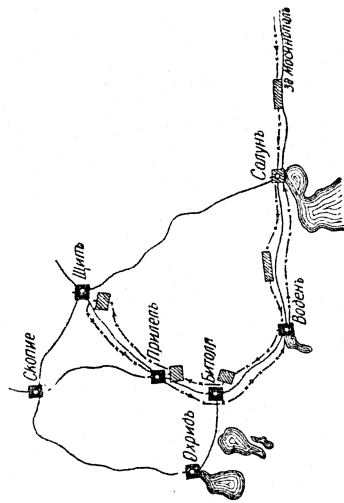
**) Racki ibd. стр. 131.

***) Schlumberger, ibd. t. II. p. 350—352.

****) Skyl. — Cedr., ibd. p. 460—461.

по пътя на византийското настъпление, стояли гордо и готови за борба.

Походът на Василий II въ България през 1014 г., (късно есеняга).
Схема № 10.

На 9 април 1015 година Василий II предприел новъ походъ съ целъ да превземе крепостта Воденъ, която за втори път е трѣвало да изпита ударитѣ на гърцитѣ следъ 1002 година, когато челика Драгашъ съ оржие въ ржце билъ плененъ отъ византийцитѣ*). Въ този походъ императора се освободилъ отъ онази самонадеяностъ, която винаги му е прѣчила при изпълнение на своитѣ планове срещу българитѣ; сегатой сипоставилъ скромната задача — да завладѣе само важната крепостъ Воденъ. Следъ кървави борби при юначна отбрана, крепостта паднала въ ржцетѣ на гърцитѣ, като плененитѣ съ оржие въ ржца защитници и граждани били изпратени въ Валеронъ**).

Следъ завръщането си въ Солунъ отъ победата надъ Воденъ, лѣтописцитѣ ни даватъ сведения, че Василий II е получилъ писмо отъ Радомира, съ което искалъ миръ съ Византия***).

*) Вж. стр. 50, заб. 3.

**) Skyl. — Cedr., ibd., p. 451. 12 Область между долнитѣ течения на р. Марица и Места.

***) Едва ли тази стѣпка на Радомира може да се обясни съ това, че той се е отчаялъ отъ по-нататѣшната борба. Въ тази стѣпка на Радомира Raski вижда намѣсата на гърцитѣ интриги, които сж довели до дворцовитѣ и наследнически борби между Радомира и Ивана Владислава, — синѣтъ на Самуилова братъ — Арона. (Вж. Raski, ibd. стр. 132—133; Schlumberger, ibd. t. II, p. 357). Като резултатъ на тѣзи борби е убийството на Радомира и по-късно това на Дуклянския князь Владислава, — зетъ на Самуила (Виж. Skyl. — Cedr. ibd. p. 452, 21; 463, 10; Raski, ibd. стр. 134; Schlumberger, ibd. t. II, p. 362—363.).

Тѣзи борби между наследника Радомира и претендента на престола — Ивана Владислава, подклаждани отъ императора, сж повлияли

Като отговоръ на това писмо, Василий II предприелъ презъ августъ 1015 г. походъ срещу Мьгленско, което било заселено отъ най-твърдото и борческо население на българското племе. Изпратенитѣ срещу тѣхъ отряди императора повършили въ ржцетѣ на най-опитнитѣ си военачалници: Никифора Ксифия и Константина Диогена*).

Съ жертвитѣ, които Василий II далъ за да разори селищата на Мьгленскитѣ планини, разбралъ, че България ще бѣе трудна плячка, ако всѣка отдѣлна областъ тѣй юнашки устоява своята свобода, затова той турилъ въ действие всички средства, каквито е можелъ да роди изтокътъ**). Изтрѣблението на отбранителитѣ, унищожението на селищата имъ, откарването въ робство, подкупитѣ и коварнитѣ убийства на водачитѣ на борящия се народъ, сж замѣнили рицарската борба.

до такава степенъ на духътъ на борцитѣ, — възводи и народътъ, чѣтъ изгубили предимната упоритостъ и единение. Героитѣ — защитници на крепости сж били изоставени сами на себе си, като е имало вече и обща ржководна сила, въ която да е централизирана отбраната на отечеството. Измѣната и отчаянието сж се ширили въ народъ и водачи.

*) Отчепената борба на тѣзи планини ни напомня епичнитѣ борби на независимитѣ траки въ Родопитѣ, които само съ цената на потоци кръвъ и пожарищата на тѣхнитѣ селище можаха да бѣдатъ сломени отъ легионитѣ на Поней Сабина (Вж. извадкитѣ отъ „Annales“ на Тацита, въ „Извори за старата история и география на Македония и Тракия“ отъ Кацаровъ и Дечевъ, София стр. 139—145). Мьгленската крепостъ съ цената на безбройни жертви отъ гърцка страна е била срината, като погребала защитницитѣ си полъ собственитѣ развалини. Героитѣ на защитата Кавхана Дометианъ, Радомировъ съветникъ и Боила Илица, достойно намѣрили своитѣ гробове наредъ съ защитницитѣ (вж. Raski, ibd. стр. 131). И днесъ още личатъ останки развалини на крепостта, светилище на българското родолюбие въ срѣдата на тригълника, образуванъ отъ селата: Суботско, Вълчица и Слатина (вж. Schlumberger, ibd. t. II, p. 355).

**) Въ втория си походъ въ Пелагонийското поле — 1016 г. — Василий II заповѣдалъ да се извадятъ очитѣ на заловени съ оржие въ ржца българи: мирното население пъкъ е изпитвало огъня и меча на византийскитѣ легиони.

Както свидетелствува Скилица, най-много сж постредали гжсто-населенитѣ области на Островско, Леринско и Битолско, гдето борбата срещу упорититѣ българи е била водена съ особено ожесточение. Откарването и заселването далечъ отъ родината на останалото безъ подслонъ население, следъ кървавата борба и опожарявания, е била най-надеждната мѣрка за омиротворение на заробенитѣ земи. Въздигането въ патриции и висши чиновне на слабодушнитѣ български водачи и измамнитѣ, чѣтъ се даватъ привилегии на сложилитѣ оржие упорити борци, сж били други похвати на Византия за разхлабване на българската сплотеностъ. Интригитѣ въ двора между наследници и претенденти, узурпатори и похитени сж заслелили до толкова сгачицѣтъ на чело, чѣ дори и царственицитѣ, когато сж били подкарани за срамъ на рода си за Цариградъ, като пленници, се нахвърляли помежду си въ лична разправа, безъ да има по-вече какво да дѣлятъ.

Императорът Василий II, като се увърлил в нелоялността на узурпатора—Ивана Владислава, предприел наново поход срещу България в 1015 г., като за обект си поставил пакъ крепоститъ въ Пелагонийското (Битолското) поле.

Въ това време, обаче, Иванъ Владиславъ е водилъ упорити атаки срещу крепостта Драчъ*). Защитата на Пелагонийската област, та дори и на столицата на България — Охридъ, сж били изоставени на собствената имъ сждба. Защитницитъ на Леринъ, Битоля, Прѣспа, Охридъ и още много укрепени пунктове, покрай които българоубица е миналъ, макаръ и оставени сами на себе си, сж дали отпоръ на византийцитъ. Този последниятъ дошелъ до стенитъ на столицата и се убедилъ, че безъ сломяването живата сила на българския народъ, — армията, която въ този моментъ води отчаени борби за Драчъ, е немислима никаква крайна победа. Ето защо, Василий II дошелъ при Охридъ и решилъ да отиде по диритъ на Ивана Владислава, обаче въ този моментъ нова катастрофа въ Пелагонийското поле накарала императора да изостави всичко и да бѣга отъ страшния лабиринтъ отъ клисури и котловини въ центъра на България. Откъснатъ далечъ отъ своята база—Солунъ, императорътъ не само не превзелъ нито единъ важенъ пунктъ презъ време на похода си: Воденъ, Битоля, Леринъ, Преспа, Охридъ, но създалъ за енергични военачалници като Иваца—Самуиловъ сподвижникъ, водачъ на конница, обстановка за успѣшни конни действия въ тила, които докарали, освенъ пълния неуспѣхъ въ поставенитъ цели на похода, още и страшенъ погромъ на византийската конница.

За да запази тази една единствена и при това толкова дълга и минаваща край непревзети крепости комуникационна линия, императорътъ поставилъ въ най-уязвимото мѣсто — пелагонийското поле, два конни отряда, които повѣрилъ на стратега Георгия Гоницията и протоспатера Ореста. Задачата на тѣзи отряди била да държатъ въ респектъ населението и да посрещатъ всѣкви опитвания на редовни или възстанически отряди да овладѣятъ единствения пѣтъ на съобщение на византийската армия. Постояннитъ конни набѣги и разузнавания отъ грѣцка страна сж осигурявали Василий II отъ повторението на днитъ отъ 986 година въ ихтиманското поле, обаче, въпрѣки всичкитъ мѣрки на въпроснитъ византийски отряди, не е било предотвратено страшното имъ поражение, въ което тѣ загиватъ, а заедно съ тѣхъ и водачитъ имъ Орестъ и Георги Гоницията.

Отъ думитъ на Скилица**) лесно можемъ да разберемъ, както самата бойна обстановка, тъй и развоя на самото сра-

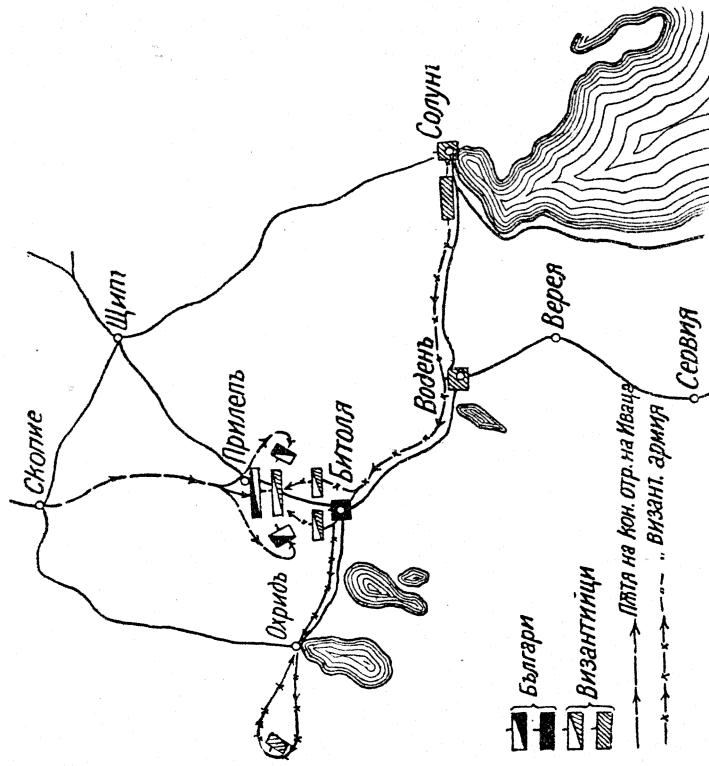
*) Racki, ibd. p. 136; Schlumberger, ibd. t. II. p. 363.

**) Skyl. Cedr., ibd. p. 462, — 463; Schlumberger, ibd. t. II. p. 393; Racki, ibd. p. 136.

жение. Той опредѣля изпърво задачата на тѣзи отряди, като говори, че тѣхъ императора поставилъ въ Битолското поле да пазятъ тила му отъ възстанали българи и други появили

Походътъ на Василий II срещу Ив. Владислава въ 1015 год.
Поражение на византийската конница при Прилепъ.

Схема № 11.

се войски. Тази си задача тѣ извършвали като правѣли набѣги въ различни посоки отъ срѣдата на Битолското поле.

Внезапното появяване на Иваца предизвикало грѣцкитъ конни отряди на двубой и въ едно сражение този последниятъ успѣлъ да имъ нанесе катастрофално поражение, въ което споредъ думитъ на самия лѣтописецъ грѣкъ, отъ конницата на тѣзи отряди не можалъ да се спаси нито единъ конникъ, като даже самитъ водачи Орестъ и Георги Гоницията паднали убити.

Ясно е, че грѣцката конница въ Пелагонийското поле е пригърнала активния маниеръ за изгълънение на възложената ѝ задача. — охраната на комуникационната линия на императорската армия. Набѣгитъ, които тя е извършвала постоянно,

не сж нищо друго, освенъ изпращане на разузнавателни конни ядра въ известни посоки, отъ които е било вѣроятно появяването на български отряди, които биха се явили да действуватъ на византийския тилъ за облекчение положението на Ивана Владислава. Обаче мѣрките, които сж били взети отъ гръцкитѣ конни водачи, като че не ще сж били достатъченъ залогъ за победата надъ противникъ, у когото качества на конници сж ги превишавали въ несравнено по-голяма степенъ. Ивица, за когото Скилица посвещава нѣколко реда и рисува като мъжествена личностъ, надвигва трудноститѣ на обстановкитѣ, въ които е билъ поставенъ не само по отношение на тѣзи действия, но и трудноститѣ, въобще, на цѣлата политическа и стратегическа обстановка, въ която се намирала България.

Предъ насъ Ивица, изптъква, като мощна фигура на коненъ водачъ, каленъ въ бурнитѣ дни на Самуила. Предъ неговитѣ войнишки качества се прекланя и неговиятъ врагъ, който въ лицето на лѣтописеца Скилица, казва, че той е мжжъ бележитъ и опитенъ*). Като морална личностъ и като патриотъ Ивица стои едвали не на най-високото стълпало между водачитѣ отъ епохата следъ смъртта на Самуила. Това негово качество се проявява най-много въ обстоятелството, че той, въпрѣки омразата си къмъ узурпатора Ив. Владислава, който е билъ склоненъ да падне въ краката на българоубиеца дори съ цената да унизи България, му се притекълъ на помощъ, като е смѣталъ, че служи съ това на България. „Тоzi герой, — казва Raski**), за закрепването на независима България, е билъ въ броя на онѣзи водачи патриоти отъ днитѣ на Самуила, които пламенно сж желаели да служатъ на народа, като водятъ борбата до край, недоволни отъ поведението на Ив. Владислава, който билъ наклоненъ да се унижи и да стане васалъ на византиеца“.

Ивица трѣбва да виждаме че идва на чело на своитѣ ескадрони, решени на подвизи отъ долината на Горни Вардаръ, тѣй като по отношение на тази византийска операция, тѣзи области оставатъ въ ексцентрично положение и организирването въ тѣхъ на голѣмъ коненъ отрядъ, съ цель на една такава решителна операция, е по-леко.

Ивица се промъкналъ презъ дълбокиѣ долини и околнитѣ планини на Прилепската крепостъ и е дошелъ ненадейно за византийцитѣ въ Пелагонийското поле. Тукъ почва изпълнението на втората частъ отъ смѣлятъ му планъ. Тукъ той е смѣталъ съ изкустно разузнаване и мавевриране да използва

*) Skyl. — Cedr., ibd. p. 462₂₂—463; Raski, ibd. p. 133—135.

**) Допущаме той да е избѣгналъ движението по пжтя, който е съединявалъ крепоститѣ Прилепъ и Велесъ, — презъ Бабуна планина, а да е миналъ презъ Клепа-планина, — долината на рѣка Дѣсна.

ефекта на внезапното нападение, като не даде на противникъ си възможностъ да се ориентира. Главниятъ елементъ на неговитѣ конни действия е била свѣтквичната бързина. Той си е послужилъ съ леки и малки конни части, които е пращалъ отъ къмъ Прилепъ да нападнатъ смѣло къмъ Битоля и предизвикватъ византийската конница, която до тогава е нѣмала настрѣха си противникъ. Малкитѣ конни отряди на Ивица сж успѣли съ ловки маневрирования да възлѣкатъ византийската конница къмъ северния край на Битолското поле, гдето мѣстността способствува за скрито маневриране на голѣми конни части; тукъ сж станали жертва византийскитѣ отряди на ненадейното нападение отъ главнитѣ сили на отряда на Ивица.

И действително, Скилица отрежда като мѣсто на станалото страшно поражение една отъ крайнитѣ отъ Битолското поле. Две сж вѣроятнитѣ крайнини, които можемъ да вземемъ като мѣсто на сражението — северната или южната. Тѣй като презъ последната минаватъ пжтица къмъ Воденъ и превзетитѣ вече отъ Василий II околни крепости тогава сж били зорко наблюдавани отъ византийцитѣ, то едно предложение за идване на Ивица отъ югъ и, следователно, даване на сражение въ южнитѣ краища на Битолското поле, е изключено.

Друго обстоятелство, което говори въ полза на твърдението, че Ивица е дошълъ отъ северъ и че самото сражение е имало своето мѣсто въ северния край на Битолското поле е и това, че севернитѣ провинции сж били още дееспособни да даватъ контингенти, най-вече конни, понеже сж ексцентрично разположени отъ посокитѣ на византийскитѣ действия на югъ.

Благодарение на здравитѣ схващания на нѣкогашнитѣ наши конни началници за ролята и дееспособността на коницата, като сж имали предвидъ голѣмата и подвижността, ние виждаме и въ този случай, конницата, водена отъ единъ достоенъ началникъ, да върши величави дѣла. — Предъ насъ е цѣлата кървава епоха на Самуиловитѣ легендарни конници, водени въ своя устремъ все отъ едни и сжщи принципи. Отъ Коринтъ до полетата на угритѣ и отъ Драчъ до Одринъ, конницата въ ржцетѣ на Самуиловитѣ водачи е била стихия, величието на която и днесъ ни напѣватъ легендитѣ и приказкитѣ за нейнитѣ водачи, пазени дълбоко въ диплитѣ на българската душа въ Македония.

Но макаръ Ивица да е нанесълъ смъртенъ ударъ на византийскитѣ конни отряди, макаръ съ това плана за покорение сърцето на България за момента да е пропадналъ и българоубиеца да се е принудилъ да бѣга бързо отъ омагьосаната земя, въ която изненадитѣ и катастрофитѣ за врага идватъ

тъй бърже следъ видимитѣ успѣхи, процеса на бавната смъртъ на българската независимост билъ къмъ своя край.

2. Обсадата на крепостъта Драчъ отъ Ивана Владислава, неговата смъртъ и последниятъ походъ на Василий II къмъ България.

Съ връщането си въ Мосинополъ*) отъ похода въ България, Василий II е изпратилъ два отряда, въроятно съ разузнавателна целъ, въ посокитѣ: крепостъта Струмица (стратега Давида Арианита) и Сръдецъ (стратега Никифора Ксифа). Като резултатъ отъ походите на тѣзи двама стратези Скилица**) ни сочи падането на крепостъта Термица (около Струмица) и крепостъта Бояна (около Сръдецъ).

Рано презъ пролѣтътъ на 1017 година императорътъ потеглилъ отъ Цариградъ на чело на една силна армия съ задача, като мине презъ Пловдивъ, да се отпрати презъ Сръдецъ, съ целъ да превземе крепостъта Перникъ, предъ стѣнитѣ на която още въ 1004 година той далъ грамадни жертви, безъ да има успѣхъ***), обаче и въ това си опитване той не излъзълъ по-щастливъ.

Въ тѣзи отчаени атаки лѣтописцитѣ говорятъ, че сж взели участие и руски дружини, съ които Василий II влѣзълъ въ съюзъ. Тѣзи руски дружини ние ги срещаме да действуватъ рамо до рамо съ гърцитѣ до края на българската трагедия,

И тъй, следъ този неуспѣхъ, Василий II се завърналъ въ Мосинополъ****), дето туря въ изпълнение другъ планъ за действие, много по-обширенъ и труденъ. Отъ Мосинополъ, презъ Солунъ и Воденъ, той се насочилъ къмъ най-важната южна крепостъ Костуръ, съ завладѣването на която лишавалъ българитѣ отъ единствения най-важенъ вѣзелъ на съобщения, които свързвали Адриатика съ Солунъ (Via Egnatia), т. е. Лариса съ Берагъ, а отъ северъ: Скопие и Шкодра съ Битоля, за Тесалия*****)

За да си осигури свободата на действие въ тази посока, императорътъ изпратилъ най-опитнитѣ си стратези въ Битолското поле, въроятно съ конни отряди, Давида Арианита и Константина Диогена, които да пазятъ посокитѣ отъ северъ,

*) Skyl. Cedr. ibd. p. 464²³—465⁶.

**) Racki, ibd. p. 137; Schlumberger, ibd. t. II. p. 364.

***) Racki, ibd. p. 138; Schlumberger, ibd. t. II. p. 364—365.

****) Ibid. c.

*****) Schlumberger, ibd. t. II. p. 378—379; Racki, ibd. p. 139.

т. е. сжщата задача, каквато бѣ дадена на Ореста и Георгия Гоницата).

По пътя на движението си за Костуръ византийскитѣ войски е трѣвало да се разправятъ съ малката крепостъ Лонгосъ, която следъ упорита борба била превзета и опожарена. Тази крепостъ ние трѣбва да диримъ около Костурската и то въ източна посока, тъй като посоката на движението на византийскитѣ войски е била отъ изтокъ на западъ. Крепостъта Лонгосъ ще е играла ролята на преденъ укрепенъ пунктъ, задно съ още нѣкои други малки крепости около Костуръ. За да се отиде въ костурската котловина отъ източна страна, трѣбва да се мине по три пътя, презъ с. Влаха-Клисура, презъ с. Зеленичъ и презъ с. Прекопана. По тѣзи три направления трѣбва да диримъ крепостъта Лонгосъ. Най-въроятното е крепостъта Лонгосъ да е около с. Зеленичъ, околнитѣ височини на което даватъ елементитѣ за отбрана,

Въ единъ моментъ на най-упорити атаки отъ страна на византийцитѣ срещу Костурската крепостъ, въ която защитнитѣ планинци упорствували, дошла въ лагера на българоубиеца вѣстъта, че Иванъ Владиславъ е въ преговори съ печенезитѣ и заплашвалъ Доростолъ*).

Василий II е съзнавалъ важността на тѣзи нови обстоятелства и затова е побързалъ да се намѣси и предотврати грозящата го опасностъ, която би могла да тури край на 35-годишнитѣ му страшни усилия да сломи България. Веднага съ получаването на вѣстъта отъ Доростолския стратегъ Цицикия за северната опасностъ, той вдига обсадата на Костурската крепостъ, следъ толкова много жертви и бързо се опжтилъ къмъ Долни Дунавъ. По пътя на движението си къмъ Дунава, византийскитѣ войски сж превзели крепостъта Вишеград**), като сж опустошили българскитѣ селища презъ

*) На сключения руско-византийския съюзъ Иванъ Владиславъ е искалъ да противопостави единъ съюзъ съ печенезитѣ, съ които той влѣзълъ въ преговори. Тѣзи последнитѣ довели до сключаване условие, въ което, въ една отъ точкитѣ се говори за общото командване, което се повѣрѣва въ рѣцѣтъ на Ивана Владислава. Първитѣ удари ще бждатъ насочени въ най-близкия важенъ пунктъ Доростолъ, съ падането на който се целѣло освобождаването наново на сев. изт. край на България; вървало се е тѣзи успѣхи да повдигнатъ духътъ въ Македония (Вж. Racki, ibd. стр. 138). Това обаче е останало само договоръ, безъ всѣкакво изпълнение.

**) Cedr. ibd. p. 465²³ — Бонското издание. Вж. В. Н. Златарски, стр. 768. Малко въроятно ни се вижда падането на крепостъта Вишеградъ да е станало презъ време на похода къмъ северъ и преди Василий II да е получилъ съобщението за преминалата опасностъ отъ съюзни действия между българи и печенези; това, преди всичко, не е съгласно съ стратегическата обстановка за момента. Византийцитѣ е трѣвало съ усиленъ маршъ да се явятъ въ застрашената областъ отъ евентуални действия на печенезитѣ и българитѣ въ

които сж минавали. Когато византийцитѣ стигнали, обаче, Р-Вардарѣ, императорѣтъ получилѣ друго известие, въ което се казва, че опасността е минала, тъй като впоследствие печенезитѣ се били отказали отъ съюза.

Тази новина накарала императора да преустанови движението си на северѣ. Следѣ това Скилица говори за превземането отъ страна на Василий II крепостѣта Сетина, въ която, споредѣ сжция лѣтописецѣ, се е намиралѣ най-богатиятъ дворецѣ на Самуила*).

Неуспѣхѣтъ на Ивана Владислава да се съюзи съ печенезитѣ изглежда да не го е отчаялѣ; напротивѣ, той събралѣ подѣ стѣга на своитѣ ескадрони грамадна конница отъ севернитѣ провинции, съ което е смѣталѣ да излезе отъ тежкото положение, въ което се е намиралѣ, като предизвика императорскитѣ войски на среща въ открито поле. Още императорѣтъ не се разправилѣ напълно съ крепостѣта Сетина, и Иванѣ Владиславѣ долетѣлѣ отъ дунавскитѣ крайнини въ Воденското поле съ желанието за една кървава и решителна борба. Скилица ни дава описанието на единѣ интересенѣ моментѣ, въ който е щѣло да стане развръзката на четиридесетгодишната кървава драма въ югозападната половина на Балканския полуостровѣ; тукѣ двамата противници безѣ малко сж щѣли ца премѣрятѣ своитѣ сили. Скилица ни описва най-напредѣ предварителнитѣ действия на дветѣ конници, а следѣ това манѣвра, който императорѣтъ изигралѣ въ началото на самото сражение, като заключава, че това последното е щѣло да бжде катастрофално за византийцитѣ. Ние ще изложимѣ хода на операциитѣ, тъй както ни ги предава лѣтописецѣ.

„Когато императорѣтъ се намѣрилѣ предѣ факта за неочакваното появяване на Ивана Владислава и вижда въ негова смѣлѣтѣ маршѣ една твърда решимостѣ за борба, изпраща веднага собствената си гвардия подѣ водителството на Константин Диогена, къмѣ когото предава и Солунския отрядѣ. Контактѣтъ между дветѣ противни конници става и отъ този моментѣ се почватѣ действията, които не сж били нищо друго, освенѣ опити на едната страна да добие превесѣ надѣ другата, чрезѣ предварителни удари.“ И тукѣ водача на българската конница останалѣ вѣренѣ на родната си тактика, като въ тѣзи маневрирания се впусналѣ до толкова, доколкото е било необходимо на Иванѣ Владиславѣ време да нареди свои-

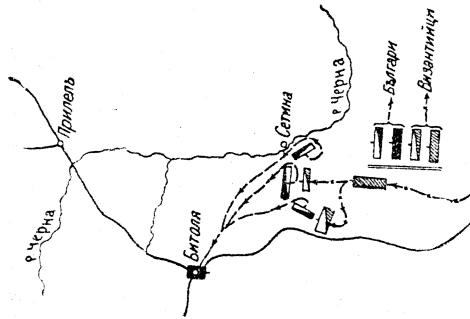
днешна Добруджа, следователно, тѣ не сж имали нито моментѣ излишно време да се занимаватѣ съ превземането на отдѣлни крепости по своя пѣкъ на движение.

Вж. Racki. — ibid. Schlumberger t. p. 378.

*) Skyl. — Cedr. ibid. p. 463, B. H. Златарски, ibid. стр. 769. забележката, опредѣля крепостѣта Сетина на р. Бродѣ, югоизточно отѣ Битоля.

тѣ засади, т. е. да приведе въ отбрана избраната мѣстностѣ за сражението. Когато е дошѣлѣ моментѣ за решителния бой, водачѣтъ на българската конница незабелязано дава изгледитѣ на по-слабѣ и безѣ да се заангажира въ срещи отѣ сериозенѣ характерѣ, увлича Константин Диогена подѣ ударитѣ на Ивана Владислава. Единѣ моментѣ и катастрофата била

Срещата между Ив. Владислава и Василий II, при Сетина.
Схема № 12.

неминуема. Императорѣтъ научилѣ чрезѣ шпионажѣ, че Иванѣ Владиславѣ му устроилѣ манѣвра на засадата, вижда, че всѣки пропуснатѣ мигѣ прави катастрофата да се приближава съ гигантски крачки, и решава самѣ да действува, тъй като нѣмало време да се даватѣ нови заповѣди на Диогена, който врѣхлиталѣ въ опасността. Въ този критически моментѣ, казва Скилица, императорѣтъ припорва коня си и съ думитѣ къмѣ отряда си, който билѣ при него: „Който е храбърѣ нека ме последва“, полѣтява напредѣ. Когато Иванѣ Владиславѣ се готвѣлѣ да нанесе удара, византийския отрядѣ се появилѣ на фланга му и победата станала несигурна. Това обстоятелство го принудило да отбѣгне всѣкакво по-нататѣшно стѣлкновение и да се оттегли къмѣ вѣтрешността на страната. Императорѣтъ следѣ този манѣврѣ не се осмѣлилѣ да приеме каквито и да било действия подирѣ оттеглилия се противникѣ*). Скилица поменава, че въ тѣзи действия визан-

*) Racki, ibid. стр. 140.

Самия характерѣтъ на действията на тази среща рисува типично скоротечни конни действия, безѣ да се дойде до решителното сражение, гдето да участвува и пехотата.

тийците взели 200 души българи въ пленъ. По всѣка вѣроятностъ тѣ ще сж жертви на отряда, който се е появилъ на фланга на Владислава, — предвожданъ отъ самия императоръ,

Прекаралъ отъ ранна пролѣтъ въ походи и сражения, Василий II заедно съ изморената си армия се оттеглили отъ предѣлитъ на България, безъ особени придобивки. Лѣтосецътъ отбелѣзва, че той се върналъ на 9 януарий 1018 година въ Цариградъ. Постояннитъ походи, които почти винаги завършвали съ неудоволителни резултати и упоритостта на българитъ, която особено силно е била изтъкната въ срещата при Сетина, или по право въ готовността за борба въ открито поле отъ страна на Ивана Владислава, е смутило силно императорътъ и въ оттеглянето му въ Цариградъ трѣбва да виждаме едно решение на византийското командване за временно преустановяване на борбата. Въ това време се е смѣтало вѣроятно да стане реорганизиране и подтягане на византийската армия. Вънъ отъ това, наложило се е да се обмислятъ нови планове и турятъ въ ходъ нови сѣдства за борба. Подкупитъ, интригитъ и политическитъ убийства се засилили сѣдъ българскитъ водачи, — духовни, политически и военни: жертва на тѣхъ станалъ и самиятъ царъ Иванъ Владиславъ. Когато този последния, следъ оттеглянето на Василий II отъ България, повелъ отново обсадата на Драчъ, падналъ мъртавъ отъ ржката на незнаенъ убиецъ*).

Ние не виждаме обсадата на крепостта Драчъ да се е налагала отъ стратегическа гледна точка, още по-вече, че опасностъ отъ тази страна не го е заплашвала. Обсадата на Драчъ трѣбва да я смѣтнемъ по-скоро като една необмислена операция, като се вземе предвидъ общото неблагоприятно политическо и военно положение на България; тя е била предприета по-скоро отъ амбицията да се владѣе Драчъ.

Загинването на Ивана Владислава било знакъ, че е дошелъ момента за окончателната провала на мощната Самуилова империя. Веднага се очертали два лагера на враждуващи партии, — отъ една страна царицата Мария, патриархътъ Давидъ, бояринътъ Богданъ и др., които сж били за подчинение подъ империята и отъ друга страна — последникътъ на престола Фружинъ съ военачалникитъ Иваца, Николица и др. патриоти, сподвижници на великия Самуила, — които сж желаели борбата да се води до край**).

Сѣбитията се развиватъ съ голѣма бързина. На мѣстото на патриота и честенъ борецъ Фружинъ е трѣбвало да стои великиятъ по замахъ на творчество Самуилъ, който, безъ да

*) Skyl., — Cedr., ibd. p. 466₂—467₁; В. Р. Розенъ ibd. стр. 59. Ivan Crncic, Dukljanina pora ест. стр. 45.

**) Яхъа говори, че въ България управлението на страната изпаднало въ ржцетъ на две партии бояри, — едни отъ които искали подчинение на Василий II, а другитъ — борба до край. (Вж. Racki, ibd. с.)

се спира предъ патрирси и царици, да грабне ржководеното на борбата, обаче, Фружинъ се колебаелъ къмъ решителната стѣпка. Императорътъ, при вестта за убийството на Ивана Владислава, организиравъ веднага похода срещу България съ намѣрение да удари на северо-източната покрайнина на България, — Сръдецъ и Перникъ, обаче въ Пловдивъ го пресрещатъ пратеници на воеводата Кракра*), които му явяватъ, че този последния съ брата си и сина си предаватъ непревземамата Пернишка крепостъ, а тѣй сжщо и всички околни, нему подвластни 35 крепости. Тази радостна новина накарала Василий II веднага да измѣни своя планъ за действие, като се насочилъ презъ Мосинополъ за Сѣресъ, Струмица, Щипъ и Прилепъ.

Вестта, получена въ Струмица отъ пратеницитъ на царица Мария, че цѣла България е въ ржцетъ на милостивия императоръ, заставила българоубицеца частъ по скоро да пристигне въ Охридъ и да сложи здраво ржка на властъ и богатство**).

Въ тѣзи мрачни дни за България, човѣкъ неволно дири нѣщо ценно, нѣщо което да облекчи отчасти дълбоката му тѣжа; и за честта на племето сѣдъ падението се виждатъ да се издигатъ като колоси водачи, които не се оставиха да бждатъ съблазнени отъ троноветъ, богатствата и почеститъ и които изгорѣха въ мжката на народа.

Великиятъ Иваца***), изразналъ сѣдъ четиредесетгодишнитъ бури, забранилъ планинскитъ върхове и просѣки на югъ отъ Охридското езеро, пожелалъ да сложи юнашката си глава на брѣговетъ на р. Дѣволъ. Съ презрение той отхвърлилъ всѣка царска покана да се предаде, но най-сетне византийщината взема връхъ. Охридскитъ грѣцки стратегъ Евстатий Дафномилъ, използвайки гостоприемството на Иваца, му изважда очитъ въ собствения му замъкъ****).

Фружинъ, наричанъ още Пресианъ, нещастниятъ последникъ на Ивана Владислава, следъ юначна съпротива въ дилитъ на планината Томоръ, заобиколенъ отъ византийскитъ

*) Самъ лично той се предава на императора въ Сѣресъ; — този горделивъ орелъ отъ висинитъ на Перникъ е предъ краката на българоубицеца. Тукъ въ Сѣресъ ива да се предаде а до вчерашния герой — защитникъ на непревземамата Струмишка крепостъ. Драгомужъ, наедно съ пленения въ 996 година грѣцки стратегъ Иванъ Хелдеа. Но радостта на императора е била още по-голѣма, когато, извършвайки своя триумфаленъ маршъ къмъ Струмица, бива срещнатъ предъ вратитъ на крепостта отъ пратеници, во главе съ патриарха Давида и боярина Богдана, които, изпратени отъ царица Мария съ писмо, му заявили, че отъ сега нагътъ сждбата на България е въ милостивитъ ржце на императора. Вж. Skyl., — ibd. p. 468₁, 469₁.

**) Schlumberger, ibd. t. II. p. 383; Racki, ibd. p. 142—143.

***) Racki, ibd.; Schlumberger, ibd. t. II. p. 395; Skyl., — Cedr. ibd. p. 470₁, 474₁.

****) Racki, ibd. p. 145—145; Schlumberger ibd. t. II. p. 391.

легии, сь малцина останали живи съратници, сложили орж-
жие и предалъ сѣдбата си въ рѣцетѣ на врага. Той билъ
прекаранъ предъ лицето на византийскитѣ легиони, по запо-
ведь на Василия II, съ церимония*).

Пакъ въ планинитѣ на днешна Албания въ сѣдство на
тѣзи герои, Николица бродѣлъ съ останкитѣ отъ своята дру-
жина и когато тя почти се стопила, споредъ Скилица, той се
предалъ на императора**).

Следъ тѣзи трагични дни за България въ долината на
р. Деволъ, Василий II съ високитѣ пленници, — царската фа-
милія и родственици, съ клира и множество боляри, потег-
лилъ триумфално за Костуръ, отгдето е смѣталъ да се от-
прави за Цариградъ. Крепостъта Костуръ последна се предава
и кортежа на високитѣ пленници се увеличилъ още съ дѣ-
щеритѣ на Самуила***).

Интересна е сцената, която се разыграла предъ очитѣ на
императора между дѣщеритѣ на Самуила и царица Мария,
тъй като тя ни дава картината за отношенията на стоящитѣ
на чело на народа, до каква самозабрава е отивала ненави-
стыта между тѣхъ****).

Българоубиецътъ отвѣжда последнитѣ останки на недостой-
нитѣ наследници на Самуила заедно съ плячката въ Цариградъ
всрѣдъ триумфъ, какъвто не е ставалъ въ столицата; даже три-
умфа на Цимисхия не е билъ тъй тържественъ, когато водѣлъ
последнитѣ наследници на Източното българско царство.

И тъй въ първитѣ седмици на 1019 година империята се
почувствувала освободена отъ страшния кошмаръ на варва-
ритѣ българи, които искали съ цената на потоцитѣ собствена
кръвъ да живѣятъ като човѣци свободно и възвисятъ своята
духовна и материална култура.

*) Skyl. — Cedr., ibd. p. 470⁴—474³. Schlumberger, ibd. t. II, p. 389; Raski, ibd. p. 143.

**) Skyl. — Cedr. ibd. p. 474⁶—13. Скилица казва, че Николица се представилъ въ лагера на императора и искалъ да отиде при него; когато се явилъ предъ вратата, императорътъ попиталъ кой е? той, като си казалъ името, получилъ откъдъ да бѣде приетъ. За нѣколко кратнитѣ бѣгства на Николица, като пленникъ, императорътъ заподѣдалъ да го хвърлятъ въ тъмница. Този разказъ на Скилица по концепция изглежда да е по-скоро легенда, тъй като другъ лѣтописецъ нищо не казва за неговата участь. Вѣроятното е, той да е сложилъ юнашката си глава въ нѣкоя уся на Берацкитѣ планини. Вж Вл. Дяковичъ, — Българска Бесарабия, София, 1918 г. стр. 50.

***) Schlumberger, ibd. t. II p. 410.

****) Скилица разправя, какъ дѣщеритѣ на Самуила се нахвърля-
ли върху семейството на Ив. Владислава съ обидни думи, като едни
други се обанявали. Императорътъ, и другитѣ византийски първен-
ци, присѣдствуващи, почнали да ги разтърватъ и успокояватъ.

Колко голѣма е била поkwарата на водачитѣ и съ каква сила се е
сгромолясало Западното българско царство личи не малко и отъ то-
зи фактъ. Дори когато България е погребана, водачитѣ и намиратъ
почва за борба и умраза помежду си, вмѣсто да съзнаятъ престѣп-
ленията си и горко да заплачатъ.

Глава VI.

Възстанието на Петра Деляна; обсадата на Солунъ. Из- мѣната на Алусиана и пропадането на освободителната акция.

Още въ първитѣ 25 години отъ робството, когато въ
паметъта на българина е билъ прѣсенъ още спомена за сво-
бода и национална независимостъ, ставатъ първитѣ опити за
освобождението на България, опити, които насмалко сѣ шѣ-
ли да се увѣнчаатъ съ успѣхъ, ако умразата между наслед-
ницитѣ на Самуила—Радомировиятъ синъ—Делянъ, и на Арона
— Иванъ Владиславовиятъ синъ—Алусианъ, не ги накара да
презратъ отечественитѣ си интереси, за да възтържествува
тъхнитѣ собствени.

Въ 1040 година Петъръ Делянъ избѣгалъ отъ Цари-
градъ и се отзовалъ въ Нишъ, кждето вдигналъ възстание.
Народътъ подегъ идеята за освобождение, грабналъ орж-
житето и като единъ се сплотилъ около Деляна, когато про-
възгласили за свой царъ. Възстанието обхванало изпърво Мо-
равската област и Софийско, следъ това Скопие, Прилепъ и
областитѣ по-наоугъ. Делянъ е ималъ навредъ успѣхъ въ
борбата и освобождението е било почти свършенъ фактъ,
обаче, както казакме по-горе, ненавистъта къмъ Петра Деляна
отъ страна на Алусиана, който билъ сжщо въ редоветѣ на
възстаницитѣ, се изродила въ предателство; той ослѣпилъ
този последния. Такава била сѣдбата на сериозния опитъ за
освобождение на България, още въ началото на поробването
й. По-късно, въ 1073 година, е станалъ втори опитъ, инициа-
торъ на който е билъ болярина Георги Войтехъ, обаче, още
въ първото сериозно сражение на Косово поле възстаницитѣ
претърпѣли поражение.

Още отъ първитѣ действия на борбата на Петра Деляна
срещу византийското иго ние виждаме една планомѣрностъ,
която изключва характернитѣ за партизанскитѣ борби — раз-
покжсанността на действията, слабата организация на дей-
ствуещитѣ сили и липсата на дисциплина. Въ лицето на Де-
ляна, като организаторъ на армията и стратегъ, ние виждаме
едва ли не самия Самуилъ. Доколко Делянъ проблѣсва ка-
то организаторъ се вижда отъ обстоятелството, че той идва
въ Нишъ безъ каква-годе почва за дейностъ и вълрѣки това

успѣва да раздвижи духа на робитѣ и да тури основата на първите ескадрони и дружини, да ги въоръжи и обучи за серийна борба. Добре въоръженитѣ и обучени възстаници сж имали въра въ успѣха за освобождение. Както ще видимъ по-долу, армията на Деляна е достигнала висотата, на която е можала да стои тогава армията на най-мощната държава. Тѣй, въ обсадата на Солунската крепостъ, той стои на чело на една 40 хилядна армия, съ едно грамадно количество конници и машини за обсадата на тази крепостъ, която и Самуилъ не се е опитвалъ да превземе съ откритя сила. Ние ще видимъ най-сетне въ неговата армия новиятъ видъ сръдство за водене на война — колесницата, която досега не сме срещали да я употребяватъ нито българитѣ, нито византийтѣ.

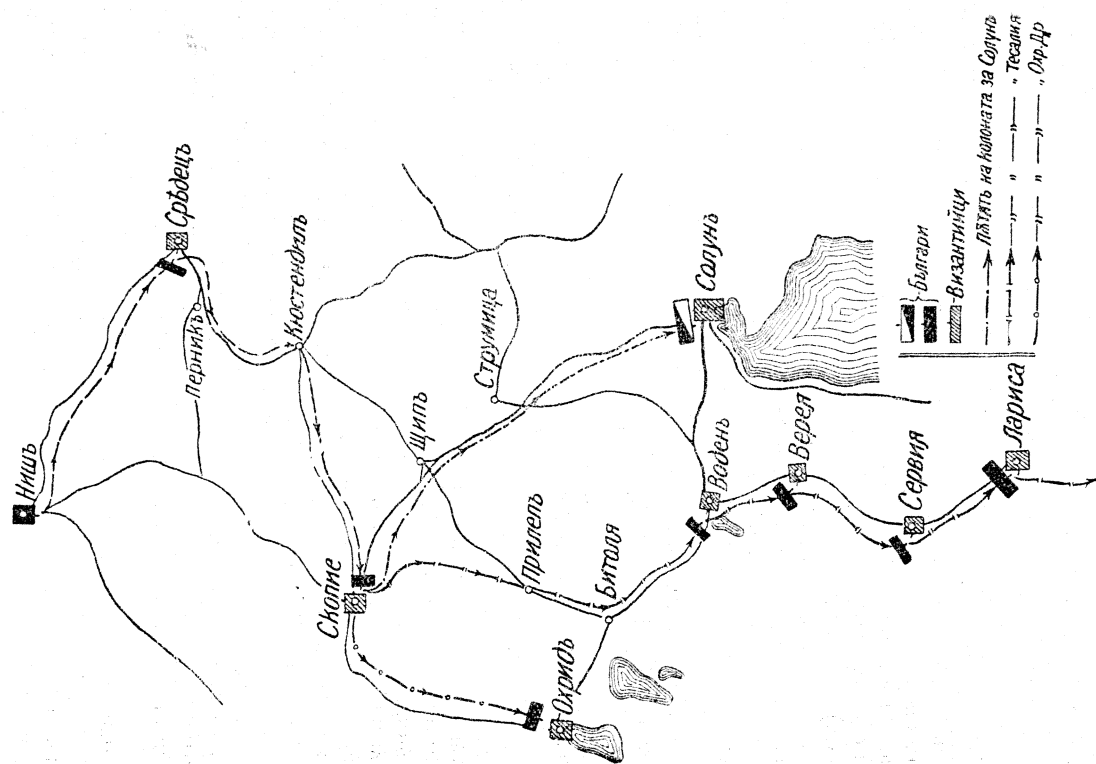
И тѣй, Петъръ Делянъ, инициатора на освободителното движение въ България, въ 1040 година успѣлъ, благодарение на своя организаторски гений и гения на стратегъ, въ едно скоро време да очертае границитѣ на Самуиловата държава. Какъвъ е билъ плана за действията отъ страна на Петра Деляна, ние не знаемъ положително, но отъ хода на тѣзи послѣднитѣ, ние можемъ да го установимъ съ голѣма положителност. По всичко личи, че допреди сигнала за борба, възстанието е било здраво подготовено чрезъ агитатори, и самото възстание е вървѣло по строго опредѣленъ планъ. Делянъ, съ избѣгането си отъ пленъ изъ Цариградъ, до деня на възстанието, е билъ централната личностъ въ дѣлото, и когато всичко а било готово, той е билъ поставенъ отъ народа на чело на движението, като воененъ и политически водачъ.

За центъръ на възстанието Делянъ е избралъ крепостъта Нишъ, по следнитѣ причини: 1) тя е можела да даде най-сериозна отпора на евентуалнитѣ византийски нападения; 2) намира се въ едно екстремно положение по отношение на византийската територия и операционнитѣ посоки; 3) тѣзи краища на българското царство въ времето на Самуила и преди сж бивали по-малко засѣгани отъ разорението на постояннитѣ войни и, следователно, сж били съ по-високъ патриотиченъ духъ. Това последното обстоятелство е било отъ твърде важно естество за първия успѣхъ на Деляна, отъ който е зависѣлъ изхода на цѣлата борба за освобождение. Контингентитѣ отъ северозападнитѣ провинции на империята: Моравско (до брѣговетѣ на р. Савва и Дунавъ) сж образували ядрото на армията, съ което Делянъ нанесѣлъ съкрушителния ударъ на Сръдецъ и околнитѣ крепости — Бояна и прилепъ. Следъ този успѣхъ той продължава действията си къмъ Скопие, гдето сж станали първитѣ сериозни срещи съ полската византийска армия. Въ тѣзи полски боеве Делянъ разбилъ византийтѣ и се спусналъ на югъ по посока на Прилепъ и надолу по течението на р. Вардаръ за Струмица. Разбитата византийска армия въ полето не е могла повече да се про-

тивопоставя на енергичнитѣ и свѣткавични действия на Деляна, а е прибѣгнала къмъ закрилата на голѣмитѣ крепости по

Разпространението на възстанието.

Схема № 13.

периферията на бившата Самуилова държава, които сж били въ съседство съ стратегически византийски бази: Солунъ и Драчъ.

Нарастналата армия на Деляна отъ кадритъ на освободенитъ земи не се спирала вече предъ никакъвъ противникъ, нито въ полето, нито пъкъ предъ неговитъ крепости. Силната крепостъ Драчъ паднала бързо въ ржцетъ на една отъ армитъ му, а подъ ударитъ на друга армия сж паднали не само крепоститъ въ южна Македония, но и въ Епиръ, Елада и дори до Тива. Когато армитъ на Деляна стъпили здраво на линията Арта — Воло и опрѣли фланговетъ си въ сжщитъ крепости, тогава той помислилъ да нанесе съкрушителенъ ударъ н на Солунъ*).

Въ изпълнение на този планъ, Делянъ е ималъ за главни помощници Алусиана, Тихомира, Мануила—Иваца**). Алусианъ, като братовчедъ на Деляна, е ималъ върховната команда на армията, която е оперирала по долината на р. Вардаръ и впоследствие срещу Солунската крепостъ.

Тѣй въ общи черти сж вървѣли операциитъ на възстанителската армия, винаги успѣшно водителствувани отъ свѣтлия образъ на освободена България. Обаче, когато кипеежа на борбитъ взелъ да утихва и водачи и народъ се почувствували на върха на своята радостъ за отвоюваната свобода, злия демонъ покрусилъ душата на Алусиана и въ сърцето му кипнала наследната злоба и жажда за първенство, които го доведоха до престъплението да стане предателъ и свеи гнѣздо отъ проклѣтия въ народната душа.

Алусианъ сж измама ослѣпилъ Деляна, който, безпомощенъ, падна въ ржцетъ на врагътъ въ Островската крепостъ. Нѣмало е наследникъ на неговия гений и сграденото отъ него бързо рухнало. Мануилъ—Иваца, наскоро следъ това, следъ юначна съпротива, падналъ сж покорението на Прилепската крепостъ сжщо въ ржцетъ на врагътъ, а по-късно и другитъ сподвижници водачи на Деляна***).

Въ стратегикона****) се привеждатъ примѣри изъ войнитъ на възстанителитъ, водителствувани отъ Деляна, сж които се иска да се подчертае, че военния началникъ трѣбва да си служи въ нѣкои случаи сж хитростъ, за достигане на успѣха, като за случая се дава следния примѣръ: „... неа, (крепостъа Димитриада*****) превзе, Делянъ, българскитъ топархъ, (мѣстенъ владетель)*****). Следъ като овладѣ крепостъа, той назначи въ нея своя стратегъ (челникъ), опитенъ въ военното изкуство—Литовоя Диаволита*****), който да я началствува“.

*) М. С. Дриновъ, Новъ паметникъ за българската история. Сѣч. т. I. стр. 633.

**) Вѣроятно синъ на великия Иваца.

***) М. С. Дриновъ, *ibid* стр. 673.

****) В. Г. Васильевский, *Совѣты и разказы и пр. Журн. Мин.*

Пр. 1881, стр. 242.

*****) Морска крепостъ въ Елада, на залива Воло.

*****) В. Г. Васильевский, *ibid*. § 75.

*****) Родомъ изъ гр. Дѣволъ—вѣроятно градъ изъ долината на р. Дѣволъ.

Авторътъ описва какъ гърцитъ успѣли да превзематъ наново крепостъа, благодарение хитростъа на тѣхния военачалникъ, въ което дѣло помогнало не малко и небрежностъа на сажитъ защитници.

Литовоя, талантливъ челникъ, наново издигналъ съборенитъ на мѣста стѣни и привелъ крепостъа за отбрана, обаче той билъ много довѣрчивъ къмъ гражданитъ и не предприелъ никакви строги мѣрки да предвари пакоститъ, които тѣ могатъ да му сторятъ; и действително, когато византийцитъ обсаждали градътъ, гражданитъ извършили предателство, което струвало превземането на крепостъа*). Ясно е, че този Кекаменовъ разказъ се отнася за действията на армията на Деляна, която е оперирала въ посока на Верия и Лариса и се е стремилъ да се подаде по възможностъ по-наоугъ.

Но най-ценния разказъ е този, който се отнася за операциитъ на възстанителитъ, предвождани отъ Алусиана, срещу крепостъа Солунъ. Въ него ние намираме по-голъма подробностъ въ описанието и повече материалъ по дейността на конницата. Тукъ ние намираме да се говори, че българитъ си служили въ време на атакитъ сж колесници, които страшно плашели неприятелскитъ войски сж появянето си въ боя. Въ описанието на тѣзи боеве ние намираме да се говори отъ автора (Николица**) за численостъа на една отъ армитъ на Деляна, което ни позволява отчасти да правимъ заключение за силата на цѣлата възстанителска армия. Николица говори, че действующитъ войски на Алусиана срещу Солунъ били 40,000 конница и пехота. Отъ думитъ му и отъ хода на операциитъ се излиза сж впечатление, че българската конница е била сж подавяюща численостъ надъ пехотата, сж която Алусианъ е действувалъ. Сжщевременно въ разказа ние намираме, че тази армия на Алусиана е разполагала и сж единъ грамаденъ обсаденъ паркъ, който е билъ въ състояние да събори втората столица на Византия.

Обсадата на Солунъ е била предшествована отъ редъ полски боеве, въ които Алусианъ е ималъ винаги успѣхи. Тѣзи успѣхи даже сж били дотолкова голѣми, че разколебали и угнетили духътъ на византийската армия, действуваща срещу него. Авторътъ нарича ту Алусиана „удивителенъ воинъ“, ту армията му „страшни врагове, биящи се сж колесници, гибелни за враговетъ“, и на мѣста, когато говори за Харал-

*) М. С. Дриновъ, *ibid*. стр. 636. Това което разказва автора не ни оудва много, като имаме предвидъ славянската ни добродушностъ която не веднажъ ни е пакостила.

**) Отъ 4-тѣ разказы, отнасящи се до възстанителската война, този който описва действията на Алусиана къмъ Солунъ, е излъзълъ изъ подъ перото на Николица, внукътъ на Самуиловия Николица.

довата*) дружина, която взела участие в борбата срещу Алусиановата армия, към думите "страшни българи" при бавя и "многочислени".

Въз основа на това намираме описан само последния момент на борбата, когато Алусиановата армия, извършвайки обсадата на Солун, на шестия ден от облагането ѝ, е била атакувана от византийците и сразена пред самите стени на крепостта.

И тъй, за полските боеве до обсадата на Солун ние знаем само, че българската армия, имаща в състава си по-дълбоко количество конница и бойни колесници, е успяла да си извоюва прозвището "страшна", а водача ѝ "удивителен воин". Стремителността на ударите, които е прозвела тази армия в скоро време принуждават византийските войски да се затворят в крепостта. Алусиан обсадил силната крепост и почнал нападенията. Първите атаки на българи сж били несполучливи. Тези отрицателни резултати ние трбва да отдадем на това, че войските сж били крайно изморени и не сж били в състояние да извършат една такава тежка операция.

Алусиан, като видъл неуспѣха, изглежда да е спръл по-нататъшните действия сж цел, въроятно, да даде почивка на войските си и да потегне както хората, тъй и машините, обаче, на шестия ден от обсадата става катастрофата на българската армия; Алусиан е бил разбит и е трбвало да отстъпи от Солун.

*) Харалд е бил норвежски рицар, брат по майка на Олафа, наследника на престола. Въ 1028 година Олаф бил лишен от престола от знаменития Канут Датски, а по-късно въ 1030 година, той се опитал да си възвърне норвежския престол. Въ едно сражение между него и Канута Датски при Стиклестадъ (1030 год.), въ което взел участие и 15-годишния му брат Харалд, той паднал и брат му сж една дружина тргва по чужбина, гдето е вземал участие въ много войни като наемник. Геройските му подвизи се прочули по цяла тогавашна свѣт, а славата му намѣрила отзвукъ въ норвежския епосъ, гдето често се описватъ борбите му съ разни народи. Тѣй, въ една отъ пѣсните на норвежския скалдъ — Тюдолфъ е нареченъ "Разорителъ на България". И тѣй, Харалдъ, скитникътъ рицаръ, съ своята дружина отъ 500 човѣка, изпадналъ и въ византийската империя. Михаилъ Пафлагонянь го приелъ на служба и изпратилъ да се бие за империята въ Сицилия, обаче, избухналото въстание на Петра Деляна накарало императора да изпозува и Харалда въ борбата, за което го отзовалъ отъ Сицилия и изпратилъ срещу българи. Тукъ ние го срещаме да се нарежда въ редоветъ на византийските войски, действащи около Солунъ срещу Алусиана.

Каква ще е била помощта отъ Харалда можемъ да заключимъ отъ факта, че неговата дружина е брояла до 500 души, когато борбата между българи и гърци около Солунъ се е изнесла на плещите на арми отъ двѣтѣ страни възлиза до 80 хиляди.

Вж. В. Г. Васильевский, ibd. стр. 337; Дриновъ, ibd. стр. 637—638.

Авторът на "стратегикона" споменува, че неуспѣха на българи се дължал на Алусиановите безразсждни разпоредения. Въсто следъ несполучливите първи атаки, които сж имали за цел да бжде взета крепостта сж откритата сила, да се оттегли малко назадъ отъ стени, казва авторът на "стратегикона", и тамъ да се разположи и потегне за нова борба, Алусианъ се спръл до самата стена на крепостта и построил лагеръ. Охраната на войските въ лагера се носѣла съсемъ небрежно. Византийците, които не изпуснали изъ подъ очи нито едно движение на българските войски, навървили излазъ отъ крепостта въ момента, когато тѣзи последните били най-безсилни да се противопоставятъ съ всичките си сили. Авторът казва, че частъ отъ войските му сж били разпръснали въ разни домакински служби, а конницата му се пръснала на около на паша*).

Самият излазъ и боята между противниците, ако и да сж забутени съ мистериозната легенда за намѣсата на св. Димитрия, Солунският покровител**), все пакъ картината на самия бой се очертава много ясно.

Авторът изгърво ни запознава въ своя разказъ за боя съ византийската армия***), като казва, че тя първа почнала боя. Изненаданият Алусиан, като не е ималъ подъ ржка цялата си армия, сж която да се противопостави, употребилъ колесници, сж които той е можалъ да действува за момента****). Тѣ обаче, употребени сами въ боя, не сж имали онази бойна стойност и сила на впечатление за противника, както когато сж действували съ другите родове оружия. И действително, пръснал пехотата въ разни домакински нужди, а конницата на паша, Алусианъ останал само съ колесниците, които сж били подъ ржка за среща въ прогивника.

Колесниците, колкото и да сж били мощно сръдство за борба и да сж създали голѣмъ страхъ въ редоветъ на византийската войска, все пакъ, въ случая, употребени сами въ

*) В. Г. Васильевский, ibd. § 63.

**) Да се намѣсватъ чудотворните сили на светици и пр. въ критически моменти за оружieto на империята, е обичаенъ маниеръ на византийците. Това се върши или да се измие предъ народната съвестъ нѣкой позоръ, като подло убийство или отравяне на противника, като се прѣска между народа мѣлата, че светията го промушилъ сж ножъ или удушилъ, или пъкъ, сж целъ да се повдигне падналия духъ на войската, се прѣска мѣлата за нѣкое необикновено явление, произлизащо отъ светията, като щастлива вѣст. Такъвъ примеръ имаме тука, гдето св. Димитъръ на конь, облѣченъ въ бѣло, водилъ византийската войска и поразилъ сж вида си неприятеля, който се разбѣгалъ. (Вж. по-долу).

***Византийците съставлявали най-добрата византийска армия срещу страшините врагове (българи) — казва авторът; тѣ първи почнали боя. Тукъ именно се споменува, че Харалдъ въ това сражение билъ сж тѣхъ. Вж. Васильевский, ibd. стр. 338.

****В. Васильевский, ibd. стр. 246.

боя, не сж могли да добиятъ надмощие и да вземат победата. Тъ сж били мощни да разбиватъ стжстенитъ конни и пехотни фаланги на противника, но само толкова — следъ удара тѣ е трѣвало да се повърнатъ назадъ, или свърватъ къмъ фланговетъ, като тѣхниятъ успѣхъ е бивалъ доразвиванъ отъ конницата, която ги е следвала. При новото си положение, намиращи се на фланговетъ, тѣ следятъ за появянето на други стжстени неприятелски части, които искатъ да се намѣсятъ въ боя.

И тъй, Алусианъ, като не разполагалъ въ момента за атаката съ други сръдства за борба, употребилъ колесницитѣ въроятно подпомогнати отъ слаби пехоти и конни части. Сражението било загубено за българитѣ и тѣ е трѣвало да се повърнатъ на северъ, далечъ отъ стенитъ на крепостта*). Обаче, това имъ поражение, ако и безъ голѣмо значение отъ стратегическа гледна точка на общото положение по другитѣ фронтове, било началото на новитѣ бурни дни за току-що раждащата се България. Таената буря въ гърдитѣ на Алусианъ на избухва и го довежда до предателство.

Конницата, която е била твърде голѣма частъ отъ състава на 40 хилядната армия на Алусианъ, е изнесла на плещитѣ си въ борбитѣ около Солунъ най-трудния дѣлъ отъ тѣхъ: въ полето тя винаги вземала връхъ и спечелила за армията прозвището „страшни българи“. Това говори твърдѣ много за устрема, съ който многобройната конница на възстаницитѣ е действувала. Обаче, така, както и въ много други случаи, когато дѣлото е било на върхана своя успѣхъ, нетърпеливостта и нехайството сж станали причина за погромъ. Колесницата, като мощно сръдство въ фалангата за нанасяне на удари, разбиване на строеве и дезорганизиране на бойния редъ на противника, е била новостъ за епохата. Това ново бойно сръдство е всѣвало уплаха въ редоветѣ на противника, — авторътъ ги нарича „много гибелни“ за гърцитѣ. Отъ особенъ интересъ

*) Ето самото описание на боя: „Когато верингитѣ почнали боя, българитѣ пуснали своитѣ колесници, обаче, тѣ не се помирѣдали, а слѣпия царъ (въроятно той говори за Деляна, който въ този моментъ не е билъ при войскитѣ срещу Солунъ), въ това време видѣлъ предъ неприятелската строй човѣкъ на бѣлъ конь, който всѣвалъ около себе си страхъ и ужасъ. Когато чули това другитѣ царе, повърнали въ бѣгство“.

Както казахме по-горе, самиятъ авторъ на разказа говори, че водителя на българитѣ билъ Алусианъ; въ случая той вмѣква ослѣпение по-късно Делянъ, а тъй сжщо говори и за други царе, подчинени нему. В. Г. Васильевский, като разглежда събитията изложени въ „Совѣты и разказы“, обяснява, че подъ „други царе“, трѣва да се разбира главнитѣ сподвижници на Деляна въ възстанието — Тихомира, Йваница, Алусианъ и др. Но да се явява противоречието на авторъ въ „Совѣты и разказы“ по въпроса за водене на операциитѣ, причината не може да бжде друга, освенъ да се даде по-мистернозентъ видъ на картината на боя.

се явява така въпроса, — отъ кжде ще е дошло това ново бойно сръдство у българитѣ, когато то за византицитѣ е било непознато. Него поне ние никога не сме срещали да е употребявано въ европейския боевъ театъръ на империята.

Съ каква конница, изобщо, Делянъ е действувалъ въ тритѣ главни направления: Солунъ. Драчъ и Елада, ние не знаемъ, обаче имаме данни, по които можемъ да дадемъ заключение за общата приближителна цифра. Свѣтквичното развитие на бойнитѣ действия почти едновременно въ три посоки, при това съ пълни успѣхи, ни кара да виждаме у българитѣ една грамидна конница. Тази конница, благодарение на своитѣ бързи и смѣли действия, не е допуцала противника да се опомни и го принуждавала да се затвори въ крепоститѣ. Ако отъ 40-хилядната армия на Алусианъ една значителна частъ е била конница, то 15 хиляди конница въ всѣка армия заслужава да бжде допуцната. Самитѣ думи на авторътъ на „стратегикона“ ни даватъ правото да твърдимъ това, като казва: „многочислени и страшни врагове“). Следователно и да допуснемъ, че армията на Алусианъ, като действуваша въ по-важно оперативно направление, е била по-многочислена пакъ ще имаме една представа, че Делянъ общо ще е разполагалъ съ една конница по численостъ около 40 хиляди души.

Не безинтересенъ ще бжде отъ гледна точка на нашето военно изкуство още единъ разказъ. Това е епизода за превземането на Боянската крепостъ**) отъ гърцитѣ късно следъ ослѣпяването и пленяването на Деляна. Авторътъ на стратегикона казва: „когато многоброенъ противникъ идва да превземе крепостъта, която защищавашъ, не му давай бой на открито още въ началото, а отбий атакитѣ му, и когато отъ последнитѣ разберешъ силата, начина на действие и неговитѣ сръдства за борба, ако можешъ нанеси му вреди съ внезапно нападение (излазъ), като за тази цель изпратишъ тѣзи части,

*) Харалдъ, когато отивалъ на бой срещу българитѣ, направилъ оброкъ предъ дружината си, че ако борбата срещу „толкова многобройнитѣ и страшни врагове“ излѣзе успѣшна, ще построи храмъ въ честъ на своя братъ свети Олафа (вж. В. Г. Васильевский, ibid.

**) В. Г. Васильевский, ibid. § 80. Боянската крепостъ, както и всички останали въ Сръдешкото поле, заедно съ Сръдецъ, сж били първия обектъ въ плана за действие на Деляна въ Нишъ. Къмъ тѣзи крепости възстаническата армия е насочила първитѣ удари които, като успѣшни, сж повдигнали духъта на българитѣ и всѣли вѣра за успѣха въ дѣлото. Така, като казва и самия авторъ, е било огнището на най-коравитѣ българо-войници. Това ще е втората главна причина, Делянъ да обърне очи най-първо къмъ Сръдецъ и тогава да се опити за долината на р. Вардъръ. — Скопие, Крепоститѣ на Сръдешката област сж послѣдни, които падатъ въ неравната борба срещу зантийцитѣ следъ предателството на Алусианъ и провалянето на освободителното дѣло.

които не отбраняват крепостта (резервирът). Примѣръ: Михаилъ IV Пафлагонянь (1034—1041), като билъ на походъ срещу българитѣ, отправилъ се срещу Сръдецъ и достигналъ Бояна, силна крепостъ, въ която имало гарнизонъ отъ именитѣ по войнственностъ българи, подъ началството на Ботка (челникъ). Тѣ веднага излѣзли да се биятъ на открито, но били принудени скоро да се върнатъ, като на връщане повличатъ следъ себе си противника въ крепостта, като избилъ много отъ защитницитѣ.

Безъ да разглеждаме въ подробности самата операция и правимъ заключение въ свързка съ другитѣ операции отъ сжщата епоха, ще кажемъ, че причината на неуспѣха отъ страна на българитѣ се дължи само на тѣхната нетърпеливостъ и неуважение на противника. Примѣрътъ е тѣй красноречивъ и убедителенъ въ това, че ние неволно се пренасяме въ днешната действителностъ, като правимъ паралели между българина преди 1000 години и днесъ, виждайки толкова много прилика въ психиката ни отъ тогава и днеска.

Тѣй завърши една велика епоха отъ нашегo минало, съ трагизма на народъ, хвърленъ въ пропастьта отъ водачи, за които величието за собственния имъ народъ, трѣбваше да отстъпи мѣсто предъ тѣхния егоизъмъ.

Но сръдъ тази, колкото мрачна, толкова и велика епопея на войни за самостоенъ политически животъ, се изправя суровия образъ на великия характеръ Самуила, заобиколенъ отъ плеядата честни борци за свобода на народа.

Плтищата презъ епохата на комитопулитѣ (963|1040 г.).

Изследванията на: 1. С. Jirecek. (вж. „Die Heerstrasse von Belgard nach Constantinopel und die Balkanprässe. Prag. 1877; 2. H. Kierpert, *Formae orbis antiqui*, Fol XVII. Illustrium et Thraciae; 3. Дюбоа-Плиса, — Сборникъ; 4. Известията на лѣтописцитѣ и други автори ни даватъ представа за единъ отъ най-мощнитѣ фактори при воденето на войната въобще, — плтищата, които въ епохата на войнитѣ между комитопулитѣ и Византия (963—1040 г.), сж играли грамадна роля, предвидъ на обстоятелството, че се е налагало тѣзи войни да се водятъ въ разни бойни театри, между които, обаче е имало връзка въ действията. Плтищата сж имали особено голѣмо значение по отношение на българитѣ, тѣй като на тѣхъ, често, се е налагало съ едни и сжщи войски, да опериратъ въ две противоположни посоки, т. е. въ два отдалечени единъ отъ други операционни театри.

Повечето отъ плтищата сж били отъ характеръ да обслужватъ военнитѣ цели на римлянитѣ, тѣ обаче, като такова, сж имали не по-малко значение и по отношение на сръднитѣ вѣкове. Строителната политика презъ тѣзи последнитѣ времена е била слаба, тѣй като, въобще, военната мощъ на Изт. римска империя се е намирала въ упадѣкъ, следствие на което и построения плтища презъ тази епоха сж твърде ограничени. Известни плтища направени презъ сръднитѣ вѣкове сж имали предназначението да обслужватъ стратегическитѣ нужди на България, тѣй като тѣ сж свързвали нейнитѣ отдалѣлни земи Македония и Моравско съ Придунавска България и Тракия посредствомъ Сръдецъ.

Такива сж плтищата, които сж свързвали 1. Сръдецъ съ долината на р. Морава, презъ Трънь. 2. Кюстендилъ, сжщо съ долината на р. Морава, презъ Босилеградъ, 3. Кюстендилъ Скопие — Охридъ. 4. Прилепъ — Щипъ — Струмица — Петричъ (долината на р. Струма).

Главнитѣ операционни посоки на римлянитѣ сж водили къмъ р. Дунавъ; тѣ сж лжкатушили по долинитѣ на голѣмитѣ рѣки, притоци на Дунава. Освенъ това, римлянитѣ сж прокарвали двата, отъ особено голѣма важностъ не само въ стра-

тегическо, но и въ стопанско отношения пжтя Via Egnatia u Singidunum—Byzantium, които сж свързвали, първиятъ: Драчъ (Dyrrhachium), Солунъ (Thessalonica), Еносъ (Aenus), Цариградъ (Byzantium) и вториятъ: Българдъ (Singidunum), Нишъ (Naissus), София (Serdica), Пловдивъ (Philippopolis), Одринъ (Adrianopolis), Цариградъ (Byzantium).

Всички тѣзи пжтища сж продължавали да играятъ сжщата роля и презъ срѣднитѣ вѣкове, макаръ и да не сж били всички добре поддържани презъ тѣзи времена. Тѣ сж свързвали крепоститѣ отъ римската епоха, които съ нищо не сж изгубили своето стратегическо значение и презъ срѣднитѣ вѣкове. Трайната направа на тѣзи пжтища ни очудва и днесъ. Тѣ сж били строени отъ голѣми дѣлани камъни, съ бордюри сжщо тѣй отъ дѣлани камъни и поддържани винаги въ изправностъ.

Римскитѣ пжтища сж били два вида: военни и граждански. Първитѣ сж били отъ по-важно значение, за което на тѣхъ е било обръщано по голѣмо внимание. По протяжение на пжтищата е имало станции, които сж играли ролята на малки укрепени подкрепителни пунктове. По късно, презъ срѣднитѣ вѣкове, тѣ имали сжщото предназначение, — като кули — стражарници и спасителни домове. По важнитѣ стратегически пжтища е имало дори и пжтни знаци, които сж отбелязвали разстоянията между отдѣлнитѣ пунктове.

Въ срѣднитѣ вѣкове това голѣмо римско наследство е било занемарено, като отчасти сж били поддържани пжтищата отъ важно стратегическо значение. Повреденитѣ пжтища въ срѣднитѣ вѣкове сж били поправяни небрежно, като сж били нахвърляни камъни и прѣстъ, подобно на поправката днесъ съ чакълъ. Срѣднитѣ вѣкове сж оставили малко следи на прокарани презъ тѣхното време пжтища; прокаранитѣ пжтища сж били тѣй нетрайни, че само отъ думитѣ на старитѣ писачи можемъ да доловимъ отчасти за тѣхнитѣ посоки и услуги, безъ да можемъ да намѣримъ каквито и да било следи отъ тѣхъ на самата мѣстностъ.

Римскитѣ пжтища сж играли и въ турско време своята столѣтна роль, като сж били наричани „ташъ-йолъ“; тѣ сж трасето и на днескашнитѣ наши главни шосета.

